

Gazdaság, válság, kormányváltás

1. Farkas Zoltán: Kényszerek és képzetek – A Bajnai-kormány öröksége
Mozgó Világ , 2010 július
2. Farkas Zoltán: Helyre, tétre, befutóra – A válság, a Bajnai-kormány és az ellenzék
Mozgó Világ , 2009 november
3. Farkas Zoltán: Ámítási mesterkurzus
Mozgó Világ , 2010 január
4. Farkas Zoltán: A kapitalizmust szeretni nem kell félnetek jó lesz... –
Reflexiók Kornai János legújabb könyvéhez
Mozgó Világ , 2007 augusztus
5. Békesi László: Gondolatok a magyar gazdaságról 2006 őszén
Mozgó Világ , 2006 november
6. Békesi Lászlóval beszélget Rádai Eszter - „Szép remények és vaskos
realitás”
Mozgó Világ , 2009 november
7. Várhegyi Éva: Butaságok a gazdaságpolitikában
Mozgó Világ , 2008 január

Mozgó Világ OnLine

2010 június

1. Farkas Zoltán: Kényszerek és képzetek – A Bajnai-kormány öröksége

Orbán Viktornak alaposan keresztbe tettek a görögök.

Ha voltak is valós reményei a Fidesz elnökének, hogy pártja választási győzelmét követően gyorsan s látványosan lazíthat a Bajnai-kormány által követett fiskális szigoron, május elejére szertefoszlottak. Szertefoszlatta őket a görög államcsőd réme. Márpedig voltak, s nem csak valóságok: a Fidesz propagandagépezete hónapok, ha nem évek óta azt sulykolta, hogy pusztán a kormányváltással erősödni fog az ország iránti bizalom, ebből pedig mindenki részesedik, mert csökkennek az államadósság kamatterhei, a kormány nem kényszerül rá fájdalmas megszorításokra, vége szakad a közintézmények és az önkormányzatok kivéreztetésének. A 2009 tavaszán, a pénzügyi válság mélypontján végrehajtott cserét a miniszterelnöki székben pedig azzal az érveléssel támadták a Fidesz hangadói, hogy a krízisből nem Bajnai, hanem csak egy erős legitimitású kormány húzhatja ki az országot.

Ezt most jól megkapták.

Ráadásul a görög válság a Bajnai-programot is látványosan hitelesítette – utólag. A görög vezetők addig húzták-halasztották az államháztartás rendbetételét, hogy most a magyarországinál többszörösen súlyosabb áldozatra kényszerülnek. A májusra körvonalazódott kormányzati megszorító csomag mértéke 24 milliárd euróra tehető, azaz csaknem 6500 milliárd forint, legalább hatszorosa a Bajnai-kormány által

végrehajtott kiigazításnak. Mindeközben Görögország hazai összterméke (GDP-je) 2,4-szerese a magyarnak. A görög kormány az államadósság csökkentése érdekében végkiárusításra emlékeztető privatizációra kényszerül, a csomag részeként a közalkalmazottak – leszámítva a legalacsonyabb jövedelműeket – elveszítik karácsonyi és húsvéti, azaz 13. és 14. havi fizetésüket, bérüket három évre befagyasztják, és hasonló veszteség éri a nyugdíjasokat is. A mostani, a férfiak esetében formálisan 65, a nők esetében 60 éves, ám ténylegesen ennél sokkal alacsonyabb nyugdíjkorhatár fokozatosan 67–70 évre nőhet, a 60 évnél fiatalabbak számára megszűnik a korengedmény lehetősége. Emelkedik a forgalmi, a jövedéki adó kulcsa, átmenetileg a vállalkozásokat is különadó sújtja. A belföldi kereslet összeomlása következtében a görög gazdaság a tavaly még viszonylag szerény, 2 százalékos visszaesés után feltehetően súlyos, évekig tartó depresszióba zuhan. Görögország népéről nem is szólva.

Konszenzusok fogságában

Nincs több haladék.

A programot a görög kormánynak valahogyan el kell fogadtatnia a parlamenten kívüli világgal is. A lázongó szak- és másmilyen szervezetekkel, a közalkalmazottakkal, a forrongó radikális tüntetőkkel. És még akkor sem vehető biztosra, hogy Görögország megússza a csődöt. Az eddigi késlekedésnek ugyanis nagy, egyre növekvő ára van. A kormány hónapokig halogatta, hogy nemzetközi segítséget kérjen, majd április 11-én 45 milliárd eurós kölcsönért folyamodott – ennyi pénzre van szüksége ahhoz, hogy idén lejáráó hiteleit megújítsa. Ám néhány héttel később a tekintélyes nemzetközi hitelminősítő, a Standard & Poor's a görög állampapírokat kacatkötvényekké fokozta le, olyanokká, amelyeket komoly befektető nem vásárol meg, legfeljebb spekuláns. Az állampapírok árfolyama totálisan összeomlott, márpedig a tavalyi év végén a 273 milliárd eurós görög államadósságból becslések szerint 213 milliárdot külföldi bankok és befektetők birtokoltak. Ők jó ideig aligha mutatnak hajlandóságot arra, hogy újabb kölcsönöket nyújtsanak a görög államnak. Így az ország segélyigénye 110 milliárd euróra duzzadt, amiből 30 milliárdot a Nemzetközi Valutaalap, az IMF vállalt magára, a nagyobbik részt pedig az eurózóna többi állama adja össze, fogcsikorgatva. Ezt a Görögországnál jóval szegényebb Szlovákia kormányfője, Robert Fico nem is hagyta szó nélkül. Magyarán, az euróövezeti tagállamok az adók egy részét nem saját gazdaságuk élénkítésére, nem fejlesztésekre, nem a válság szociális kínjainak enyhítésére fordítják, hanem egyik társuk megsegítésére. Ebből következően sem az eurózóna fenntartásáért küzdő brüsszeli csúcsvezetés, sem az IMF nem lehet engedékeny. Utóbbtól Görögország semmiféle különleges elbánásra nem számíthat. ^[1]

Még hét év múlva sem éri el Görögország GDP-je a 2008-as szintet, idézi a Standard & Poor's jövendölését Paul Krugman.² Mivel pedig a szintén euróövezeti tag Portugáliát, Spanyolországot, Olaszországot és Írországot, bár különböző mértékben, de hasonló veszélyek fenyegetik, a Nobel-díjas közgazdász-publicista olyan láncreakciót vél felfedezni, amely az euróövezet szétesésével járhat. Amiről persze eszünkbe juthat, hogy más látnokok bő egy évvel ezelőtt a kelet- és közép-európai országok dominószzerű összeomlását olvasták ki a csillagokból, ám ez mégsem következett be. Annyiban azonban igazuk volt, hogy a recessziót, Lengyelországot kivéve, a térségben senki nem úszta meg. „A régió, amely egy évvel ezelőtt olyan betegnek látszott, mint most Görögország, elkerülte a katasztrófát, de még nem teljesen biztonságos” – állapította meg rigai és budapesti keltezésű

cikkében a The Economist,3 méltatva, hogy a veszélyekkel szembesülő közép-európai és balti államok kormányai bezzeg vállalták a gazdaságpolitikai szigorításokat. „Láthatóan gyenge koalíciók meglehetősen jól teljesítettek, keresztülverekedték a reformokat. A válság által leginkább sújtott országokban, Lettországon és Magyarországon a kormány népszerűsége még nőtt is” – állapította meg a tekintélyes brit hetilap.

Ami később túlzásnak bizonyult.

Mindazonáltal a Bajnai-kormány működéséből több következtetés adódik. Még az utódoknak is, feltéve, hogy mutatnak némi hajlandóságot azok végiggondolására.

Egy: A Brüsszel és az IMF által 20 milliárd eurós hitellel támogatott magyar gazdaság- és pénzügypolitika a nemzetközi pénzvilág előtt sikert aratott. Hitelesnek bizonyult, a szó kettős értelmében is: egyrészt Magyarország megítélése – a 2009. februári–márciusi kommentárokhoz képest – elképesztő mértékben megjavult, másrészt az Államadósság-kezelő Központ mind az euró-, mind a dollárpiacon sikerrel bocsátott ki kötvényt. A Fidesz e politika minden egyes elemét opponálta, kezdve ott, hogy a magyar kormány 2008 októberében egyáltalán az IMF-hez fordult. Ellenezte az IMF-fel és Brüsszellel kötött megállapodás irányát és jellegét, beleértve az államháztartás hiányának megnyirbálása érdekében végrehajtott megszorításokat, azok egyes elemeit külön-külön is, végezetül még azt is kétségbe vonta, hogy az IMF helyesen ítéli meg a magyar gazdaság állapotát.

Kettő: A recessziót erőteljes gazdaságösztönző programokkal, költségekkel, óriásdeficit vállalásával mérsékelni óhajtó államok közül a gyengébbek és az eladósodottabbak most nagy bajban vannak. Márpedig az ellenzéki Fidesz épp ezt a politikát tekintette követendőnek, „európai megoldásnak”, megszorítások helyett a gazdaság élénkítését szorgalmazva. Szakértői azonnali adócsökkentéssel és alacsony kamatokkal kecsegtették a választókat, miközben az IMF az egyensúly megőrzése érdekében legfeljebb nullszaldós adóátrendezést tartott elfogadhatónak (ami a foglalkoztatást terhelő adók, járulékok csökkentésével, valamint a forgalmi és jövedéki adók emelésével lényegében meg is történt), és mindvégig óvatos monetáris politikát, megfontolt kamatcsökkentést ajánlott. A Simor András vezette Magyar Nemzeti Bank ennek megfelelően cselekedett, kiváltva Orbán Viktor pártelnök és Matolcsy György Fidesz-programíró folyamatosan heves kritikáját.

Három: Soha nem volt nagyobb dőreség szembefordulni a nemzetközi konszenzussal, mint 2008 ősze óta, amióta a bankrendszert az összeomlástól a kormányok, a túlzottan eladósodott államokat a csődtől a nemzetközi szervezetek mentették-mentik meg. Azelőtt is vakmerőség kellett hozzá, de túl lehetett élni az eltévelyedést. A Kopits György szavaival⁴ „fiskális alkoholizmusban” szenvedő magyar kormány az uniós csatlakozás pillanatától túlzottdeficit-eljárás alatt állt, és az Európai Bizottság, illetve a Tanács ajánlásait 2006 nyaráig semmibe vette. Ennek ellenére Magyarország megúszta a nagyobb bajt, mert a világra pénzbőség, a bankrendszerre és a befektetők motivációira kockázatvállalás volt jellemző. Vagyis, pestiesen szólva, létezett az a kamatfelár, amelyért hajlandóak voltak a magyar államadósság finanszírozására. Az Egyesült Államokban kitört jelzálogpiaci válság, illetve azt követően a Lehman Brothers csődje, majd több megabank kényszerű, szélsőséges esetekben államosítással járó megmentése, az összességében dollár százmilliárdokat követelő veszteségek leírása azonban 2008 őszén új helyzetet teremtett. Általánossá vált a bizalmatlanság és a kockázatkerülés. Ha egy kormány együttműködik a nemzetközi szervezetekkel, és az elemzői-hitelminősítő konszenzusnak megfelelő politikát folytat, bíznak benne. Ha nem, nem.

Márpedig a magyar kormány együttműködött. Ezt május közepén az Eurózána elnöke, a luxemburgi miniszterelnök Jean-Claude Juncker és az IMF vezérigazgatója, Dominique Strauss-Kahn egyaránt megköszönte a távozó magyar kormányfőnek.

Márpedig a nemzetközi konszenzus az államadósság növekedésének megfékezését, a hiány kordában tartását várta el a magyar kormánytól, s amint meggyőződött róla, hogy ezt a receptet követi, méltányolni kezdte az erőfeszítéseket. Olyannyira, hogy a válság tavaly márciusi mélypontját követően már májusban „jó hírekről” számolt be a londoni The Financial Times budapesti tudósítója.⁵ A Bajnai-kormány végnapjaiban egyenesen kirobbanó teljesítményt jövendöltek Magyarországnak a befolyásos elemzők a Goldman Sachstól a JP Morganon át a Bank of America–Merrill Lynch-csoportig, amit a viszonylag stabil pénzügyi helyzetre lehet építeni. Ők már jó ideje legfeljebb a választásokban láttak kockázatot.

A Fidesz pedig forradalmat lát a választásokban.

No meg nemzetegyesítést. Lám, mire képes 2,7 millió szavazó; ennyi voksot kapott a Fidesz–KDNP-lista.⁶ Összehasonlításképpen: 2002-ben és 2006-ban megközelítőleg ugyanennyien szavaztak az MSZP és az SZDSZ listájára. Csakhogy a megkaparintott egyéni mandátumokkal együtt ez a vokstömeg most 67,8 százalékos parlamenti többséget eredményezett. Amúgy ebben reménykedtek a pénzügyi elemzők is: a Fidesz-KDNP-nek lehetőleg legyen kétharmada, ne kelljen osztoznia feladatban és felelősségben senkivel, főleg nem a Jobbikkal. Ez az erőfölény vastagon elég ahhoz, hogy a Fidesz a fenntartható növekedéshez szükséges pályára állítsa a magyar gazdaságot, ne riadjon vissza az ehhez szükséges reformoktól – kommentálták egybehangzóan a választási eredményt.

A görög válság után el is várják az új kormánytól. Akkor is, ha Orbán Viktor nem erre készült.

A kötelező minimumon

Ha Orbán Viktor már most forradalmat csinált, mielőtt bármibe belekezdett volna, tán az a döntési sorozat is kiérdemli legalább a miniforradalmi jelzőt, amellyel az MSZP- és az SZDSZ-frakció megakadályozta, hogy a kormányt ismét legyűrje a fiskális alkoholizmus. Meglehető, alig-alig tudatosult a választókban, hogy a frakciók ezzel saját kormányukat is kalodába zárták. Megalkották az államháztartást szigorú keretekbe foglaló plafontörvényt, amelynek szabályrendszere – már ha betartják – automatikusan megfékezi a későbbi eladósodást. A törvény létrehozta az egyensúly új, független öreként a Költségvetési Tanácsot, amelynek tagjai a 2010-es büdzsé tavaly őszi vitája során látványosan debütáltak. Mégpedig fölöttébb kényelmetlen szerepet vállalván magukra: akár kormányzati, akár ellenzéki oldalról érkeztek a plafontörvény szellemiségének ellentmondó módosító indítványok, ízekre szedték azokat. Végezetül pedig a kormány a választási évben is tartotta magát a fiskális fegyelemhez.

Magát a plafontörvényt a 2008. őszi végszavazáskor a Fidesz-KDNP nem támogatta, bár előzőleg, a jogszabály előkészítése során az abban megfogalmazott követelmények fellazításában tevékenyen részt vett. A Tanács három tagját azonban az ellenzéki frakciók is megszavazták. Ellentmondásosan viszonyul a Költségvetési Tanácshoz Járai Zsigmond is: négy éve, a Magyar Nemzeti Bank elnökeként Kopits Györggyel és Kovács Árpáddal, az Állami Számvevőszék elnökével együtt javasolta a szabályrendszer és a Költségvetési Tanács létrehozását, Orbán Viktor

tanácsadójaként azonban idén tavasszal már nemes egyszerűséggel megszüntetendő sóhivatalnak titulálta.

Új idők, új mondatok.

A fiskális szabályrendszer törvénybe iktatása előtt, 2006 és 2008 között a Gyurcsány-kormány 10 százalék közeléből 4 százalékra nyeste le az államháztartás GDP-arányos hiányát, rapid módon igyekezvén helyrehozni a megelőző négy év fő bűnét, a vétkes túlköltekezést. Vezeklése politikai értelemben felért ugyan egy öngyilkossággal, gazdaságilag azonban megspórolhatatlan volt. Főleg pedig halaszthatatlan. Ha a Gyurcsány-kormány nem hajt végre erőteljes kiigazítást, 2008 őszén aligha segít Magyarországon a túlzott deficit veszélyeire folyamatosan figyelmeztető, szankciókat is lebegtető Európai Bizottság, és aligha viszonyul engedékenyen a magyar kormányzati törekvésekhez az IMF.⁷ Lehet őket szidni, kárhóztatni, gazdaságpolitikájukkal szembehelyezkedni, de náluk a kassza kulcsa, a trezort pedig addig nem nyitják ki, amíg meg nem győződnek róla, hogy a megsegítendő ország kormányzata maga is megtesz mindent az egyensúly helyreállítása érdekében. Minél felelőtlenebb egy kormány, baj esetén annál nehezebben jön a segítség, és annál nagyobb árat kell érte fizetni; ezt példázza a Görögország megsegítése körüli hercehurca, a vonakodva nyújtott nemzetközi támogatás, az elvárt megszorítások keménysége.

A 2006 nyarán elkezdett költségvetési kiigazítás eredményeit végül a Bajnai-kormány stabilizálta. Nagy ügy, mondhatnánk, de 1990 óta először fordult elő, hogy választási évben nem választási költségvetés készült, hanem nagyjából olyan, amilyen az adott helyzetnek megfelelt. Ezt legutóbb Németh Miklós kormánya vállalta.

Sikerrel felérő vereség.

A nemzetközi pénzügyi válság kikényszerítette a magyar kormánytól a fiskális fegyelmet, a gazdaság visszaesése pedig azzal arányos karcsúsítást követelt meg az államháztartásban. A kiigazítás mértéke 2009-ben és 2010-ben együttesen meghaladta az 1000 milliárd forintot, és ennek esett áldozatául egyebek mellett a közszférában a 13. havi bér, vértett el a Medgyessy-kormány megalapozatlan ajándéka, a 13. havi nyugdíj, emiatt rövidült májustól két évre a gyes, és növekszik folyamatosan a nyugdíjkorhatár. Mindezekre a megszorításokra szükség volt ahhoz, hogy a 2009-ben 6,3 százalékos gazdasági visszaesés ellenére ne ugorjon meg a hiány, és hogy ne romoljanak radikálisan az államadósság-mutatók. Egy legalább ilyen mértékű kiadáscsökkenés szükségességét két évvel korábban – vagyis még a válság előtt – Járai Zsigmond és Simor András is fölvetette, egymástól függetlenül, ám erre akkor sem Orbán Viktor, sem Gyurcsány Ferenc nem látott esélyt.⁸

Gyanítom, Orbán Viktor ma sem lát.

Kényszer szülte kaszabolás.

No és kényszer szülte eredmények. A válság mélypontján, 2009 márciusában egy euró 315 forintot ért, 2009 júniusa óta az árfolyam 270 forint körül ingadozik. Akkor a magyar államadósság kockázati felára 600 bázispont (6 százalékpont) körül volt, ma ennek a harmada; az euróövezeti tag Portugáliát kockázatosabbnak látják, mint hazánkat. Görögország megítélése az IMF-segtség előtti napokban sokkal rosszabb volt (800 bázispont felett), mint Magyarországé a legsúlyosabb napokban. A magyar állampapírokat soha nem sorolták bővli kategóriába. A Görögországnak nyújtott óriáskölcsön csaknem a fele az ország egyévi GDP-jének, a nekünk megítélt hitelkeret a magyar GDP ötöde – nem bagatellizálendő summa, de mégis. Az 5 és 10 éves magyar állampapírok hozama a tavaly márciusi 13 százalékos csúcsról ellefeződött, ami annyit tesz, hogy a befektetők már nem igénylik a korábbi extra hozamokat – mert nem látnak extra kockázatot. A forint erősödésében, a magyar

állampapír-kockázat mérséklődésében a nemzetközi pénzügyi krízis csillapodása is közrejátszik, a javulás nem tekinthető automatikus jutalomnak az önsanyargató gazdaság- és pénzügyi politikáért – de nélküle aligha következhetett volna be.

A forint árfolyama védelmében, kényszerhelyzetben, a monetáris tanács a jegybanki alapkamatot 2008. október 22-én 3 százalékponttal 11,5 százalékra emelte. Azóta az alapkamat folyamatosan – bár inkább szaggatottan – csökken, 2010. április 27-e óta 5,25 százalék, olyan alacsony, amilyen még soha nem volt. A Magyar Nemzeti Bank alelnöke, Király Júlia május közepén a Bloomberg hírügynökségnek úgy nyilatkozott, „a monetáris politikában van még tér az enyhítésre”. Az Európai Unió, az IMF és a Világbank által nyújtott 20 milliárd eurós hitelkeretből idén októberig szükség esetén még 5,2 milliárd euró vehető igénybe, mivel a kormány 2009 ősze óta nem hívta le a rendelkezésére bocsátott milliárdokat. Magyarország lekaszálódott az IMF-lélegeztetőről, és visszatért a nemzetközi pénzpiacra. Tavaly júliusban ötéves lejáratra 1 milliárd euró, idén januárban tízéves futamidőre 2 milliárd dollár értékben bocsátott ki állampapírokat, az eredetileg felajánlott mennyiséget mindkét esetben vastagon túljegyezték. A devizatartalékok a 2008. októberi 18 milliárd euróról csaknem 34 milliárdra duzzadtak, részben az IMF-kölcsön is erre a számlára került. A folyó fizetési mérlegnek a magyar gazdaság sebezhetőségét ország-világ előtt tükröző hiánya eltűnt, sőt a szaldó tavaly 186 millió eurós többletet mutatott; szufficitre a rendszerváltás óta nem volt példa. A fizetési és a tőkemérleg együttes egyenlege példátlan, 1,4 milliárd eurós többlettel zárt, summa summarum, Magyarország egyelőre nem szorul rá külső források bevonására.

A Bajnai-kormány fontos csatákat nyert meg. De a háború még tart.

Ez az Orbán-kormány egyik kéretlen, fölöttébb kényelmetlen öröksége.

Az adósságmutatók ugyanis még korántsem megnyugtatók.

Magyarország sebezhetősége 2008 őszen azzal lepleződött le, hogy bruttó külső adóssága – beleértve a magánszektor tartozásait is – meghaladta a GDP száz százalékát. Ez az adat járta be annak idején a világsajtót, ebből vonták le befektetők és spekulánsok azt a következtetést, hogy a forinttól és a forint alapú eszközöktől célszerű megszabadulni. Nem törődtek a részletekkel, nem tettek különbséget az állam és a magánszektor eladósodottsága között. Holott az államháztartás bruttó adóssága 2008 végén a GDP 72 százaléka volt, és ennek csupán a bő harmada állt fenn devizában. Ez a mintegy 24-25 milliárd eurós devizatartozás is meghaladta azonban a devizatartalékok akkori mértékét. Mindez elég volt ahhoz, hogy a Lehman Brothers bukása utáni pánikban a befektetők sem forintban, sem euróban, sem más devizában nem voltak hajlandók kölcsönt adni a magyar államnak, és ha mégis adtak, akkor is csak pokoli drágán, nagyon rövid lejáratra. Ez volt a helyzet 2008 októbere és 2009 márciusa között. Ha nem enyhült volna a Magyarországra nehezedő nyomás, nem állt volna le a pénzkivonás a magyar piacról, és nem érkezik meg példátlanul gyorsan az IMF és az Európai Unió segítsége, aligha lehetett volna elkerülni a pénzügyi katasztrófát. A 20 milliárd eurós hitelkeretből csaknem 8 milliárd euró adósságtörlesztésre ment el.

Megúsztuk. A kormány hozta a túléléshez kötelező minimumot.

Pontosabban: az optimumot. A piac által már méltányolható mértékű megszorítások és a még elviselhetőnek ítélt jövedelemcsökkenés elegyét. Ezt annak fényében aligha lehet túlbecsülni, hogy Nagy-Britanniától Írorszáig, az Egyesült Államoktól a manapság fenyegetett dél-európai államokig kormányok tucatjai riadtak vissza ettől. A GDP-hez viszonyított adósságmutatók azonban a Bajnai-kormány fiskális fegyelme ellenére sem javultak. Nem is javulhattak a gazdaság tavalyi, brutális zsugorodása miatt.⁹ Magyarország bruttó adóssága – a magánszektor tartozásait és a megnövelt

devizatartalékokat is beleértve – 2009-ben a GDP 137 százaléka volt, az idén annak 132 százaléka lehet, és az IMF legutóbbi előrejelzése szerint a 2015-ig belátható időhorizonton sem csökken 100 százalék alá. Az államadósság az idén a GDP 78,9 százalékán tetőzik, és folyamatos, lassú mérséklődés után még 2015-ben is annak 64 százalékán áll majd. Az ideai államadósság egyharmada, az öt év múlva fennálló adósságnak várhatóan az ötöde lesz devizában.¹⁰

Vagyis a magyar állam veszélyeztetettsége, a magyar gazdaság sérülékenysége megmaradt.

Vagyis továbbra is célszerű volna fegyelmezett fiskális pályán maradni. A magyar kormány, az Európai Bizottság és az IMF szakértői által kialakított keretek szerint az államháztartás hiánya az idén a GDP 3,8 százaléka lehet, jövőre pedig már 3 százalék alá bukik. Erre köteleznék Magyarországot az ellene Brüsszelben még 2004-ben megindított túlzottdeficit-eljárás is.

Ez az a pálya, amiről a Fidesz hallani sem akar.

Mezcsere, választások után

A szerepek már a választások előtt látványosan felcserélődtek.

Olykor a mondatok is. Bajnai Gordon és pénzügyminisztere, Oszkó Péter szerint voltaképpen már nincs is szükség az IMF-hitelekre, mivel Magyarország a pénzügyi piacokról is finanszírozni tudja államadósságát, képes megújítani korábbi kölcsöneit. Az IMF-megállapodást a kezdetektől ellenző Fidesz gazdaságpolitikusai ezt nem így látják, új feltételeket akarnak kialakítani a nemzetközi szervezettel. Azzal az IMF-fel, amelynek kompetenciáját nemrég még kétségbe vonták.¹¹

Búcsúnyilatkozataiban Bajnai Gordon hangsúlyozta, hogy további fegyelmezett költségvetési politikával már 2014-ben be lehet vezetni az eurót. Orbán Viktor és Varga Mihály, a Fidesz alelnöke – a leköszönt Országgyűlés költségvetési bizottságának elnöke – legkorábban 2015-ben lát erre esélyt.

A Fidesz szakpolitikusai évekig bírálták a Gyurcsány- és a Bajnai-kormányt amiatt, hogy nem jelölte meg az euró bevezetésének céldátumát. Most, a mezcsere után már ők halogatták ezt, arra hivatkozva, előbb pontosan meg kell ismerni az államháztartás helyzetét. Az új kormány gazdasági csúcsminiszterének kiszemelt Matolcsy György előbb úgy nyilatkozott, a céldátum reálisan csak 2011 végén határozható meg. Később ugyanő azzal a meghökkentő bejelentéssel állt elő, hogy az új kormány már nem is szorgalmazza a közös valuta mielőbbi átvételét, mert az egész eurózóna az összeomlás szélére került.¹² Ez nem éppen barátságos gesztus a pénzügyekért is felelős magyar miniszterjelölttől épp azokban a napokban, amikor az uniós tagállamok pénzügyminiszterei – az IMF és az Európai Központi Bank bevonásával – egy 750 milliárd eurós stabilizációs csomag és mechanizmus kidolgozásán fáradoznak.

Bajnai Gordon és Oszkó Péter államadósság-csökkentést szorgalmaz. Velük szemben a Fidesz átmeneti adósságnöveléssel fogna neki a köztartozások mérséklésének.

A költségvetési hiányról pedig fideszes körökben valóságos szappanoperát írnak. Választási győzelméig Orbán Viktor egyfolytában azt hajtogatta, pártja új költségvetést készít. Azóta ezt a témát látványosan kerüli. Tavaly júniusban még azt nyilatkozta, semmi sem indokolja, hogy Magyarországon a deficit kisebb legyen az Európai Unió átlagánál. Utóbbi 6,8 százalék volt – a magyarországi hiány pedig 4 százalék. A különbség csaknem 800 milliárd forint, ekkora többletkiadással feltehetően sokkal jobban szerepeltek volna a 2010-es választásokon a szocialisták. Feltéve, hogy a nemzetközi pénzügyi piac eltűrte és finanszírozta volna a nagyobb hiányt

– tavaly tavasszal erre semmiféle remény nem mutatkozott. Erről tudomást sem véve a Fidesz Járai Zsigmond vezetésével és egy önkéntesekből verbuvált közgazdász-alakulattal mozgalmat gründolt arra a célra, hogy bebizonyítsa, az ideai hiánycél teljesíthetetlen.¹³ A párt propagandistái és aktivistái a szappanopera mostani részeiben is ezt szajkózzák.

Hitre alapozó gépezet.

Kétségtől több kockázat övezi az ideai deficitcél, mint a tavalyit, ám a legfőbb közülük éppen maga a Fidesz.

Miniszterjelölti bemutatása során Matolcsy György az ideai várható hiányt a 4,5–6,5 százalékos sávban tűzte ki, nem sokkal később a Bloomberg hírügynökségnek pedig egyenesen azt mondta, az ideai deficit 6,5 százalék lehet, amit évente egy-egy százalékkal célszerű mérsékelni. Szerinte államadóssága miatt Magyarország „a világ tíz legsebezhetőbb országába” tartozik, és hozzáfűzte, ebből az adósságból csak növekedéssel lehet kitörni.¹⁴

Ebben bíztak a görögök is. Ezért halogatták a megszorításokat.

Mi pedig abban reménykedtünk, hogy csendesen meghúzzhatjuk magunkat a görög válság árnyékában. Nem így történt. Május 4-én a Budapesti Értéktőzsde indexe nagyot bukott, az állampapír-piaci hozamok ismét megugrottak, a forint napokig gyengült. A pénzvilág tapintatlanul tudatta, hogy a görög válság másokra is áterjedhet, és Magyarország sem immúnis. Bár nem került célkeresztbe – mint amikor a CNBC amerikai televíziós társaságtól Barack Obama amerikai elnökig mindenki és minden fórum tőlünk (no és Izlandtól, Ukrajnától) féltette a világgazdaság fennálló rendszerét¹⁵ –, megkapta a figyelmeztetést.

A parázs még pislákol. A deficitcél megváltoztatásának és egy új IMF-megállapodásnak a lebegtetése a tüzet bármikor felfűtheti.

Ráadásul a költségvetésben több tétel valóban megváltozott. A tervezett bevételek közül például az ingatlanadó az Alkotmánybíróság eltörölte, elorozva ezt a dicsőséget a Fidesztől, ez önmagában 50 milliárd forint kiesést jelent. Bizonytalanság övezi a főbb adóbevételeket is. A kiadások között extra tétel a Malév visszaállamosítása után a cégben végrehajtandó 25 milliárd forintos tőkeemelés. A független Költségvetési Tanács változatlan jogszabályi környezetet feltételező kivetítése szerint a hiány az idén 4,2 százalékos lehet,¹⁶ az Európai Bizottságnak a 2010–2011-re szóló tavaszi prognózisa szerint 4,1 százalék. Ez messze nem olyan elborzasztó mértékű túllépése a tervezettnek, mint amelyet a Járai-vezette csoportosulás jövendöl. A Pénzügyminisztérium közleményei, Oszkó Péter nyilatkozatai a kockázatokat elismerik, ám hangsúlyozzák, hogy az esetleg elmaradó bevételeket és a terven felüli többletkiadásokat a tartalékok bőségesen ellensúlyozzák. Évközi beavatkozással az eredeti hiánycél tartható, csak akarat és elszántság kérdése.

Ám mindkettő hiánycikk.

A görög válság idejére célszerű volna a napi tippelgetést a deficitről felfüggeszteni. Ha az európai gazdaságot éppen államadósság-válság fenyegeti, kár a sorsot megkísérteni, akasztott ember házában kötelet emlegetni. A hiány úgyis akkora lesz, amekkorát az Orbán-kormány kreál – és amekkorát sikerrel fogadtat el a nemzetközi szervezetekkel. Kérdés, a mai izgalmi állapotban elfogadják-e a fiskális lazítást. Mert amikor az eurózóna tagállamaiban Franciaországtól Németországon át Szlovákiáig azért kell megszorításokat alkalmazni, hogy legyen forrás Görögország megmentésére, hogy legyen támasz a közös valuta fenntartására, Brüsszel aligha adja áldását a magyar büdzsé felpuhítására, a választók megjutalmazására. Zaklatott jelenre bizonytalan jövő jó.

Az idei magyarországi megszorítások ugyanis távolról sem jelentik azt, hogy jelenlegi szerkezetében az államháztartás fenntartható volna. A reformok neheze még kétségkívül hátra van. A válságkezelésre koncentráló Bajnai-kormány főleg azokon a pontokon változtatta meg a központi költségvetés és a társadalombiztosítás pénzügyi automatizmusait, ahol gyorsan, kormányzati hatáskörben be lehetett avatkozni, illetve olyan tartós kiadáscsökkentési mechanizmusokat hozott létre, amelyeket kisebbségben, egyetlen parlamenti hajrával meg lehetett szavaztatni. Minimum két olyan tétel még így is belekerült a csomagba, amelyek már a hosszabb távú fenntarthatóságot szolgálják: a nyugdíjrendszer megváltoztatása (a 13. havi nyugdíj megszüntetése, helyette a gazdasági növekedéstől függő nyugdíjprémium bevezetése, valamint a korhatáremelés) és a gyes rövidítése három évről kettőre. Utóbbit az Orbán-kormány készül visszaállítani. A nagy elosztási rendszerekhez azonban a Bajnai-kormány nem nyúlt hozzá, okulva talán a gyurcsányi reformpolitika kudarcán. Elakadt az államapparátus és az önkormányzati rendszer működésének modernizálása is; az érdemi változtatáshoz parlamenti kétharmad szükségeltetik. „A kiadási oldalon az általános forráselvonáson kívül semmilyen szerkezeti reform nem látható” – jellemzi a „nagyon későn és nagyon rossz időpontban” végrehajtott, ám ezzel együtt is üdvözlendő stabilizációt Györfly Dóra, a Debreceni Egyetem oktatója.¹⁷

Na majd most.

Kívánságok műsoron

Még hadigazdálkodás folyik.

Így jellemezte a 2010-es esztendőt Bajnai Gordon,¹⁸ megjegyezve, a költségvetésből kivont forrásokat az idén még nem lehet „visszaosztani”. Még akkor sem, ha kétségkívül vannak olyan területek, ahol a büdzsében megkövetelt kiadáscsökkentést nem alapozzák meg maradéktalanul az eddigi kormányzati intézkedések. Ilyennek tekinthető az önkormányzati szektor és a közösségi közlekedés, utóbbiban az IMF és Brüsszel is nagyobb erőfeszítést várna el. E feladatok teljesítése már az Orbán-kormányra vár.

Rá vár a 2011-es költségvetés megalkotása is, ami már nehezebb ügy. Szerkezeti átalakítások, további takarékosági intézkedések nélkül ugyanis az államháztartásban jövőre már érezhető feszültségek mutatkoznak, nagyobbak, mint az idén. A Költségvetési Tanács már idézett, változatlan feltételekkel kalkuláló kivetítése szerint 2011-ben az uniós deficitmutató 4 százalék lenne, szemben a ma még érvényes konvergenciaprogramban szereplő 2,8 százalékkal. De még ez sem drámai különbség, összehasonlító áron mintegy 300 milliárd forint, ennyit kellene megfogni a 13 700 milliárd forintra rúgó közkiadásokból. Nem is kell feltétlenül megszorításnak titulálni, átkeresztelhető indokolt takarékoságnak, a bürokrácia mérséklésének, a korrupció kiirtásával nyert megtakarításnak, bárminek. A névadáson máris érdemes töprengeni, mert ha Brüsszel köti magát ahhoz, hogy 2011-ben Magyarországtól 3 százalék alatti hiányt vár, a beavatkozás nem úszható meg.

Legfeljebb álcázható.

A jövő évi keretekben több olyan, ma még fedezetlen tétel is felsejlik, amelyeket kiadáscsökkentéssel ki kellene egyenlíteni. A leglátványosabb ezek közül egy puccsszerű parlamenti szavazás eredménye. Történt pedig, hogy 2009 nyarán az Országgyűlés szocialista és szabad demokrata többsége a személyi jövedelmek adózásáról szóló törvény módosítása során, terven fölül, egyúttal a 2011-es adótabláról is döntött: e szerint évi 15 millió forintos határig a jövedelmek csupán 17

százalékkal adóznak. Az ötletgazda Kóka János nyilván úgy gondolta, a Fidesz kiérdemel egy fideszes stílusú fricskát, 19 ezt csökkentsd, haver, ha tudod. Netán látott még egy esélyt pártja régi álma, az egykulcsos adó megvalósítására; a 15 millió forintos bevételig fizetendő 17 százalékos adó gyakorlatilag eleget tesz ennek a követelménynek. Az SZDSZ azóta már lényegileg megszűnt, a vezetői által kiagyalt adótábla viszont törvénybe iktatva, nyomasztó teher az új kormánynak: ha meg akarja tartani, csökkenteni kell a költségvetési kiadásokat, ha elveti, adóemeléssel kezdi a beígért adócsökkentést.

Így se jó és úgy se jó.

„A Fidesz programja a vállalkozások terheinek mérséklésén keresztül megvalósuló munkahelyteremtés programja” – olvasható a 2007 decemberében kiadott Erős Magyarország című dokumentumban. A párt vezetői azóta szajkózzák, hogy adó- és járulékcsökkentéssel lendületbe hozzák a gazdaságot. Ám mintha nem vették volna észre, hogy időközben történt egy s más, itt-ott a Bajnai-kormány beelőzött. 20 A foglalkoztatás olcsóbbá tétele érdekében például öt százalékponttal mérsékelte a társadalombiztosítási járulékokat, ami mind a munkaadói körök és kamarák egyik fő igénye, mind a kegyeiket kereső fideszes gazdaságpolitikusok egyik fő ígérvénye volt. További járulékcsökkentésre egyelőre aligha van lehetőség, mert így is tágult a társadalombiztosításban a járulékbevételek és a nyugdíjakra, egészségügyi ellátásra, gyógyszer támogatásra folyósított járadékok közti rés, a növekvő különbséget a költségvetés adóbevételeiből kell kiegyenlíteni. Márpedig az Orbán-kormány az adókat is csökkenteni akarja.

Ennek a fedezetét is elő kell teremteni. Ha nem megy, nő a hiány.

A társasági adó 19 százalékos, lehet belőle faragni valamicskét, de túl sok értelme nincs. A vállalkozói terhek enyhítésére célszerűbb volna az iparüzési adót megszüntetni, de akkor mi lesz az önkormányzatokkal? Hiszen ők a Bajnai-féle, kizsigerelésként megélt hadigazdálkodás után azonnali segítséget várnak a kormánytól; a fideszes többségű képviselő-testületek a fideszes kormánytól. Az általános forgalmi adó kétségkívül magas, a belőlük származó bevételre azonban rettenetesen nagy szüksége van a költségvetésnek. Ráadásul a Fidesz két korábbi törvényjavaslatát a Bajnai-kormány elorozta, amennyiben kedvezményes forgalmiadó-sávba sorolta a távfűtést (5 százalék) és az alapvető élelmiszereket (18 százalék). A jövedéki adó egyes tételeit pedig megemelte, még a benzinét is. Ellenzékben a Fidesz ezt ellenezte – kormányon azonban aligha mond le erről a bevételről. Holott a benzin ára hétről hétre rekordot dönt, ahogy erősödik a dollár, úgy megy felfelé. Márpedig a görög válsaggal az euró gyengül a dollárhoz viszonyítva. A forint meg az euróhoz viszonyítva, remélhetőleg csak időlegesen. A személyi jövedelemadó kulcsait, hála Kóka ötletének – vagy átok rá –, aligha lehet tovább csökkenteni. Ezt legfeljebb akkor lehet megtenni, ha az adórendszerben rejlik, még megmaradt kivételeket szűkítik. Csakhogy a Fidesz a személyi jövedelemadó rendszerébe akarja beépíteni, kedvezmények formájában, a gyermekek után járó támogatás egy részét, hasonlóképpen az 1998 és 2002 között alkalmazott megoldáshoz, eleget téve vazallusa, a KDNP fő igényének. A kettő együtt nem megy. Áthidaló megoldásként meg lehet szüntetni Oszkó Péter pénzügyminiszter szuperbruttóját, a korábban a munkáltató által fizetett társadalombiztosítási járulék hozzávarrását az adóalaphoz. Ezzel olyannyira meg lehet kavarni a kártyákat, hogy adózó legyen a talpán, aki képes megállapítani, mi nőtt, mi csökkent és mennyivel. Elodázható vele a lényegi adócsökkentés.

Volna még az ingatlanadó, ezt az Alkotmánybíróság kilőtte ugyan, de – legszebb hagyományait követve – a sorok között utalt arra is, hogyan lehetne mégis bevezetni.

A fazonigazításra a Fidesz aligha vállalkozhat, miután az új adónemet ő maga is megszüntette volna. Nyilván Orbán Viktor parancsára, mert a vagyonadónak a párt köreiből olyan befolyásos hívei vannak, mint a gazdaságfejlesztési tárca vezetővárományosai, Matolcsy György és Cséfalvay Zoltán,²¹ valamint a lakáspolitikában jártas, ám a pártelnök véleményének ellentmondó nyilatkozata miatt kiátkozott Mádi László. „Nyilvánvaló, hogy jelenleg Magyarországon – miután a szocialista újraelosztási politika eladósította az országot – az adócsökkentés lehetőségei korlátozottak. De első lépésben már megtehető az adórendszeren belül olyan szerkezeti változtatások, amelyek elősegítik a gazdasági növekedést. Ilyen kívánatos szerkezeti változás a foglalkoztatásra rakódó adó- és járulékterhek, valamint a jövedelemtípusú adók csökkentése, ezzel párhuzamosan viszont a vagyoni és forgalmi típusú adók emelése” – írták Matolcsyék az Orbán Viktor által többször is méltatott Jövőkép című kiadványban.

A Bajnai-kormány épp ezt a receptet követte.

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy virtuális nagykoalíció.

Az adóátcsoportosítás tehát voltaképpen megtörtént, s éppen avégett, hogy a recessziós periódus lezárása után segítse elő a gazdaság növekedését, tegye könnyebbé a vállalkozásoknak a visszakapaszkodást, olcsóbbá a foglalkoztatást. Az adócsökkentés lehetőségei pedig, mint a Jövőképben írva van, változatlanul korlátozottak. Lehetőség mutatkozik még a kis- és középvállalkozások adó- és járulékterhelésének további könnyítésére, beruházási célú adókedvezmények nyújtására, néhány kisadó megszüntetésére vagy összevonására, egy-két látványos gesztusra; ezek nem kerülnek túlzottan sokba. No és persze a fölöttébb kívánatos adóegyszerűsítésekre, hogy a személyi jövedelemadóról szóló bevallást – Orbán Viktor képletes ígérete szerint – egy sörálátéten el lehessen készíteni. Ez, ha megvalósul, megér egy halleluját.

Ezzel együtt féltő, hogy a Fidesz hívei másféle és más méretű adócsökkentést képzeltek el. Például egyszerűt és radikálisan. Nem csoda, hisz egy-egy téveteg, reális megnyilatkozást leszámítva évek óta erről volt szó – egészen márciusig. Akkor azonban korábbi ambiciózus ígéreteitől Orbán Viktor látványosan visszakozott, a Vállalkozók és Munkáltatók Országos Szövetségének fórumán már csupán azt ígérte, kormánya a vállalkozások adóterheit négy, a lakosságét hat év alatt csökkenti a régiós vetélytársak szintjére. Vezetőtársai később öszszevissza nyilatkoztak a várható adópolitikáról, még Orbán Viktor fő bizalmasa, Kövér László, a Fidesz választmányi elnöke is belezavarodott, mit kell mondania. Komlón kikotyogta, az idén már nem lesz adócsökkentés.²² Orbán Viktor rögvést rácsáfolt, igenis lesz.

Punktum.

Ez nagyon rossz hír mindazoknak, akik nem adócsökkentést, hanem azonnali költségvetési póttámogatást várnak s várnának el a Fidesztől. Akik úgy értelmezték az orbáni jelszót, mely szerint választási győzelme után a Fidesz azonnal új költségvetést készít, hogy ezt az ő érdekükben teszi, véget vetve a megszorításoknak, hadigazdálkodásnak. Miért ne tenné, ha eddig sem volt szükség rájuk? Márpedig százezrek, ha nem milliók kaptak ilyen-olyan ígéreteket. A vasutasok, akiknek Fónagy János azt mondta, helyreállítják a szárnyvonalakat, ahol csak lehet. Az egészségügyiek, akiket maga Orbán Viktor kecsegtetett azzal, olyan keresetük lesz, hogy nem óhajtanak majd külföldre távozni. A nagycsaládosok, akiknek adókedvezményt, sőt adómentességet ajánlottak. A saját otthon után vágyakozók, akik számítanak a korábbi nagyvonalú lakástámogatási rendszer feltámasztására. A munkavállalók, akik a béren kívüli juttatásaik adómentességének helyreállításában bizakodnak. Azok, akik megőrizték emlékezetükben a Fidesz 2006-

os nemzeti konzultációja eredményeként a választások előtt az Országgyűlésnek benyújtott garanciatörvény-tervezetet, mely szerint az állam alkotmányos garanciát vállal a 13. havi nyugdíj és családi pótlék kifizetésére, a gyermekek után járó adókedvezményre, a panelfelújítási program garantált összegű támogatására, valamint a földgáz, az áram és a gyógyszerek árának korlátozására (vagyis az utóbbiak nem drágulhattak volna jobban az éves inflációnál). Sőt a garanciatörvény benyújtása után néhány nappal, 2006. február 22-én Áder János, Varga Mihály és társaik már a 14. havi nyugdíj fokozatos, 2010-ig való bevezetését szorgalmazó törvényjavaslattal álltak elő.

Fű, fa, virág áll bent a sorban.

Kis magyar anatómialecke

A csontvázak pedig a szekrényekben.

Kérdés, kinek a szekrényében.

Parlamenti búcsúbeszédében Bajnai Gordon azzal kalkulált, hogy a következő négy évben 2000 milliárd forint többletjövedelem keletkezhet.²³ A leköszönő kormányfő szerint ennek egy részét idővel adó- és járulékcsökkentésre lehet fordítani.

A Járai-féle hiányfeltáró csapat szerint az idén a túltervezett bevételek és az alátervezett kiadások szaldójaként az államháztartás hiánya maximum 1122 milliárd forinttal meghaladja a tervezettet.²⁴ Elemzésük azt sugallja, ezt a lyukat mielőbb be kell foltozni.

Az óvatos kormányzati prognózis szerint a gazdaság az idén legfeljebb minimális mértékben zsugorodik, és a második félévben beindul a növekedés. A Központi Statisztikai Hivatal előzetes adata alapján már az első negyedévben beindult.

Ezzel szemben Járai Zsigmond még a közelmúltban is azt jövendölte, hogy az idén 2-4 százalékos gazdasági visszaesés várható. Ha ez igaz, a következő négy évben nem termelődik meg 2000 milliárd forint többletforrás. Jó, ha annyi összejön, amennyi Járai szerint az államháztartásból már az idén hiányozni fog. Akkor pedig négy év alatt egyetlen fillér többletforrás sem fordítható a gazdaság élénkítésére – sem adócsökkentésre, sem a legfontosabb közfeladatok anyagi alapjainak megerősítésére, sem jóléti juttatásokra, legfeljebb hiánypótlásra.²⁵ Vagy még arra sem.

Itt valami nagyon nem stimmel.

De menjünk tovább.

Bajnai Gordon szerint az ország gazdasági értelemben az elmúlt egy évben kijött a válságból, és stabilizálódik, bár az egyensúly még törékeny, a munkanélküliség pedig nem mérséklődik.²⁶

Varga Mihály szerint Bajnai még most is félretájékoztatja az országot, szó sincs stabilitásról, ellenkezőleg, gazdasági vészhelyzet van.²⁷ Mintha még tartana a kampány, mintha még volna kit legyőzni. Az pedig a Fidesz-alelnök remek diplomáciai érzékére vall, hogy épp azon a napon tartott sajtótájékoztatót a magyar gazdaság sebezhetőségéről, amikor Európa-szerte tombolt a pánik, és nemzeti valutánk négyhavi mélypontra zuhant, az 1 euró = 280 forintos lélektani határt is átlépte.

Ha gazdasági vészhelyzet van, azzal kellene szembenézni. Csakhogy a Fidesz politikai hatalma kiterjesztésével van elfoglalva. Ünnepli úgymond az előző rendszer megdöntését, egy új rendszer alapítását. Készül az elszámoltatásra, az Országgyűlés és az önkormányzatok karcsúsítására, a 2006. október 23-i események kivizsgálására, a sérültek kártalanítására. A magyar állampolgárság

kiterjesztésére a határokon túlra. A Bajnai-kormány „trükkjeinek” leleplezésére. Az IMF-megállapodás újratárgyalására, a jegybankelnök Simor András elmozdítására. Utóbbiak emlegetésével eddig azt sikerült elérnie, hogy a forint április végi gyengülését a The Economist című brit hetilap egyenesen Orbán Viktor e tárgyú nyilatkozatának tulajdonította.²⁸ A jelek szerint a Fidesz egyetlen vezetőjének sem jut az eszébe, hogy elődjük ostromozásával, az MNB-elnök meghurcolásával és a nemzetközi szervezetekkel szembeni keménykedéssel csak olajat öntenek a tűzre. Az sem, hogy a befektetői bizalmatlanság csillapítására mondjanak néhány megnyugtató szót fiskális fegyelemeről, elszántságról, vagy csupán arról, hogy igyekeznek a költség kiadásait már az idén kordában tartani. Ellenkezőleg, gőzerővel gyártják a csontvázakat.

Lassan tele lesz velük az ország kirakata.

Tizenkét évvel ezelőtt ez még nem így volt. Bár az 1995-ös bokrosi költségvetési kiigazítást a fideszes politikusok itthon átkozták, három évvel később még a kampányukat is annak elutasítására építették fel, a stabilizáció eredményeit külföldi befektetői körökben előszeretettel méltatták, a megszorításokkal elért fiskális egyensúlyt pedig egészen 2001-ig fenntartották. Megfelelően reagáltak 1998–1999-ben a Magyarországot is fenyegető ázsiai és oroszországi pénzügyi válságra is: az Orbán-kormány pénzügy- és gazdasági minisztere a jegybank elnökével együtt, egy szólamban igyekezett megnyugtani a piacokat. A „három tenor”, azaz a Járai Zsigmond–Chikán Attila–Surányi György-trió pontosan azt tette, amit akkor tennie kellett – sőt javaslatukra Orbán Viktor is áldását adta a takarékosági intézkedésekre, a tartalékok zárolására. Bár ezt nem nevezték nevén, azaz megszorításnak, sikeresen megnyugtatták a befektetői köröket. Ezt a kötelező minimumot a görög válság idejére az Orbán–Varga–Matolcsy-trió mintha elfelejtette volna.

Orbán Viktor tisztában van vele, hogy a befektetői közösség nem bízik benne, és meg kell nyernie a bizalmát – nyilatkozta a The Financial Timesnek a választások második fordulóját után Csaba László akadémikus.²⁹ „Ellenzékben Orbán kirohant a szocialisták tervei ellen, hogy a közkiadások megnyirbálásáért beáldozták a gazdasági növekedést. De az ő ígérete, hogy adót csökkent, és tíz év alatt 1 millió munkahelyet teremt, súlyos költségvetési korlátokba ütközik” – fűzte hozzá Csaba László véleményéhez budapesti tudósításában a napilap. Önkéntelenül felmerül a kérdés: az elmúlt nyolc évben a Fidesz gazdaságpolitikusai valóban hittek is abban, amit szajkóztak, hogy minden megszorítás elkerülhető és felesleges, a gazdaság dinamizálása csak akarat kérdése, az államadósság-csapdából erőltetett növekedéssel kell kitörni, vagyis hogy ők birtokolják azt a csodaszert, amivel egyszerre lehet adót és adósságot csökkenteni?

Ha nem, akkor csak az a baj, hogy előbb-utóbb lelepleződnek, szembekerülnek saját ígéreteikkel.

Ám ha igen, akkor még nagyobb a baj.

Jegyzetek

2 Paul Krugman: The Euro Trap, The New York Times, 2010. április 30.

3 Fingering by fate, The Economist, 2010. március 20.

4 Kopits György 1975-től az IMF-nél töltött be különféle tisztségeket, 1993 és 1996 között magyarországi képviselő volt. 2004-ben a Magyar Nemzeti Bank monetáris

tanácsának tagja lett, ő vezette be a nemzetközi közgazdasági irodalomba a fiskális alkoholizmus kategóriáját; ezt olyan államokra használják, amelyek a túlköltekezésről nem képesek leszokni. Ő fogalmazta meg a költségvetési plafontörvény főbb alapelveit, és a köztársasági elnök javaslatára ő lett a törvénnyel létrehozott Költségvetési Tanács elnöke.

5 „Magyarországnak nincs lehetősége arra az anticiklikus keynesizmusra, amelyet az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kipróbál. Senki nem hiszi, hogy a piac elviselné a hatalmas költségvetési hiányt, így a kormány inkább csökkenti a kiadásokat, és növeli az adókat” – írta a *The Financial Times*. Gideon Rachman: *Hungarian lessons for a world crisis*, 2009. május 11.

6 „Mit tett tehát a forradalom? Leszámolt egy régi világgal, és hozzáfogott építeni egy újat” – méltatták a választási eredményeket a Századvég kutatóvezetői, akik szerint a szocialisták elidegenítették maguktól híveiket, ám „a másik oldalon ott állt egy egyre erősebb néppárt, élén egy olyan vezetővel, akiről az emberek elhitték, hogy képes a jobb, számukra kedvezőbb feltételeket teremtő cselekvésre (...) találtak egy fix pontot, és kiforgatták sarkaiból a magyar politikai rendszert.” G. Fodor Gábor–Fűrész Gábor–Giró-Szász András: „Forradalom a szavazófülkében”, *Magyar Nemzet*, 2010. április 27.

7 A magyar kormány 2009-re eredetileg 2,6 százalékos GDP-arányos hiányt tervezett. Amikor azonban tavasszal nyilvánvalóvá vált, hogy a visszaesés a tervezettnél lényegesen súlyosabb lesz, az IMF szakértői felvetették, hogy a hiánycélt meg lehetne emelni, nehogy túlságosan lefagyjon a gazdaság. Csakhogy a kormány akkor még ragaszkodott a Brüsszelnek benyújtott konvergenciaprogramban foglalt vállalásai teljesítéséhez, és 3 százalék alatt óhajtotta tartani a deficitet. Az előirányzatot végül az unió és az IMF szakértőivel összhangban előbb 2,9 százalékra, majd 3,9 százalékra lazították, ezáltal mintegy 150 milliárd forintos pótlólagos forráshoz jutott a Bajnai-kormány. A tavalyi deficit végül a GDP 4 százaléka lett. Ez is jóval alatta maradt az euróövezet 6,3 százalékos és a 27 uniós tagállam 6,8 százalékos átlagának.

8 Simor András: Újjászületést! Lemaradás vagy felzárkózás – ez ma a kérdés. *Népszabadság*, 2008. március 24. Járai Zsigmond akkori előadásaiban beszélt arról, hogy legalább ezermilliárd forintos kiadáscsökkentést tart szükségesnek. A felvetést mind Orbán Viktor, mind Gyurcsány Ferenc televíziós interjúban utasította el – természetesen külön-külön.

9 A folyó áras GDP a 2008-as 26 543 milliárd forintról 2009-ben 26 094 milliárdra csökkent, ugyanakkor az államadósság 19 348 milliárd forintról 20 421 milliárdra nőtt. *Eurostat*, 2010. április 22.

10 Hungary: Fifth Review Under the Stand-By Arrangement, and Request for Modification of Performance Criterion, International Monetary Fund, 2010. március

11 Az IMF túl optimistán ítéli meg a magyar gazdaság állapotát – tette közzé Domokos László közleményét a Fidesz sajtóirodája, fidesz.hu, 2009. szeptember 7. Lényegében erre tromfolt rá a választások után Matolcsy György: „nyomasztó, hogy az IMF a leköszönő kormány megbízhatatlan számainak foglya. Rajtuk kívül már mindenki tisztában van a 3,8 százalékos államháztartási hiány tarthatatlanságával. Ha ezt sejtik is az IMF-nél, nyilvánosan egyelőre nem mondhatják ki az új kormány megalakulásáig.” *Heti Válasz*, 2010. április 29. Az IMF-fel való megállapodás mellett érvelt Varga Mihály, az Orbán-kormány egyik kulcspozíciójának várományosa: „A

következő kormánynak is elemi érdeke lesz, hogy az országot finanszírozható állapotban tartsa, ezért mindent meg kell tenni, hogy a hiány ne nőjön egy elfogadhatatlan szint fölé. Hogy mi az elfogadható szint, ezt majd az EU és IMF illetékeseivel folytatandó tárgyalásokon kell meghatározni. Abban nem teljesen bíznék, hogy a nemzetközi befektetők kizárólag piacról biztosítják az ország finanszírozhatóságát, ez ugyanis még meglehetősen bizonytalan helyzet, sok eladósodott országgal.” fidesz.hu, 2010. február 17.

12 „Igazuk lett azoknak a stratégiai gondolkodással bíró amerikai közgazdászoknak, akik szerint nem lehet sikeres az euró, mert nincs mögötte egységes piac (...) Az új magyar kormánynak olyan gazdaságpolitikát szükséges követnie, ami elsősorban nem az euróhoz igazodik majd, mert felborultak a játékszabályok...” Matolcsy: új, kedvezményes adó lesz. Orosz Györgyi interjúja, fn.hu, 2010. május 17.

13 Farkas Zoltán: Ámítási mesterkurzus, Mozgó Világ, 2010/1.

14 Hungary Needs to Escape 'Debt Trap' With Growth, Matolcsy Says, bloomberg.com, 2010. május 3.

15 A CNBC tudósítója először az izlandi csőd után, 2008 októberében firtatta, nem Magyarország lesz-e a válság következő áldozata, amit a kamerák előtt Simor András és Bajnai Gordon is cáfolt. Egy évvel később a CNBC ismét interjút közölt Bajnai Gordonnal, aki arról számolt be, hogy Magyarország visszatért a szakadék széléről. CNBC, 2008. október 22. és 2009. november 4.

16 Költségvetési Tanács: Technikai kivetítés (2010–2014), 2010. március 25.

17 Az intézményrendszer időigényes, ám elkerülhetetlen megváltoztatását hangsúlyozó írás sem vitatja azonban, hogy Magyarország „hosszú évek óta először nemzetközi összehasonlításban a leginkább fegyelmezett költségvetési politikát folytató országok között említendő”. Györffy Dóra: Válság, euró, és utána? A költségvetési politika szerepe a felzárkózásban. Megjelent a Válságban és válság nélkül című tanulmánykötetben (szerkesztő Muraközy László), Akadémiai Kiadó, 2010.

18 „Az idén érvényesül a válság teljes hatása, csaknem egy hónapnyi nemzeti jövedelem esik ki, ennyivel kevesebből kell megélnie az országnak. Ezért ez az év csak arról szólhat, hogyan fogják bizonyos értelemben »hadigazdálkodással« végigcsinálni.” „Ez nagyon nehéz lesz ennek a kormánynak is, és nagy fegyelmezettséget kíván attól is, aki váltja majd – mondta a kormányfő.” A kormányfő nyilatkozata az MTI-nek, 2010. január 3.

19 2002-es választási veresége és az új kormány megalakulása között az Orbán-kormány mintegy 50 milliárd forint kötelezettséget vállalt, ezenkívül Harrach Péter leköszönő miniszter előterjesztésére megduplázta a négy éve változatlan mértékű, 4200 forintos családi pótlékot, és kiterjesztette a gyermekek után járó kedvezményt a személyi jövedelemadóban. A döntéseket a Medgyessy-kormány visszavonta. HVG, 2002. május 11., 2002. június 15.

20 A korábbi fideszes ígéretetek visszavonásáról és az adócsökkentés esélyeiről lásd Farkas Zoltán: Rostapolitika, HVG, 2010. március 13.

21 Jövőkép. Megújított szabadelvű és szociális piacgazdaság Magyarországon. Szerkesztette Cséfalvay Zoltán és Matolcsy György, 2009.

22 „Ebben az esztendőben nem fog menni, ez teljesen nyilvánvaló, de az az eltökélt szándékunk, elképzelésünk, hogy négy esztendő múltán, a ciklus végére a magyar vállalkozók átlagos adóterhelése a közép-európai versenytársak átlagához igazodjon. Hat esztendő alatt pedig a munkavállalók adóterhelését is szeretnénk erre a szintre szorítani” – mondta a politikus kedden egy Komlón tartott lakossági fórum mintegy háromszáz résztvevője előtt. Idézi: MTI, 2010. április 20.

23 „A magyar gazdaság 2011 után 4 százalék közeli mértékben bővíthet, négy év alatt 2000 milliárd forintnyi többletforrást kínálva közös terveinkhez. 2000 milliárd forint, amit a rendszerváltás utáni Magyarország történetében talán először végre nem elosztogatni, hanem beosztani kellene. Befektetni, beosztani a múlt, a jelen és a jövő között. A múlt a felhalmozott adósságunk, a magyar állam adóssága, amit csökkenteni kell, hogy kiszolgáltatottságunk is csökkenjen. A jelent úgy tehetjük jobbá, hogy a közszolgáltatások minőségét javítjuk (...) A 2000 milliárdos többlet harmadik szeletét pedig költsük a jövőre, vagyis versenyképességünk javítására és a növekedés, a gyarapodás fenntartására. Ennek érdekében én további adó- és járulékcsökkentést javaslok a következő kormánynak és parlamentnek, elsősorban és mindenekelőtt a munka terheinek csökkentése érdekében.” Bajnai Gordon napirend előtti felszólalása a parlamentben, miniszterelnok.hu, 2010. február 22.

24 Jelentés a 2010. évi költségvetés trükkjeiről, fidesz.hu, 2009. december 22.

25 „Most jó ideig nincs lehetőség fiskális élénkítésre, tehát olyan gazdaságélénkítésre, aminek a költségvetés a forrása. Ezt pénzügyminiszterként kőkeményen érvényesíteni fogom.” – nyilatkozta Matolcsy Réti Pálnak, HVG, 2010. május 22.

26 Csontvázak a Fidesz ígéretszekrényében vannak, Népszava, 2010. május 6.

27 Fidesz.hu, 2010. május 6.

28 Orban's triumph, The Economist, 2010. május 7.

29 Christopher Bryant: Hungary's center-right in landslide victory, 2010. április 25.

FOOTNOTES

1.

1 Az IMF vezérigazgatója, Dominique Strauss-Kahn sajtótájékoztatóján leszögezte, nincs csodafegyver, Görögországnak magának kell úrrá lennie a problémáin, és bár azok megoldásában a Valutaalap együttműködik az Európai Unióval, saját szabályait fogja követni. Transcript of a Press Conference by International Monetary Fund Managing Director Dominique Strauss-Kahn, imf.org, 2010. április 22.

↑

Kapcsolódó írások:

1. Farkas Zoltán: Helyre, tétre, befutóra – A válság, a Bajnai-kormány és az ellenzék A válság, a Bajnai-kormány és az ellenzék I. Állapothatározók „Szembenézve...

2. „A harctéri szanitéc nem finomkodik” – Bajnai Gordon nemzeti fejlesztési és gazdasági miniszterrel beszélget Farkas Zoltán Hat hét csaknem megrengette Magyarországot. Október elején kitört a tőzsdekrach,...
3. Farkas Zoltán: Ámítási mesterkurzus Egy a tábor, egy a zászló – ezt sugallja Szijjártó...
4. Farkas Zoltán: Szemináriumi óra jövődő népszavazóknak Tisztelt Hölgyeim és Uraim, a 2008-as esztendőben népszavazás lesz. Referendum...
5. Farkas Zoltán: A Standeisky-teszt I. Ambivalenciák Talán nem bántom meg a kulturális elit és...

2009 november Tanulmány

2. Farkas Zoltán: Helyre, tétre, befutóra – A válság, a Bajnai-kormány és az ellenzék

A válság, a Bajnai-kormány és az ellenzék

I. Állapothatározók

„Szembenézve a kemény időkkel, néhány közép-európai ország drasztikus döntésekre kényszerült. Nekik nem adatik meg az a lehetőség, mint az amerikai vagy a brit kormánzatnak, hogy hatalmas kölcsönöket vegyenek fel annak érdekében, hogy a fájdalmas megszorításokat elkerüljék... Képzeljék el, mi lenne, ha Nagy-Britannia vagy az Egyesült Államok olyan kiadáscsökkentéseket kísérelne meg, mint Magyarország vagy Észtország. Lenne nagy felzúdulás!” – írta a tekintélyes brit napilap, a The Financial Times publicistája, Gideon Rachman.¹

Az elmúlt egy év valóban nagyon sokba van nekünk.

Vegyük sorra, kezdjük mindjárt a hazai össztermékkel; ha ezt a gazdasági teljesítmény legátfogóbb mutatójának tartják, bizonyára alkalmas a veszteségek mértékének szemléltetésére is. A 2008 szeptemberében az Országgyűlésnek benyújtott első, még „békebeli” költségvetési törvényjavaslat kalkulációi szerint a GDP 2008-ban 27 380 milliárd forint, 2009-ben 29 110 milliárd forint lett volna. Lehetne élcelődni azon, hogy a kormány gazdaságpolitikusai még két héttel az amerikai Lehman Brothers bukása után is háromszázalékos gazdasági növekedésről álmodoztak, de felesleges. Tévedésükért nagy árat fizettek, azóta csaknem valamennyien eltűntek a politika porondjáról. Maradjunk tehát a szikár tényeknél. A 2008 októberében Magyarországra betörő pénzügyi válság következtében, a nagy őszi összeomlással a tavalyi GDP végül csupán 26 543 milliárd forint volt, az idejéig pedig – ha minden jól megy – 25 790 milliárd lehet. Ezek úgynevezett folyó áras adatok, vagyis nincsenek megtisztítva az inflációs hatásoktól, de egy pillantást feltétlenül megérdemelnek. Ezek szerint az idejéig a GDP 3320 milliárd forinttal kevesebb lesz, mint ha a tavalyi törvényjavaslatban vázolt válságmentes, normális pályán haladt volna a gazdaság. Csakhogy arról letaszították.

A képletet a köznapi érzékelhetőség kedvéért egyszerűsítve arra a következtetésre jutunk, hogy a válság minden egyes magyar állampolgár potenciális jövedelmét uszkuve 332 ezer forinttal apasztotta. Ennyivel több jövedelmünk lenne, ennyivel jobban élnénk, ha nem zúdul nyakunkba a krízis. A tényleges veszteség persze kisebb ennél, 2009-ben az egy főre jutó GDP mintegy 75 ezer forinttal csökkent a megelőző évihez képest. Ez sem potsomság, minden magyar állampolgár csaknem egyhavi minimálbérnek megfelelő summát veszített el – átlagosan.

Nem mellékesek az arányok sem. Ezek mérlegeléséhez az a kiindulási alap, hogy 2009-ben a GDP 6-7 százalékkal zuhan az előző évhez viszonyítva. Körülbelül ekkora, 7 százalék körüli veszteség éri a nyugdíjasokat, amennyiben az államháztartás stabilizálása érdekében megfosztották őket 13. havi járandóságuktól. Szokásos havi nyugdíjuk azonban követi az inflációt. Nem úgy, mint a közszféra dolgozóinak keresete, mert a 13. havi juttatás megvonásán kívül két évre a teljes bérkeretet befagyasztotta a kormány. Ez reálértéken – azaz az inflációt bekalkulálva – már az idén is több mint 10 százalékos mínusz. A közszféra fizetéseinek megnyirbálásával a gazdaság két szektorának az átlagos kereseti színvonala kiegyenlített. Eddig a közszféra bérszínvonala meghaladta a versenyszféra átlagos kereseteit, ami unikális jelenség; Magyarországon a biztonság többet fial, mint a kockázatvállalás. A közszféra a válság közepette is jóval nagyobb biztonságot jelent, mint az üzleti, ráadásul a kormány felhagyott az állam 2006-ben elkezdett (eddig

nem is eredménytelen) karcsúsításával, sőt közfoglalkoztatóként maga is beszállt a munkaerőpiacra. Menti, ami még menthető. A versenyszférában a keresetek egyelőre még követik az inflációt, ám az utóbbi gyorsul, a bérszint pedig aligha nő tovább.

A válság legnagyobb vesztesei kétségkívül azok, akiket elbocsátottak. Az Állami Foglalkoztatási Szolgálat szerint a nyilvántartott álláskeresők száma egy év alatt, 2008 szeptembere óta 142 ezerrel nőtt, összességében 566 ezerre tehető, s hasonló tendenciáról tanúskodik a Központi Statisztikai Hivatal más módon készülő adatsora is. Utóbbi személyes megkérdezésen alapul, és azt firtatja, hogy a páciensnek az elmúlt egy hétben akadt-e legalább egyórányi munkája, amely jövedelmet hozott. A munkanélküliek száma a KSH felmérése alapján egy év alatt több mint százezerrel nőtt, dacára az időlegesen több tízezer állástalannak legalább alkalmi elfoglaltságot jelentő közmunkaprogramoknak. Akik pedig időlegesen vagy végleg, önként vagy kényszerűségből kiszorultak a munkaerőpiacról, s csak támogatásokból, járadékokból élnek, szintén nem számíthatnak rá, hogy juttatásuk lépést tart az inflációval. Jobb időkben ez így volt.

Hatalmasat veszített értékéből a háztartások vagyona. Ha a készpénzben és a befektetett, lekötött eszközökben lévő vagyonból levonjuk a háztartások hiteltartozásait, megkapjuk az úgynevezett nettó pénzügyi vagyon értékét, ami a jegybank statisztikái szerint 2007 végén 16 410 milliárd forint volt. Ez egyetlen év alatt mintegy ezermilliárd forinttal apadt, majd még tovább: a pénzügyi válság 2009. márciusi tetőzése idején – amikor a forint csaknem bedőlt, és a tőzsdei árak is a mélypontig zuhantak – a háztartások nettó pénzügyi vagyona már csupán 14 765 milliárdot ért. Elillant tehát 1655 milliárd forintnyi vagyon 2007 decembere és 2009 márciusa között – összehasonlításképpen ez nagyobb summa annál, amennyit az állam egyetlen évben egészségügyre elkölt. Más kérdés, hogy ez a veszteség részben virtuális volt, hiszen a leértékelődött vagyontárgyak egy része az őszi hónapokra már visszanyerte válság előtti értékét (például a Budapesti Értéktőzsde indexe is visszatornáztta magát a tavaly októberi szintre), és a háztartások nettó pénzügyi vagyona az idei nyár közepén már csaknem elérte a 16 ezer milliárdot. Reálértékben azonban a vagyonvesztés biztosan meghaladja a 10 százalékot.² A háztartások fogyasztása az idén várhatóan 6 százalékkal csökken, amit választói körökben az tesz nehezen megbocsáthatóvá, hogy már a válságot megelőző két évben is apadt valamelyest. Ráadásul a kormányzati-elemzői prognózisok szerint a háztartások fogyasztása még jövőre sem indul növekedésnek, amire egyébként választási évben még soha nem volt példa Magyarországon.

Sokat buktak a magyarországi lakástulajdonosok is, bár korántsem akkorát, mint amerikai, ír, brit vagy éppen izlandi sorstársaik. A magyarországi lakásárak a legutóbbi, 2008 negyedik negyedévében készült becslés szerint alig 2-3 százalékkal mérséklődtek, szemben például a lett és az észt árak 60, illetve 30 százalékos zuhanásával.³ Azóta az áresés feltételezhetően a magyar piacon is folytatódott, ám eddig nem vált drámaivá, és talán már nem is válik azzá. E tekintetben enyhíthet a kialakuló piaci feszültségeken, hogy a banki hitelezés megszigorítása, az állami támogatásra való jogosultság megnyirbálása következtében az újjalakás-építések drámaian visszaesnek. Minden rosszban van valami jó: legalább nem nő tovább a kínálat. De ha a lakásvásárlók devizában adósodtak el, a vagyonvesztésnél súlyosabb gondot jelent számukra a forint gyengülése. A legrémisztőbb időszak 2008 nyara és 2009 márciusa között volt, ekkor a forint az euróval szemben 30 százalékkal, a jennel szemben – februárig – 80 százalékkal, a svájci frankkal szemben 40 százalékkal gyengült, és nem látszott, hol áll meg. Azóta a forint

némiképp visszaerősödött, mostanra viszonylag stabilan a 270 forint/euró árfolyam közelében cövekelt le, ami 2008 nyara óta 20 százalék alatti leértékelődést jelent. A különbség csaknem ezermilliárd forint: a márciusi 7460 milliárdról a nyár közepéig csaknem ennyivel mérséklődött a devizában eladósodott háztartások kötelezettsége. Csökkenő munkajövedelmek, zsugorodó vagyonok, leértékelődő megtakarítások, növekvő hitelterhek, befagyasztott szociális támogatások: így summázható a válság eddigi hozadéka. A krach következtében a magyar gazdaság teljesítménye a 2009–2010-es esztendőik során négy évet csúszik vissza, és valahol a 2005-ös szint közelében landol. Nagyjából ehhez illeszkednek a jövedelmek is. Az összkép előretekintve sem túl biztató: ha a prognózisoknak hinni lehet (amire azért ne vegyünk mérget), a gazdaság legkorábban 2013-ra éri el a válság előtti szintet – átlagosan. Ez az átlag azonban a szokásosnál súlyosabb jövedelmi átrendeződéseket takar.

II. Zsugorfóbiák

„A befektetők alaposabb elemzéseik esélyt kínálnak arra, hogy a józan gazdaságpolitika elnyerje jutalmát. Valójában a megfelelő gazdaságpolitikát folytató országok már a válság alatt is jobban boldogulnak” – írta a Nemzetközi Valutaalap októberben tartott éves közgyűlése alkalmából Marek Belka, a szervezet európai igazgatója,⁴ megjegyezvén, hogy Magyarország, Lengyelország és Románia már megkezdte a hiteles középtávú célok kialakítását.

Tavaly októberben még egy nap volt az élet. A piac pedig éppenséggel büntette Magyarországot.

Nekünk különösen rosszkor jött ez a válság.

Nem mintha jöhetne válság jókor is, de mégis... A magyar államháztartás az Európa-rekordnak számító 2006-os deficit után 2008 őszére úgy-ahogy stabilizálódott, mérséklődően volt a külső egyensúlyhiány is, és lehetett tűnődni, merre tovább, s milyen tempóban. Ehhez az egyik forгатókönyv Gyurcsány Ferenc tavaly nyári Megegyezés című dolgozata volt,⁵ amelynek fő téziseit szeptemberben a Corvinus Egyetemen is előadta: óvatos kibontakozás, lassú gyorsítás, a korábbi reformok feladása és egy igazi fordulat: erőteljes állami beavatkozás a foglalkoztatáspolitikában. Berendezkedés a biztonsági játékokra a 2010-es választásokig. Nem lett belőle semmi.

De hála a 2006–2008-as időszak heves elméleti vitáinak, valamiféle szakmai konszenzus mégiscsak körvonalazódott, miféle alapvető bajok vannak a magyar gazdasággal.⁶ Mindenekelőtt az európai mércével rendkívül alacsony foglalkoztatás. Ezzel összefüggésben, mindjárt másodjára a munkaerő alkalmazásának kiemelkedően nagy költségei. Harmadrészt: az alacsony foglalkoztatás és a csekély jövedelműek kedvezményei miatt túl kevesen fizetnek adót, ők viszont sokat. Miután azonban a kevesek sok adójából nem lehet az állam által vállalt kötelezettségeket finanszírozni, viszonylag magas adók terhelik az üzleti szférát is. Az államháztartás stabilizálása érdekében, a bevételeket növelendő a kormány 2006-ban 4 százalékos különadót vetett ki rá – szándéka szerint átmenetileg, csupán két évre (ekkorra, szintén átmenetinek meghirdetett pluszterhek sújtotta a magas jövedelmű magánszemélyeket is). Ezenkívül egymást érték a sajátos ágazati különadók is. A pénzügyintézeteké pusztán a szolidaritás jegyében, a gyógyszergyártóké az Országos Egészségbiztosítási Pénztár gyógyszerkasszáját tölti fel, lényegét tekintve ártámogatásra megy el, csakúgy, mint az energiatermelők különadója, ami a lakossági fogyasztók ártámogatását szolgálja. Így aztán felettébb mókás, ha a magyar gazdaságot bárki liberálisnak titulálja...

Az államháztartás kérlelhetetlenül szívja el, dönti magába a pénzt, mégsem tud annyi adót begyűjteni, hogy ne költsön többet a bevételeinél; olykor sokkal, 2006-ban például több mint 2 ezer milliárd forinttal többet. Ez a deficit az akkori bevételek ötödére rúgott... ami békeidőben nonszensz.⁷ De folyton-folyvást lyukasak a társadalombiztosítási alapok is, mivel Magyarországon nemcsak adót fizetnek nagyon kevesen, hanem járulékot is. Nem folyik be annyi járulékbévétele, hogy a nyugdíj- és az egészségbiztosítási alap eleget tudjon tenni törvényekben meghatározott kötelezettségeinek. Ebből adódik a kényszer, hogy az adóbevételek egy részét e két alapba kell átönteneni, hogy ne legyen kifizetetlen nyugdíj, ellátatlan biztosított beteg.

A magyar állam szinte valamennyi alapvető funkciójára – önmaga működtetésére, gazdaságfejlesztésre, szociális célokra – arányait tekintve többet költ, mint közép- és kelet-európai riválisai, s ha kiadásait nem akarja vagy nem tudja mérsékelni, tartósan magas marad az adószint is. A jövedelmek nagyarányú elvonása miatt pedig romlik a gazdaság versenyképessége; oda a régi vonzerő. Márpedig a magyar állam a GDP több mint felét elvonja, s adósságai olyan tetemesek, hogy mostanság a GDP csaknem öt százaléka a hitelek kamatterheire megy el. A gazdaság növekedése lelassult, a 2006-ban elkezdődött stabilizációs politika nem kívánt, ám előre látható mellékhatásaként csaknem le is állt. Ebben egyebek mellett az is közrejátszott, hogy a – valóban impozáns – költségvetési kiigazítás nagyobb része adóemelésekkel valósult meg: 2006-ról 2008-ra a központi költségvetés bevételei (kerekítve) 6550 milliárd forintról 8160 milliárdra ugrottak, miközben a kiadásai 8510 milliárdról „csak” 9030 milliárdra nőttek. Az a tétova reformkísérlet pedig, hogy az ingyenes egészségügy legalább jelképesen, az első diploma megszerzése pedig részben fizetőssé váljék, a Fidesz agresszív fellépésén, az általa kikényszerített 2008-as népszavazással elvérzett. Holott a tandíjjal és a vizitdíjjal az államháztartást valamelyest tehermentesíteni lehetett volna. Vagy ami még fontosabb, elkezdődhetett volna a közfinanszírozás átalakítása annak jegyében, hogy a közjavak nem ingyenes járandóságok, azok költségeihez az igénybe vevők is hozzájárulnak, ha csak töredékesen is.

Summa summarum, 2006 és 2008 között a kormány a kötelező minimumot – a deficit Brüsszel által is keményen előírt csökkentését – teljesítette ugyan, de nem tudta dinamizálni a gazdaságot. Ellenkezőleg, a beruházások visszaestek, az életszínvonal csökkent, és a 2009-es európai parlamenti választásokkal nyilvánvalóvá vált, hogy politikai értelemben nincs több türelmi idő (valójában annyi sem volt). Ráadásul a növekedés serkentésének a régebbi forrásai is kimerültek. A privatizáció gyakorlatilag befejeződött, vételi céllal már nem (nagyon) jött friss tőke az országba. Lezárult a külföldi befektetőknek juttatott extra adókedvezmények időszak is; az uniós csatlakozás után a korábban ígért, szerződésben rögzített mentességeket átmenetileg még fenn lehetett tartani, de az új támogatások megítélését már egységes uniós szabályok rögzítették, azok folyósítását Brüsszel ellenőrizte. A visegrádi országok már egyre kevésbé versenghettek, melyik ajánl nagyobb szubvenciót a befektetőknek. Döntőnek az általános versenyképesség bizonyult, e mutatókat tekintve riválisaink jócskán elhúztak, főleg a reformjaival, majd az euró bevezetésével gazdasági mintaországgá előlépett Szlovákia.

Egyre elfogadottabbá vált a nézet, hogy a növekedés beindításához az államnak csökkentenie kell az elvonásokat – adókat, járulékokat egyaránt. Ennek előfeltétele az állami kiadások drasztikus megnyirbálása, különben ismét veszélybe kerül az egyensúly. Még a kívánatos mértékek körül is körvonalazódott valamiféle konszenzus: a motorok felpörgetéséhez a szakértők legalább ezermilliárd forintos

dózt javasoltak, amely egyfelől adó-, másfelől kiadáscsökkentésből állna össze. Mindazonáltal akadt különvélemény is, például Bokros Lajosé, aki önmagában az adócsökkentést nem tartotta üdvözítőnek, s a politika színpadára lépve, az MDF vezérfigurájaként is kitartóan kardoskodott amellett, hogy a reformok kritikus tömege nélkül nincs remény a gyorsításra.⁸

Itt tartottunk. Magyarországra ekkor ütött be a nemzetközi pénzügyi válság. Az áttételek tavaly októberben egyik napról a másikra nyilvánvalóakká váltak: összeomlott a tőzsde, a magyar állampapírok piaca és csaknem a forint is. E vészjósló jelenségek mögött viszonylag gyorsan kirajzolódott a lényeg: a Lehman Brothers bukását követően a bankok kivonultak a kockázatosabb területekről s piacokról, így nem fektettek magyar részvényekbe, állampapírokba sem. Nem vették a forintot és a forint alapú eszközöket, hanem szabadultak tőlük, a bankok pedig a korábban bőkezű hitelezést egy csapásra leállították, és betétgyűjtésre váltottak. A fenyegetettség kettős volt: ha a magyar államadósságot nem lehet megújítani, előbb-utóbb nem kapnak fizetést a köztisztviselők, közalkalmazottak, beüt az államcsőd, illetve ha sokat veszít értékéből a forint, törlesztésre képtelenné válnak a devizában eladósodott személyek, háztartások, ami végső soron az egész bankrendszert megrendítheti. Ehhez adódtak az októbertől egyre nyilvánvalóbbá váló reálgazdasági sokkok: a működőtőke is inkább megy, mint jön, Magyarország fő exportpiacai recesszióba csúsztak, magukkal rántva a magyar ipart is, amelynek egyötöde szinte egyik hónapról a másikra leállt, a munkanélküliség pedig gyors és erőteljes növekedésnek indult.

El lehetett dobni a konszenzusos recepteket.

A veszélybe került cégek megsegítése, a munkahelyek megőrzése, a bankok megerősítése, a betétesek és az adósok védelme, a visszaesés tompítása mind-mind extra állami kiadásokat követelt volna meg. Vagyis válságban épp azzal ellentétes gazdaságpolitika lett volna kívánatos, mint amilyen a magyar gazdaság válság előtti állapotából következne. Nem az állami újraelosztás szűkítése, hanem kiterjesztése, nem az államháztartási deficit mérséklése, hanem az adók csökkentése jelentett volna némi könnyebbséget. No meg az, ha az állam új beruházásokba kezd, minél több zsebpénzt hagy meg az embereknek, roncsprémiumot ad az autóvásárlóknak – és így tovább. Csakhogy a költségek luxusát a Magyarországgal szemben bizalmatlan befektetők és a fizetőképesség veszélybe kerülését érzékelő hitelminősítők nem adták meg. Arra tippeltek, Izland után Magyarország lesz a következő áldozat.

Ekkor már a kényszer diktált: minél kevesebb új adósság, minél csekélyebb deficit, ám annál több meggyőző erőfeszítés és látványos eredmény. Mindez annak érdekében, hogy a kockázatosnak tekintett magyar piacról eltávozott nemzetközi befektetők térjenek vissza, a külföldi bankok honi leányvállalatai folytassák a hitelezést, a részvényárfolyamok és a forint összeomlására játszó spekulánsok higgadjanak le, keressenek maguknak más célpontot. Ehhez szükség volt nemzetközi segítségre is: a piacnál olcsóbb kölcsönökre, valamint olyan megállapodásokra, amelyek a gazdaságpolitikát hitelesítik. Az Európai Unióval és a Nemzetközi Valutaalappal a magyar kormánynak hetek alatt sikerült megállapodnia. Ez nem csupán a gyors magyar fellépés sikere, októberben másutt is leesett a tantusz, és kialakult az új munkamegosztás. Eszerint a világ legnagyobb és legjobb adósságminősítésű országainak kormányai erőteljes gazdaságösztönző programokba kezdenek, jegybankjaik ontják s nyomják az ingyen – minimális vagy nullás kamatozású – pénzt a horribilis veszteségek pótlására, a náluk sebezhetőbb feltörekvő országok megsegítése pedig a nemzetközi szervezetek feladata lesz.

A magyar kormányzat dilemmája a következő volt: hogyan lehet a kívánatos mentőmanővereket a perpektivikus, tehát növekedést segítő célokkal ötvözni. Evidens volt, hogy a költségvetés terjedelmét legalább olyan mértékben zsugorítani kell, mint amekkora visszaesés várható; ha a következő két évben a gazdaságban összességében egy hónapnyi jövedelem elvész, a kiadásokat azzal arányosan vissza kell fogni. Mivel a magyar adósság kockázati megítélése a kritikus napokban sokat romlott, az adósság növekedését mindenképpen meg kellett fékezni. Ehhez hasonló, azonnali reagálásra nem kényszerültek a fejlett országok kormányai. Így aztán az Egyesült Államoktól Nagy-Britannián át Írorszáig és Japánig az államadósság-mutatók egy szemvillanás alatt drámai romlást mutattak. A náluk szegényebb országok efféle fiskális fegyelmetlenséget nem engedhettek meg maguknak.

A tagállamok gyors eladósodása megoldhatatlan feladat elé állította a fenntartható növekedés feltételeire nagy gondot fordító Brüsszelt is. Az euróövezet adóssága az Európai Bizottság szeptember közepén készült dokumentuma szerint 2014-ben elérheti a GDP 100 százalékát.⁹ A válság első éve után már 20 uniós tagállam ellen folyik túlzottdeficit-eljárás, abban a reményben, hogy 2011–2012 körül normalizálódhat a helyzet. No nem mindenütt, mert Nagy-Britannia számára a 2013–2014-es pénzügyi évig van türelmi idő, a deficitet addig kell a maastrichti feltételnek megfelelő 3 százalékos limit alá szorítani. Mindazonáltal az uniós tagországok között csupán egyetlen olyan akad – minő véletlen, éppen Magyarország –, amelyik immár ötödik éve nem fér bele a maastrichti keretbe, azóta tart ellene a túlzottdeficit-eljárás, és még jövőre sem fogja teljesíteni a kritériumot. Brüsszel válságérzékenységét és engedékenységét egyaránt jelzi, hogy Magyarország az államháztartási hiány 3 százalék alá szorítására 2011-ig újabb haladékot kapott.

A nemzetközi szervezetekkel kialakított konszenzusos prognózis alapján a magyar GDP 2009-ben és 2010-ben összességében 7,5 százalékkal csökken, ami 2008-hoz viszonyítva alsó hangon is 2000 milliárd forint mínuszt jelent, többet, mint amennyi jövőre az öregségi nyugdíjakra be van tervezve. Az államháztartásból nagyjából ennek a fele esik ki, változatlan GDP-arányos deficithez tehát a kiadásokat uszkve ezermilliárddal csökkenteni kell. Ezt kell két év alatt megspórolni. Csak emlékeztetőül: a válság előtt épp ekkora kiadáscsökkentést szorgalmaztak a szakértők, amit mind Gyurcsány Ferenc kormányfő, mind Orbán Viktor Fidesz-elnök – egymástól függetlenül – képtelenségnek tartott. Pedig akkor még úgy látszott, e kurtításra növekvő gazdaságban lehetne sort keríteni. Most zuhanóban kényszerül erre a kormány.

Az ezermilliárdos megtakarítás kisebb részét az idén kell összehozni, amikor mélyül a válság, a nagyobb részét 2010-ben, amikor már várhatóan csillapodik, sőt a második félévben talán már növekedésnek indulhat a gazdaság. Ennek az aszimmetriának az az oka, hogy a válsággal keletkező veszteségeknek az államháztartás szempontjából van egy sajátos áthúzódó hatásuk: az üzleti szféra az ideai teljesítmény- és jövedelemcsökkenés miatt jövőre feltehetően még kevesebb adót fog fizetni, mint 2009-ben. Összességében ezt teszi a lakosság is: ha spórolásra kényszerül, a költségvetésbe kevesebb forgalmi jellegű adó folyik be, ha pedig nő a munkanélküliség, mind az adózandó, mind az elkölthető jövedelem csökken. Így aztán a válságkezelés során, bármily meghökkenítő is, a nagyobb visszaesést hozó 2009-es esztendő a könnyebb. Mert brutális volt ugyan a 13. havi bér elvétele a közszférában, a 13. havi nyugdíj megvonása, valamint az összes többi megszorítás, ezek a köznapi halandó számára is belátható döntések voltak. Világos képlet: kevesebb jövedelemből mindenkinek kevesebb jut. Nehezebb ügy a jövő évi büdzsé,

mert abban már a megszorítások megszorítása következik. Pszichésen is nehezebb lesz a 2010-es esztendő, hiszen ha a makrogazdasági adatok már mutatnak némi javulást, ezt várnák el a háztartások is.

Ahhoz, hogy a gazdaság a befektetők szemében is hiteles makropályán maradjon, alaposan meg kell rostálni a jövő évi kiadásokat, egészen addig, míg azokat a várható bevételekkel összhangba nem hozzák. Itt már olyan erős érdekcsoportokkal ütközik a kormány, mint az önkormányzatok, a vasutasok, az egészségügyiek, a pedagógusok, a tűzoltók vagy éppen a gazdatársadalom. E szakma- és intézménycsoportok többsége pedig a szocialista frakcióban is jelentős erővel képviselteti magát.

Ebbe a válságkezelő fiskális politikába kellett minél több elemet beilleszteni a perspektivikus célokat szolgáló teendők közül. Ilyen volt a nyugdíjkorhatár megemlése vagy a gyermekgondozási segély két évre rövidítése, amiből a Bajnai-kormány nem profitál, hiszen e döntések csupán a következő évek költségvetéseit tehermentesítik. Ezeken a jövőre megválasztandó kormánynak tálcán felkínált ajándékokon kívül tipikus fájdalomcsillapító eszköz az állami foglalkoztatáspolitikai megerősítése. Ennek új részterülete az Út a munkához program, amely nélkül a munkanélküliség ma már jócskán meghaladná a 10 százalékot. Viszont a programnak köszönhetően a közsférában foglalkoztatottak száma az év eleje óta több mint 60 ezerrel nőtt, alapvetően a közfoglalkoztatás különféle módozatai miatt. De az állásmegőrzést és álláskezelést a versenyszférában segítő kormányzati akciók sem voltak eredménytelenek: szeptemberben az Állami Foglalkoztatási Szolgálat valamivel több mint 27 ezer új állást regisztrált, ennek a felét valamilyen módon támogatta a kormány. Ami pedig a perspektivikus gazdaságpolitikai célok közül a versenyképesség javítását illeti, két ütemben mérsékelte a kormány a foglalkoztatás költségeit, eleget téve a munkaadók és a Reformszövetség igényének. A változtatás költségvetési szempontból nullszaldós, azaz az adó- és járulékcsökkenést a forgalmi jellegű adók növelése és az új vagyadó ellentételezi.

Nagyjából ennyi. Szűkre szabott idejében a Bajnai-kormány nem kezdett neki a nagy elosztási rendszerek megbolygatásának, programjában szó sincs a reformok „kritikus tömegéről”. Az állami újraelosztás mértéke 2009-ben s 2010-ben alig mérséklődik, ugyanakkor a többségükben változatlan állami funkciókra egyre kevesebb pénz jut. Az egészségügy, a közoktatás egyes intézményei már alapjáraton üzemelnek, az állami szolgáltatások tovább romlanak. A költségvetés az uniós programokat leszámítva kivonult a beruházásokból. Nem bővül számottevően az adót-járadékot fizetők köre, a munkanélküliség pedig még hosszú hónapokig növekedni fog. A munkára ösztönzés és kényszerítés közül az utóbbi elemek erősödnek.

Klasszikus túlélőprogram; nem a kormányé, hanem az országé. De a jelek szerint nem eredménytelen, legalábbis a válságelhárítás terén.

Mert bár gyengébb a forint, mint egy évvel ezelőtt, egyre stabilabb, szinte „ráült” a 270-es vonalra. Az államadósság már a piacról is finanszírozható – ha drágán is –, nem csupán a nemzetközi szervezetek kölcsöneiből. A fiskális fegyelmet a hitelminősítők és a befektetők is méltányolják. 10 A válság előtti szintjén van a Budapesti Értéktőzsde indexe, az állampapírok hozama, a magyar adósság kockázati megítélése és a jegybanki alapkamat is. Az államháztartás deficit-előirányzatának teljesítését a legbefolyásosabb külföldi elemzők már nem vonják kétségbe. Minden várakozást felülmúlóan javul a külső egyensúlyi helyzet: a folyó fizetési mérleg az idei első félévben minimális hiányt mutatott csupán, az uniós transzfereket is magában foglaló tökemérleg pedig vastag többletet produkált.

Az egyre biztatóbb összképet azonban nem volna szabad félreértelmezni. Egyrészt azért, mert a pénzügyi feszültségek csillapodásához legalább felerészben hozzájárult a globális klíma javulása is (ami még ma is számottevő kockázatokat hordoz), másrészt pedig a dicsérő elemzői nyilatkozatok dacára Magyarország adósságának besorolása több osztályzattal elmarad a többi visegrádi országtól. Mindazonáltal a Bajnai-programot szakmai-elemzői körökben az ország határain belül is szokatlanul egységesen ítélik meg,¹¹ sőt a legfontosabb kormányzati előterjesztések parlamenti megszavazását sajátos módon még az ellenzék is egyengette – ha mással nem, távolmaradásával.

Depresszióba hajló idill.

III. Kísértések és kísértetek

„Olyan belső politikai állapotig jutottunk, ami előtt a világ egyre inkább értetlenül áll. A politikai gyűlölködés lassan már minden értelmes kezdeményezést kudarcra ítél” – írta legutóbbi tanulmányában Erdős Tibor közgazdász-akadémikus.¹²

Nem csoda, hogy a külföldi elemzők közül egyre többen a jövő évi választásokat tartják az egyik legnagyobb kockázatnak.

A tavaly októberi válságot még túlélhette volna Gyurcsány Ferenc, a második hullámban érkezőt, a kora tavaszt azonban már aligha. Egyrészt azért, mert a kormányfő októbertől márciusig szinte hétről hétre új, egyre veszélyesebb forgatókönyvekkel állt elő, és akkor már egész egyszerűen nem volt hova hátrálnia. Ráadásul azt sem lehetett tudni, hol a vége, mi a vége a fejleményeknek. Másrészt egy kétéves, önmagában is sok megrázkódtatással járó stabilizációs szakasz után ő maga már aligha vezényelhetett volna egy újabb, két év alatt összességében 7-8 százalékos visszaesésre beállított gazdaságpolitikát.

Elsodorta a krízis a Gyurcsánynál radikálisabb, adócsökkentéssel kombinált egyensúlyi politikát szorgalmazó Szabad Demokraták Szövetségét is. A liberális párt ráadásul épp akkorra nullázódott le, amikor a Bajnai-kormány tett egy negyedfordulatot az SZDSZ felé: a korábbiaknál jóval erőteljesebb megszorítások ellenére is mérsékelte az adókat, a társadalombiztosítási járulékokat, hogy olcsóbbá tegye a foglalkoztatást. Az SZDSZ felőrlődéséhez és brutális vereségéhez az európai parlamenti választásokon persze hozzájárultak a párt belharcai, vezetőinek tétovaságai, követhetetlen taktikai próbálkozásai is. De nem ez volt a fő ok, hanem hogy liberális jellegű – pontosabban liberális stigmával illetett – válságkezelésre Magyarországon akkor már alig akadt vevő, a politikailag aktív népszerűség körében csaknem háromnegyedes többsége volt az etatista, paternalista és populista nézeteknek. A felvillanó protekcionizmusnak.

A választókat akkor már csak népnemzeti szólammal lehet elandalítani.

A visszaszoruló baloldal széles spektrumú, egyre mélyebben tagolt jobboldallal került szembe. Gazdaságpolitikai értelemben a skála a szélsőséges monetarizmustól a szélsőséges állami gyámkodásig terjed, sőt a jobbszélén még tovább: az idegen tőke megbélyegzéséig, a bankvilág megregulálásának szándékáig, az államadósság átütőmérséklésének igényéig. Az egyik végletet Orbán Viktor tanácsadója, a jegybank korábbi elnöke képviseli, aki sokkal radikálisabb terápiát javall, mint a jelenlegi kormány. Vele szemben maga a pártelnök áll, aki – legalábbis verbálisan – minden megszorítást ellenez, rendre a nemzetközi szervezetek – köztük az Európai Bizottság – ajánlásaival ellentétes nyilatkozatokat tesz, és folyamatosan azt lebegtetni, hogyha a Fidesz nyeri meg a választásokat, megakadályozza, hogy Magyarországon „gazdasági vészhelyzet” köszöntsen be. Tőle jobbra azok a szervezetek helyezkednek el, közéjük sorolva a Jobbikot is, amelyek kiszakítanák az országot az európai integráció mai norma-, érték- és szabályrendszeréből.

A kavalkád egyik vezéralakja vitathatatlanul Járai Zsigmond, aki gyakori előadásában fiskális fegyelemből leckézteti a kormányt. Úgy véli, a GDP 50 százalékát meghaladó állami újraelosztást a kiadások drasztikus csökkentésével 40 százalékra kell leszorítani, különben esély sincs a gyors felzárkózásra és az államadósság csökkentésére. Az összefüggés elvileg aligha vitatható, az állam zsugorításának kívánatos mértéke azonban meghökkentően nagy: a jövő évi büdzsé tervezetével kalkulálva usztkve minden ötödik forint, összességében több mint 2600 milliárd kiadás kiostálását jelentené az államháztartásból. De Járai nem érné be az éves deficit 3 százalék alá szorításával, vagyis a maastrichti követelmények teljesítésével sem. Szerinte olyan szigorú fiskális szabályt kell megalkotni, amilyen Svédországban van, vagyis az államháztartásnak 2 százalékos többletet kellene produkálnia. Ekkora átszabással – tisztán elméletileg – a jövő évi költségvetés tervezetében szereplő mintegy 1000 milliárd forintos deficit helyett több mint 500 milliárd forintos bevételi többletet kellene előirányozni.¹³ Ilyen értelmű módosító indítványt azonban a 2010-es költségvetés tervezetéhez a Fidesz egyetlen politikusa sem nyújtott be.

Mérsékeltabb álláspontot képvisel Varga Mihály, az Orbán-kormány pénzügyminisztere, aki – mint például a Magyar Közgazdasági Társaság idei, szeptemberi vándorgyűlésén tartott előadásában elmondta – elégedett lenne azzal is, ha az állami újraelosztást sikerülne 45 százalékra mérsékelni. Az államadósság növekedésének megfékezésére ő is elfogadna valamiféle fiskális szabályt, de korántsem olyan szigorút, mint Járai. A szakmai közönség előtt fegyelmezettséget mutató Fidesz-alelnök néhány nappal később már nem költségvetési szigorról, hanem lazításról értekezett – igaz, szélesebb nyilvánosság előtt.¹⁴ A Bajnai-kormányzat jövő évi deficit-előirányzata nincs kőbe vésve, nyilatkozta, szerinte a hiányt átmenetileg akár növelni is lehetne, ha az új kormány a nemzetközi szervezetek szemében is hitelesen képvisel egy növekedésélénkítő és foglalkoztatásbővítő politikát. Ez nem könnyű feladvány, különös tekintettel arra, hogy a Valutaalappal egyre több baja van a Fidesznek: Varga Mihály például azt rótta fel neki, hogy „túl optimistán” ítéli meg Magyarország helyzetét, Orbán Viktor pedig a gondolatmenetet azzal fűzte tovább, hogy a Valutaalap nem a magyar polgárok érdekeit képviseli, hanem azokét a tőkés csoportokét, amelyek hitelt adtak Magyarországnak.¹⁵ Utóbbihoz hasonló minősítés az 1982-es csatlakozás óta nem hangzott el felelős magyar politikus szájából.¹⁶ Ha másért nem, önfegyelemből türtőztették magukat: tudták, nem illő s főleg nem eredményes, ha egyszerre kérnek s ellenségeskednek. Márpedig a Fidesz feltett szándéka, hogy a Valutaalappal kötött megállapodást újratárgyalja.

Mintha harminc évet gyalogolnánk vissza az időben, olyan korszakban landolva, amikor – a Figyelő című gazdasági hetilap bölcs főszerkesztőjét, Garam Józsefet idézve – egyszerre három ceruzával kellett írni. Úgy, hogy a Nyugat pontosan értse, mit szándékozunk tenni, hogy Moszkva ne fogjon gyanút, és hogy lehetőleg még a magyar közönség is értsen belőle valamit. A technika a Fidesz eszköztárában úgy módosult, hogy van egy szöveg napi politikai használatra a törzsszavazóknak, van egy radikálisabb változat a tőlük jobbra állóknak, és van egy harmadik is, az elemzőknek és szakértőknek, akik még emlékeznek a Fidesz 1998 és 2000 közötti fegyelmezett fiskális politikájára, az ázsiai és orosz válság hónapjaiban végrehajtott csendes kiigazításra; utóbbi változat a nemzetközi szervezetek, hitelezők és hitelminősítők megnyugtatására is szolgál.

Ékes példája az árnyalatok fontosságának a fideszes tétel módosulása, hogy tíz év alatt egymillió új munkahelyet kell teremteni. Aki csak kicsit is érdeklődik a politika

iránt, úgy emlékezik, hogy ezt a Fidesz határozottan beígérte, sőt kampányol is vele. Csakhogy ez féligazság. „Nem azt mondjuk, hogy tíz év alatt teremtünk egymillió munkahelyet, hanem azt mondjuk, ahhoz, hogy Magyarország talpon maradjon a közép-európai gazdasági versenyben, egymillióval több legális munkahelyre van szükségünk” – nyilatkozta a Fidesz-frakcióvezető Navracsics Tibor szeptemberben az InfoRádió Aréna című műsorában, nehogy már félreértés legyen, és néhány nappal később a legnagyobb példányszámú napilapnak, a Blikknek Orbán Viktor is hasonlóképpen fogalmazott.¹⁷

A fideszes nyilatkozatok alapos vizsgálata nélkül az óvatlan olvasónak az a benyomása támadhat, hogy hatalomra kerülése esetén a párt mindent helyreállít s helyrehoz, amit a Bajnai-kormány elkövetett az emberek ellen. A Fidesz szakpolitikusai és szóvivői a jövő évi költségvetés tervezetének benyújtása óta elutasították egyebek mellett a vasúti szárnyvonalak felszámolását, a közösségi közlekedés szubvenciójának megnyirbálását, a megszorításokat a szociálpolitikában és az egészségügyben (ahol a szakpolitikus Pesti Imre szerint „aktív eutanázia zajlik”), a közoktatásban és az önkormányzati szférában, jobb közbiztonságot követeltek, elleneztek az agrártámogatások megcsapolását, a gázár- és távhőtámogatás mérséklését. Magát az előterjesztést pedig Orbán Viktor „az elmúlt húsz év legveszélyesebb tervezetének” titulálta, és megígérte, hogy kormányra kerülvén azonnal megváltoztatja. Ám utóbbiból nem következik, hogy a hősi nyilatkozatokkal megvédett területeken az elvesztett milliárdokat a Fidesz rögvest visszaadná. Erre a szertartásos napi sajtótájékoztatókon nem hangzik el konkrét ígéret. Sőt ha valakinek netán úgy rémlett volna, hogy a Fidesz egykor megígérte a 13. havi nyugdíj visszaadását (a 14. havi nyugdíj bevezetését), azt Varga Mihály maga ábrándította ki a minap: a Fidesz-kormány olyan döntéseket hoz majd, amelyek a nyugdíjak reálértékét stabilizálják. Ez pedig nem különbözik a Bajnai-kormány politikájától. Nyílt kötelezettséget a Fidesz csak az ingatlanadó megszüntetésére és a gyes-szabály helyreállítására vállalt – másra nem.¹⁸ Ebben egyébiránt a nemzetközi hitelminősítők és elemzők sem (nagyon) kételkednek;¹⁹ ám ha kitör rajtuk a bizalmatlanság, annak nagy ára lesz.

Van élet a Fidesztől jobbra is, és egyre élénkebb. A globális világrend pénz- és profitközpontúságával szembe a magyar érdekeket állító Jobbik Magyarorszáért Mozgalom támogatottsága például október közepén a pártot választani tudók körében meghaladta a 10 százalékot. Melyek volnának a magyar érdekek? Egyebek mellett az uniós csatlakozási szerződés felülvizsgálata, az államadósság „részbeni vagy teljes egészében való” elengedése. „A kilábaláshoz teljes paradigmaváltásra van szükség. A globalizmussal szemben egy erős, aktív államra. A jelenlegi sztalinista alaptörvény helyett egy a Szent Korona-tanra épülő új alkotmányra. A béna kacsza módjára vergődő liberális demokrácia helyett egy értékelvű demokráciára. A pusztító neoliberais elvek helyett a krisztusi tanítás egyetemes és időtálló értékrendjére” – olvasható a párt programjában.²⁰ A szerzők nem riadnának vissza a privatizált nemzeti vagyon egy részének, illetve a pénzintézeteknek a – közelebbről nem definiált – „visszaszerzésétől” sem, utóbbira úgymond azért volna szükség, hogy a gazdasági életben az idegen bankok túlsúlyát csökkentsék. A nemzeti radikalizmus ragályosan terjed, az idén augusztusban országos gyűlést tartó Magyarok Szövetsége például látványosan tovább megy a Jobbik céljainál,²¹ egészen a pénzintézeti tevékenységből származó haszon és a tőzsdei műveletek korlátozásáig, a helyi pénzes cserekörök elterjesztéséig.²² Az idegenellenességükkel és antikapitalizmusukkal tömegeket szédítő szervezetek előretörése azért meghökkentő, mert az 1990-es választásokon az efféle vagy

hasonló eszmékkel s rögeszmékkel kampányoló pártok, mozgalmak valamennyien elbuktak, nem hozott számukra elegendő voksot sem a Szent Korona-tan, sem Magyarország védőhatalmi státusa a szülőföldjükön őshonos magyar közösségek felett.

A választék óriási, viszont a mezsgye szűk. Bárki nyerje is a választásokat, jövőre még birkózni kell a recesszió utóhatásaival: a nagy munkanélküliséggel, a gyéren csordogáló állami bevételekkel, a végletekig kifizetett költségvetéssel. No és az elmúlt években felszított választói igényekkel.

A győzelemre aspiráló Fidesz a mai globális kereteket és játékszabályokat verbálisan sem adta fel, legfeljebb olykor úgy tesz, mintha, a Jobbik és az újkori pogányság gyarapodó tábor²³ azonban nyíltan szembehelyezkedik velük. A piacgazdaság álságos és valódi ellenfelei évekig szót értettek, Orbán Viktornak sikerült őket – valóban vagy látszólag – egy zászló alá terelnie, újabban azonban egyre több bajuk van egymással. A Fidesznek egyre több baja van – s lesz is még – a saját maga keltette illúziókkal is, amelyekből itt-ott már visszavesz – lásd egymillió új állás, 13. havi nyugdíj. Elkezdte a hátrálást, bármennyire kockázatos is.

A Fidesz idestova hét éve szajkózott fő üzenetei végtelenül egyszerűek. Egy: a szocialisták hazudnak, csak a hatalmat akarják birtokolni, nem értenek semmihez, bármihez nyúlnak, elrontják. Kettő: ha a Fidesz kormányozna, nem volna szükség megszorításokra, mert a pártnak van receptje arra, miképp lehet gyors növekedéssel felzárkózni, „kinőni” az államadósságot, bevezetni az eurót. Három: a gyors növekedés nem jár az egyensúly veszélyeztetésével, az adócsökkentéssel nem kevesebb, hanem több pénze lesz az államnak, így aztán a Fidesz győzelméből mindenki részesedik. Bár a szoclib tábor által sugallt Fidesz-kép sem vádolható túlzott bonyolultsággal – O. V. pártja mindenre nemet mond, agresszív, kokettál a szélsőjossal etc. –, az korántsem tekinthető hasonlóan hatásosnak. De ez momentán mellékes: a Fideszre az igazi veszélyt nem a baloldal, hanem saját szavazótábor²³ jelenti. Ez is sajátos válságjelenség: a Fidesz-üzenetek a krízis kiterjedésével egyre kockázatosabbak lettek, pusztán azért, mert nőtt a szakadék az ígéretek és a kormányzati lehetőségek között. Ha pedig a választók netán tömegesen csalódnának a kormányra készülő vagy kormányzó Fideszben, félő, többségük nem balra veszi az irányt, hanem masíroznak tovább jobbra, új csodákra várva s vágyva.

Jegyzetek

1 Gideon Rachman: When Austerity Does Not Come Easily. The Financial Times, 2009. május 25.

2 A világ készpénzben és értékpapírokból mérhető vagyona 2008-ban átlagosan 11,7 százalékkal csökkent, a legnagyobb veszteséget az észak-amerikai kontinens polgárai szenvedték el, akik átlagosan vagyonuk több mint egyötödét elbukták. (The Boston Consulting Group: Delivering on the Client Promise, Report, 2009. szeptember.)

3 World Economic Outlook, International Monetary Fund, 2009. október.

4 Marek Belka: Emerging Markets: Challenges and Rewards. International Monetary Fund, 2009. október 6.

5 Gyurcsány Ferenc: Megegyezés. Magyarország megújításának lehetséges irányáról. Népszabadság, 2009. augusztus 29.

6 A gazdasági növekedés beindításához szükséges teendőkkel a legharsányabban 2008 nyarán az Oriens (Barabás Gyula, Holtzer Péter, Orbán Krisztián és Vojnits Tamás) állt elő; a tanulmány láthatóan nagy hatással volt a Reformszövetség szakértőire is, akik 2009 februárjában ismertették programjavaslataikat.

Kormányfőként Bajnai Gordon részben az utóbbira, részben a Veres János pénzügyminisztersége végnapjaiban a József nádor téren összeállított vészforgatókönyvre épített.

7 A 2009 szeptemberében zárult pénzügyi évben az Egyesült Államok produkált 10 százalékos (1,4 trillió dolláros) hiányt, amely a második világháború idején mért deficit óta a legnagyobb. Ez pedig úgy jött össze, hogy az Egyesült Államok kormánya és jegybankhálózata fordította a legnagyobb összeget a bankok megsegítésére és a gazdaság ösztönzésére.

8 Bokros szerint a növekedés felgyorsítása érdekében kézenfekvő volna az egészségügyi, oktatási, nyugdíj-, közigazgatási és adóreformokat összefűzni, hogy hatásaik egymást erősítsék. Bokros Lajos: A reformok kritikus tömege. Élet és Irodalom, 2009. január 23.

9 Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses (provisional version). European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs, 2009.

10 Szeptember 11-én a JP Morgan elemzői azt prognosztizálták, hogy Magyarország 2014-ben be tudja vezetni az eurót, egy évvel korábban, mint Lengyel- és Csehország. Szeptember 18-án a Bank of America–Merrill Lynch azt jövendölte, hogy a magyar költségvetési pálya meredeken javulni fog, szemben a lengyelével, amely erőteljesen romlik. Október 2-án a Standard & Poor's negatívról stabilra változtatta a hosszú lejáratú magyar államadósság minősítését. Október 12-én a Bank of America–Merrill Lynch bankcsoport azt jelezte előre, hogy a magyar gazdaság már jövőre növekedni fog, a tempó 2011-re 4,5 százalékra gyorsul, ezzel a térség egyik legdinamikusabb gazdasága lesz.

11 A gazdaságpolitikával szemben rendszerint felettebb kritikus Jaksity György, a Concorde Értékpapír Zrt. ügyvezetője például úgy nyilatkozott az InfoRádióban, hogy hónapok óta higgadt, józan válságkezelés történik, nem csupán tűzoltás. Mindazonáltal megjegyezte, ha „visszalépünk a jól ismert adósságspirálba, akkor megint elpártolnak majd tőlünk” a befektetők. Idézi: Világgazdaság Online, 2009. szeptember 21.

12 Erdős Tibor: Válságkezelés Magyarországon. Pénzügyi Szemle, 2009/2–3.

13 Farkas Zoltán: Pontokba szedve: Járai kontra Bajnai. hvg.hu, 2009. szeptember 25.

14 Varga Mihály: nincs kőbe vésve a hiánycél. Az MTI tudósítását idézi a portfolio.hu, 2009. október 1.

15 Át kell majd csoportosítani az uniós támogatásokat. fidesz.hu, 2009. szeptember 10.

16 A Nemzetközi Valutaalap a keményvonalas, Moszkvához hű MSZMP-vezetők szerint a nemzetközi monopolitőke trójai falova volt...

17 „Arra a kérdésre, hogy mi visz ki minket a bajból, az adja meg a választ, hogy mi vitt be minket a bajba. 1 millióval kevesebb munkahely van, mint 20 évvel ezelőtt. Ha nem tudunk ennyi munkahelyet teremteni, nem jutunk ki a bajból” – válaszolta Orbán Viktor a Blikk kérdésére. Nem kérünk türelmi időt. fidesz.hu, 2009. szeptember 26.

18 Orbán Viktor tanácsadói közül először Szapáry György, a jegybank korábbi alelnöke ütött meg reális hangot, azt sugallva, a Fidesz köreiben pontosan tisztában vannak vele, milyen szűk a gazdaságpolitikai mozgástér. Farkas Zoltán: „Nem hinném, hogy az új kormány mindent visszacsinál”. interjú Szapáry Györggyel, HVG, 2009. július 18.

19 „A Moody's meglátása szerint bár van némi politikai kockázat a jövő évi választásokkal kapcsolatban, de (...) a várhatóan győztes Fidesz csak a szavak

szintjén populista” – a hitelminősítő Moody’s Investors Service jelentését idézi: portfolio.hu, 2009. szeptember 29.

20 Vona Gábor–Morvai Krisztina–Balczó Zoltán: Magyarország a magyaroké!, 2009. március.

21 A Magyarok Szövetsége kiáltványt intézett a köztársasági elnöknek és az Országgyűlésnek címezve, hogy október 23-ig indítsák el az alkotmányozást. magyarokszovetsege.hu, 2009. augusztus 26.

22 Az első utalványos pénzhelyettesítő Sopronban jelenik meg, Kékfrank elnevezéssel.

23 Lásd erről: Ablonczy László: A táltosok már a spájzban vannak, *Heti Válasz*, 2009/40; Menekülés az őstörténetbe, *Heti Válasz*, 2009/42.

Kapcsolódó írások:

1. Farkas Zoltán: Kényszerek és képzetek – A Bajnai-kormány öröksége Orbán Viktornak alaposan keresztbe tettek a görögök. Ha voltak is...
2. „A harctéri szanitéc nem finomkodik” – Bajnai Gordon nemzeti fejlesztési és gazdasági miniszterrel beszélget Farkas Zoltán Hat hét csaknem megrengette Magyarországot. Október elején kitört a tőzsdekrach,...
3. Farkas Zoltán: Ámítási mesterkurzus Egy a tábor, egy a zászló – ezt sugallja Szijjártó...
4. Farkas Zoltán: Szemináriumi óra jövődő népszavazóknak Tisztelt Hölgyeim és Uraim, a 2008-as esztendőben népszavazás lesz. Referendum...
5. Farkas Zoltán: A Standeisky-teszt I. Ambivalenciák Talán nem bántom meg a kulturális elit és..

3. 2010 január Tanulmány

Farkas Zoltán: Ámítási mesterkurzus

Egy a tábor, egy a zászló – ezt sugallja Szijjártó Péter 2009. december 23-án kelt nyilatkozata, amelyet a Fidesz elnöki stábjának vezetőjeként tett közzé. Bármily barátságatlan gesztus is az olvasóval szemben, kénytelen vagyok pontosan idézni a szöveget, amely azt sugallja, a 2010-es költségvetést egy emberként bélyegezték meg az arra illetékes szervezetek és a „közgazdász szakma”. Ami persze messze nem igaz. Az egyöntetű elutasítás csupán látszatkeltés, mert a büdzsét ilyen-olyan szempontok alapján bíráló intézményeket nem lehet egy platformra hozni azzal a 29 közgazdással, akik Orbán Viktor pártelnök vagy vezető tanácsadója, Járai Zsigmond iránti szolidaritásból nevükkel hitelesítettek egy színtisztán fideszes pártálláspontot.

„Nagyon veszélyes az, amit a Bajnai-kormány művel. Miközben a Költségvetési Tanács, a Magyar Nemzeti Bank, a köztársasági elnök, az Állami Számvevőszék, a közgazdász szakma egyöntetűen a 2010-es költségvetés hibáiról, kockázatairól, tarthatatlan vagy fiktív számairól, illetve megalapozatlanságáról beszél, egyedül a szocialista kormány hunyja be a szemét, és nem hajlandó tudomásul venni a figyelmeztetéseket.

A költségvetés társadalmilag káros, szakmailag megalapozatlan, súlyos veszélyt jelent Magyarországra, a magyar emberekre. A költségvetési trükközés a Gyurcsány-korszak továbbélésének bizonyítéka, de Magyarország nem kér többet a »trükkök százaiából«, ennek a korszaknak véget kell vetni!”

I. A forgatókönyv

A veretes dokumentum értékeléséhez vissza kell pörgetni az eseményeket.

Az európai parlamenti választások győzteseként Orbán Viktor Fidesz-elnök – aki korábban többször is élesen bírálta azokat a nemzetközi szervezeteket, amelyek a 2008 októberében pénzügyi krízisbe került Magyarországot a felszínen tartották – hangot váltott. A 2010-es választások fő esélyeseként már maga is a Nemzetközi Valutaalap, az IMF támogatására nyújtott be igényt, egyúttal keményebb partnernek kívánta magát feltüntetni, mint a Bajnai-kormány. Látványos kampányba kezdett annak érdekében, hogy az IMF és az Európai Bizottság lazítson a Magyarországra megállapított fiskális kereteken – holott ezek megtartását e szervezetek azért várták el, hogy a magyar államháztartás finanszírozása ne kerüljön veszélybe.

„A jobbközép ellenzék tárgyalásokat kezd a Nemzetközi Valutaalappal (IMF) jövőre egy új hitelcsomagról, ha megnyeri a parlamenti választásokat, és a gazdaság növekedésére összpontosít, miközben az euró bevezetése 2014-ig nem valószínű” – jelentette ki Orbán Viktor, a Fidesz elnöke a Reutersnak.

Magyarország a 25,1 milliárd dolláros készenléti hitelre támaszkodva finanszírozza kifutó és új adósságait, és Orbán Viktor szerint a szocialisták az áprilisi parlamenti választásokig az utolsó fillérig elköltik majd ezt az összeget. (...) Orbán Viktor szerint az egyetlen lehetséges út a válságból történő kilábalásból az adók jelentős csökkentése, és vitatható, hogy a gazdasági gondokkal küszködő Magyarországnak miért kell 3,9 százalékos GDP-arányos államháztartási hiány az idén, ami az egyik legalacsonyabb az Európai Unióban.

Orbán Viktor azt mondta, hogy a deficit nem lehet magasabb az EU átlagánál. Az EU a 27 tagország idei deficitjének GDP-arányos átlagát 6 százalékra jelezte előre, a jövő évit 7,3 százalékra.” (fidesz.hu, 2008. június 10.)

A fiskális fellazítás orbáni igénye nyilvánvalóan azért fogalmazódott meg, mert a Fidesz kettős szorításba került. Egyrészt radikális adócsökkentéssel, másrészt a Gyurcsány- és a Bajnai-kormány megszorításainak feloldásával kecsgettette választóit, ám az előbbi az állami bevételek csökkenését, az utóbbi a kiadások növelését jelentené. Vagyis egy ilyen gazdaságpolitika egész egyszerűen nem fér bele az IMF- és az EB-megállapodás keretfeltételeibe, amelyek szerint a magyar államháztartás hiánya 2009-ben a GDP 3,9 százaléka, 2010-ben 3,8 százaléka lehet, majd 2011-ben az eurócsatlakozási kritériumot jelentő maastrichti küszöbérték, 3 százalék alá csökken. E program alapján a 2010-es kormányalakítást követően folytatni kell a fiskális szigorot – ami, korántsem mellesleg, nem öncélú, hanem a magyar állam biztonságos finanszírozhatóságának az előfeltétele. A magyar államadósság még ezen a költségvetési pályán is növekszik, annak mérséklésére csak 2010 után lehet számítani. (A programmal az államadósság GDP-arányos hiánya 80 százalék körül tetőzik.) Az ország sebezhetősége enyhül ugyan, de nem múlik el. Ezzel szemben ha a deficit 2009-ben és 2010-ben nagyjából az uniós átlag körül alakulna – ahogy azt Orbán Viktor méltányosnak tartaná –, az államadósság a mai állomány egytizedével, csaknem 2 ezer milliárd forinttal tovább nőne. Ennyivel több kölcsönt kellene felvennie a magyar államnak.

Mindeközben a Bajnai-kormány rácsáfolt a fideszes jövendölésre, hogy a 25,1 milliárd dolláros (mintegy 20 millió eurós) hitelt a választásokig „az utolsó fillérig” elkölte. Az IMF-kölcsön legutóbbi, decemberi részletét nem hívta le, és a megelőzőből – a szeptemberiből – is csupán jelképes összeget vett igénybe, mert úgy ítélte meg, az ország finanszírozása e kölcsönök nélkül is garantálva van. Így aztán a dolgok jelenlegi állása szerint – hacsak az országot újabb külső sokk nem éri – az IMF-hitelkeret negyedét már az új kormány használhatja fel. Ennek érdekében az IMF-megállapodás eredeti határidejét is meghosszabbították, 2010 márciusáról novemberéig. A korábban igénybe vett kölcsönöket sem forgatta bele a kormány az utolsó fillérig az államháztartás finanszírozásába, annak tekintélyes része a Magyar Nemzeti Bank valutatartalékait gyarapítja: ezek összege a válság 2008. októberi kirobbanása óta 17 milliárd euróról 30 milliárd euróra duzzadt.

A fiskális könnyítést nem reménytelen kialkudni, mivel a nemzetközi szervezetek manapság sokkal rugalmasabbak, mint a korábbi válságok idején voltak. De csak az ésszerűség határain belül engedékenyek; erről Lettország, Románia vagy éppen Ukrajna vezetői bizonyára rémtörténetek tucatjait tudnák regélni. A magyar program azonban békésen csordogál. Az IMF és az EB szakértői a magyar kormány idei deficitcélját a 2008 elején „kőbe vésett” 2,6 százalékról előbb 2,9 százalékra, majd májusban 3,9 százalékra lazították, nagyjából abban a tempóban, ahogy a gazdasági visszaesésre vonatkozó prognózisok egyre borúsabbakká váltak. Mert ha a gazdaság 2009-ben nem a kora tavaszi hónapokban feltételezett 3–3,5, hanem 6–6,5 százalékkal zsugorodik, akkor ennek megfelelő mértékben apadnak az adó- és járulékbévételek is. Azonos deficithez pedig a kiadásokat a bevételcsökkenéssel egyező mértékben kell (tovább) faragni. A nemzetközi szakértők úgy ítélték meg, hogy ha a magyar kormány minden bevételkiesést azonnal a kiadások csökkentésével ellentételezne, mereven ragaszkodva az év elején meghatározott hiánycélhoz, akkor túlságosan is lehűtené a gazdaságot. Nem látták célszerűnek, hogy 2009-ben mind a külső, mind a belső kereslet szűküljön. A külső azzal, hogy a fő exportpiacokon visszaesik a termelés, a belső pedig azzal, hogy a magyar állam túlon túl visszafogja a költségeit. Valahogy így alakulhatott ki az a kompromisszum a nemzetközi hitelprogram „ellenőreivel”, hogy 2009-ben a hiány nagyjából akkora lehet, mint 2008-ban (akkor a GDP 3,8 százaléka volt), 2010-ben ezt legalább

jelképes mértékben tovább kell apasztani, és 2011-ben, amikor a várakozások szerint a magyar gazdaság már erőteljesen növekszik, be lehet állni a normálisnak tekinthető, 3 százalékos alatti mértékre.

Csak hogy ez a menetrend a Fidesz népboldogító terveinek alaposan keresztbe tenne, mivel a mostani állapotokhoz képest sem markáns adócsökkentésre, sem a beígért „jóvátételi” kifizetésekre nem nyújt lehetőséget. Márpedig az egészségügy, a köz- és felsőoktatás, az önkormányzatok, a tömegközlekedés, a sport és még ki tudja, mely ágazatok és érdekkörök lobbistái, társadalmi szervezetei valamennyien többletforrást várnak el a Fidesz-kormánytól – ha másért nem, támogatásukért cserébe. Ráadásul a Fidesz szakpolitikusai ezt menetrendszerűen meg is ígérték; és nem csupán a múltban, hanem a 2010-es költségvetés parlamenti vitája során is. Olyan makrogazdasági pályára azonban, amely eme ígérek legalább részbeni beváltását lehetővé tenné, az IMF és az EB szakértői a negyedévente sorra kerülő megbeszéléseken nem mutattak hajlandóságot. Sőt novemberben James Morsink, az IMF delegációvezetője kijelentette, 7 százalékos meghaladó hiányt a szervezet nem tolerálna.

Ezért aztán a Fidesz nyitott egy második frontot is. Hosszú hajrába kezdett, hogy bő fél évvel a választások előtt, jó előre bebizonyítsa, hogy a 2010-es deficitcél a Bajnai-kormány tervezési hibái, törvénysértései és trükkjei miatt eleve lehetetlen teljesíteni.

Az akció már a költségvetés benyújtásakor elkezdődött. „Orbán Viktor szerint a jövő évi költségvetés az elmúlt húsz év legveszélyesebb költségvetése, amely nem kezeli, hanem mélyíti Magyarország gazdasági válságát.” (fidesz.hu, 2009. szeptember 14.)

Néhány nappal később már az ítélet is elkészült. „A Fidesz hatályon kívül fogja helyezni a költségvetést. (...) A pártelnök úgy vélte, a legjobb megoldás az lenne, ha a parlament el sem fogadná. Aláhúzta, miután a Fidesz gazdaságpolitikája teljesen más természetű, ezért a választások után hatályon kívül fogják helyezni.

»Ha ezt így elfogadja a parlament... sok iskolára kerül lakat, az egészségügyi intézmények, kórházak, rendelők nem fogják tudni ellátni a betegeket. A nyugdíjasoktól ismét rengeteg pénzt vesznek el, tehát az ő életlehetőségeik is szűkülni fognak« – fejtette ki Orbán Viktor a 2010-es költségvetésről.” (fidesz.hu, 2009. szeptember 19.)

A költségvetés országgyűlési vitájában a tervezet kapott ugyan bírálatokat az Állami Számvevőszéktől és az államháztartás egyensúlya felett örökös Költségvetési Tanácstól is, ám ezek messze nem voltak olyan vészjóslóak, mint Orbán Viktor jóvendölései. Az pedig már a módosító indítványok megszavazása során kiderült, hogy a költségvetés elfogadása sínen van. Egyrészt az MSZP a körülményekhez képest hihetetlen egységet és elszántságot mutatott, másrészt az SZDSZ-frakció többsége is kitartott a Bajnai-kormány támogatása mellett, hiába szorgalmazta a párt új vezérkara a tervezet elutasítását.

Ekkor a Fidesz-gépezet nekilátott annak, hogy a hiánycél tarthatatlanságát belevesse a fejekbe. „Az a lényeg, hogy amikor jön az IMF, legyen tudatában: a nagyobb deficit nem az új kabinet műve” – ismerte el indirekt módon a reá rótt feladatot Szapáry György, a Magyar Nemzeti Bank korábbi alelnöke, Járai Zsigmond egykori közvetlen munkatársa (Figyelő, 2009. december 23.), aki hosszú évtizedeket töltött az IMF szolgálatában.

II. A szerepjáték

Közvetlenül a költségvetési végszavazás előtt, 2009. november 28-án 29 Fidesz közeli közgazdász nyílt levélben fordult az országgyűlési képviselőkhez, ne szavazzák meg a tervezetet. Az aláírók között volt Járai Zsigmond, Orbán Viktor első pénzügyminisztere, aki a Fidesz-elnök javaslatára lett 2001-ben a Magyar Nemzeti Bank elnöke, valamint Járai bizalmasai: Auth Henrik és Adamecz Péter. Utóbbiak felettébb ritka szereplői a nyilvános makrogazdasági vitáknak. Nem úgy, mint Szapáry György, a jegybank korábbi elnöke, aki 2005-ben maga leplezte le a Gyurcsány-kormányt az Európai Bizottság előtt, hogy a sztrádaprogramot a központi költségvetés megkerülésével óhajtja finanszírozni. Szapáry felvetésére Joaquín Almunia, az unió pénzügyi biztosa budapesti sajtótájékoztatóján megszegyenítő leckét adott a magyar kormánynak arról, hogy az államháztartás pontos helyzetét nem volna szabad eltitkolni.

Aláírta a nyilatkozatot Szász Károly, aki az Orbán-kormány idején a pénzügyi felügyeletet, Mellár Tamás, aki a Központi Statisztikai Hivatalt, Arnold Mihály, aki a vám- és pénzügyőrséget, valamint Bánki Frigyes, aki az Eximbankot vezette. Hozzájuk csatlakozott (mások mellett) a Fidesz közeli médiabirodalom egyik fő finanszírozója, Töröcskei István, valamint Bod Péter Ákos is; az egyetemi tanár az Antall-kormány minisztere, majd a Magyar Nemzeti Bank elnöke volt, 2006-ban a választások két fordulója között Orbán Viktor őt ajánlotta Dávid Ibolya figyelmébe, legyen a Fidesz és az MDF közös miniszterelnök-jelöltje.

A címmel, a meg- és felszólítással együtt is mindössze 19 soros, meglehetősen hevenyészett szöveg rutinszerűen megállapítja, hogy a Bajnai-kormány költségvetése rossz irányba viszi a gazdaságot, felrója, hogy a tervezet nem tartalmazza az évek óta szükséges reformokat, nem segíti a magyar vállalkozások versenyképességének javítását, egyúttal leszögezi, hogy a költségvetési hiány alul van tervezve. A szombaton publikált nyílt levél dacára hétfőn az Országgyűlés 201 támogató és 179 ellenző szavazattal elfogadta a 2010-es költségvetést. A büdzséellenes fizetett hirdetés Orbán Viktor tetszését azonban olyannyira megnyerte, hogy rögvest találkozóra hívta a közgazdászokat. A december 4-i konzultáción a Fidesz elnöke nyílt fenyegetőzésbe kezdett mindazok ellen, akik a 2010-es büdzsé körül bábáskodtak, közéjük sorolva a nemzetközi szervezetek szakértőit is. A felelősség alól senki nem vonhatja ki magát, aki „a hazugság oldalán állt”, beleértve azokat is, akik „nemzetközileg legitimálták ezeket a valótlan számokat” (HVG, 2009. december 12.). Orbán Viktor egyúttal megbízta a közgazdászokat, tárják fel a kormány költségvetési trükkjeit.

A szerepjáték gépezetébe csupán egyetlen apróbb porszem került: az aláírók közül Szapáry György az ATV-nek nyilatkozva még aznap elismerte, hogy a nyilatkozatot fideszes kérésre írta alá.

Miközben a párt elnöke saját udvari közgazdászaival tárgyalt a Bajnai-kormány költségvetési trükközéséről, a Hungarian Business Leaders Forum rendezvényén érdemi vita alakult ki a jövő évi büdzséről. Hadd közöljek ebből is szemelvényeket, a tömörítéssel és a kiemelésekkel járó kockázatokat is vállalva!

Bokros Lajos (az MDF kormányfőjelöltje, a Horn-kormány pénzügyminisztere): A jelenleg uralkodó, ideiglenes kormány jó munkát végzett, mert a nemzetközi pénzügyvilágban ma már senki nem beszél arról, hogy Magyarország csődveszélyben van. A kedvező megítélést azonban öt perc alatt el lehet rontani, például annak hangoztatásával, hogy a költségvetés megalapozatlan. Hogy lenne megalapozatlan, hiszen azt Brüsszel, az IMF és a Kopits György által irányított Költségvetési Tanács

egyenként átvilágította. Ugyanakkor ez a költségvetés a gazdasági kibontakozást nem feltétlenül segíti, mert nem tartalmaz szerkezeti reformokat.

Stumpf István (az Orbán-kormány kancelláriaminisztere): A Bajnai-kormány egyszerre építi a hidakat – vagyis készül a hatalom átadására –, és égeti fel azokat. Építi, mert elhárult az államcsőd veszélye, javult a befektetői klíma, csökkent az államháztartás kimutatott hiánya, a nemzetközi hitelcsomagból 5 milliárd euró marad az új kormánynak, stabilabb a forint árfolyama, és csökken a jegybanki alapkamat. De felégeti, mert kozmetikázott tételekkel kalkulál, mert feláldozza a gazdasági növekedést a fiskális egyensúly oltárán, és mert szűkíti a következő kormány mozgásterét.

Oszkó Péter (a Bajnai-kormány pénzügyminisztere): Az állami bevételek két év alatt ezermilliárd forinttal csökkentek, a kiadásokat is ennyivel kellett mérsékelni, hogy az egyensúlyi helyzet fenntartható legyen. A költségvetést átvilágító nemzetközi szervezetek megállapították, hogy a hiány tartható – és azt tartani is kell. Kritikusaink egyebek mellett azt hánytorgatják föl, hogy a költségvetés nem veszi figyelembe az állami vállalatok veszteségeit, a MÁV-ot, a BKV-t előbb-utóbb konszolidálni kell, ami újabb közkiadásokat jelent. Szerintem ezeket a cégeket fenntartható növekedési pályára kell állítani, csak utána szabad konszolidálni. Eddig mindig fordítva történt, márpedig nem nagy motiváció, ha a MÁV-nál és a BKV-nál arra számítanak, hogy az új kormány konszolidálja a gazdálkodásukat.

Békesi László (a Horn-kormány első pénzügyminisztere): Vannak kockázatok a költségvetésben a bevételi oldalon, de ezt a kormány a költségvetés 200 milliárd forintos tartalékával menedzselni tudja. Ugyanakkor a reformok elmaradása kockázatot jelent, mert azok nélkül a mostani szigorú rezsim hosszú távon nem tartható fenn.

Oszkó Péter (több felvetésre reagálva): Azt néztük meg, mennyi a bevétel, és hogy abból mire futja, a strukturális reformokat nem tekintettük a válságkezelés részének.

Békesi László (viszonzválasz): Hála istennek, a választási kampányban lesz egy szakmai szereplő is, Bokros Lajos.

Szapáry György (aki mind a HBLF-rendezvényen, mind az Orbán Viktorral folytatott tárgyalásokon jelen volt): A következő kormány nem akar olyan helyzetbe kerülni, hogy fél év alatt kelljen intézkednie annak érdekében, hogy elődje deficit-előirányzatát teljesítse, ezért minden nemzetközi fórumon el fogjuk mondani, milyen kockázatok övezik a költségvetést.

Kovács Árpád (2009. december 9-ig az Állami Számvevőszék elnöke): A költségvetést technikai értelemben gondosan, realisztikusan tervezték meg. Viszont a következő évek nagyon súlyos társadalmi kockázatokhoz hoznak. A közszolgáltatásoknál forráskivonás történik, ami idővel azzal járhat, hogy a most elvont forrásokat később pótolni kell. Változatlan szerkezetben az egészségügy, a közlekedés finanszírozhatatlan.

Vértés András (a GKI elnöke): A Fidesz nehéz helyzetben van, mert kifelé azt kell bizonyítania, hogy ugyanazon a fenntartható pályán fog haladni, mint elődje, befelé pedig azt, hogy mindent megváltoztat.

Mellár Tamás (a KSH korábbi elnöke, a nyílt levél egyik aláírója): A költségvetésben szereplő számok nem stimmelnek. Nyilvánvaló, hogy az elosztási rendszerek egyike sem finanszírozható.

Simor András (a Magyar Nemzeti Bank elnöke): Az idén és jövőre is 4 százalék körüli hiány várható. Ez a tartalékok nagy részének befagyasztásával érhető el, és úgy, ha a kormány 2010-ben nem költ konszolidációra. A hosszú távú fenntarthatóság érdekében azonban sok még a teendő, például az államháztartás méretének szűkítése, a közigazgatás hatékonyságának javítása, a foglalkoztatás adóterheinek

további csökkentése, az állami vállalatok adósságának rendezése, a célzott szociális támogatások rendszerének kialakítása, az egészségügy, minőségének és finanszírozási helyzetének a javítása.

A költségvetési indulatokat Sólyom László szította tovább a Heti Válasz december 17-i számában, mondandóját egyebek mellett a Költségvetési Tanács álláspontjára alapozva: „az elfogadott költségvetésben szép számmal maradtak nyílt – és tudatos – törvénysértések. Kétségtelen, hogy nem tartalmaz olyan trükköket, amelyekkel a korábbiak számszámra éltek, de törvényellenes gumiszabályokat tettek bele, például az úgynevezett fölül nyitott tételekre vonatkozóan, azaz a kormány bármikor túlkölthet.” Az államfői nyilatkozat pontos dekódolásához az szükségeltetik, hogy az olvasó ismerje és értse is a Költségvetési Tanács állásfoglalásait, legyen tisztában az államháztartásra vonatkozó törvényi passzusokkal. Máskülönben az elnöki nyilatkozatból csak annyi vehető ki, hogy megint jó nagy disznóság van készülöben. Nem könnyítette meg az államfői nyilatkozat értékelését a Pénzügyminisztérium sem, amely válaszában a magyar államháztartás brüsszeli és pénzügyi méltatásait felemlegetve értetlenségének adott hangot, és csupán egyetlen felvetésre reagált, arra is elnagyoltan: a Költségvetési Tanáccsal konzultálva a kormány jelentősen szűkítette az úgynevezett felül nyitott, automatikusan teljesülő előirányzatok körét. Ezzel vélhetően felbosszantotta a Költségvetési Tanácsot, amely rögvést az államfő védelmére kelt. December 21-én megismételte korábbi kifogásait, azzal zárva a közleményt, hogy a köztársasági elnök is ezekre a hiányosságokra hívta fel a figyelmet. Köznapi halandó ebből a pengeváltásból sem sokat értett.

Ekkor végre a pénzügyi tárca apparátusa is nekidurálta magát, és a Költségvetési Tanács kifogásaira másnap már érdemben reagált. Későn, mert aznap ismét a Fidesz vette át az események irányítását: december 22-én a huszonkilencek nevében Járai Zsigmond – Matolcsy György, Orbán gazdasági minisztere társaságában – bemutatta a Jelentés a 2010. évi költségvetés trükkjeiről című dolgozatot. Másnap Szijjártó lecsapta a magas labdát (lásd cikkünk elején), azt a benyomást keltve, hogy a Költségvetési Tanács, az MNB, a köztársasági elnök, az Állami Számvevőszék és a közgazdász szakma egyhangúlag a Fidesz álláspontjára helyezkedne.

Holott ez csupán látszatkeltés. Annak azonban csúcsmínőségű.

III. Szétszalazási kísérletek

Fenébe a részletekkel, vághatja rá az alaposan megdolgozott választó, ám a jövő évi költségvetés megéri, hogy a bírálókat egyes elemeit szétszalazzuk. Már csak azért is, mert a Fidesz víziója hátborzongató. A Járai-féle elemzés az idej hiánytűllépés maximumaként 1122 milliárd forintot számlál össze, a valószínűsíthető mérték ennél szolidabban, 700–950 milliárd forintban adja meg. Az előbbi GDP arányosan mintegy 4 százalékos, az utóbbi durván 3–3,5 százalékos többletdeficitet jelentene, ennyivel lépné túl Magyarország a nemzetközi szervezeteknél kialakított hiányt. Csaknem megduplázná.

Ebből a legnagyobb tételt az adja, hogy 2010-ben a gazdaság nem azzal a 0,9 százalékkal zsugorodik, amire a költségvetést alapozták, hanem Járai Zsigmond szerint mintegy 2–4 százalékkal. Ilyen vagy ehhez fogható pesszimista prognózis ma nincs az elemzői piacon. A Szijjártó által hivatkozott Költségvetési Tanács például a kormányzatnál optimistább előrejelzéssel állt elő. A Járai-féle prognózisból levont következtetés pedig végképp zavaros. A GDP 2–4 százalékos csökkenése esetén –

mechanikusan kalkulálva – a költségvetés a tervezetthez képest mintegy 130–390 milliárd forinttól esne el. Ezzel szemben Járaiék nagyvonalúan csupán 200 milliárd forint bevételekiesést tulajdonítanak annak, hogy a GDP kisebb lesz a tervezettnél. Viszont ezt a tételt rögvést megduplázzák, amennyiben az adóbevételekről is azt állítják, hogy azokat szintén 200 milliárddal tervezte túl a kormány. Holott az elemzés az adóbevételek túltervezését éppen a GDP túltervezéséből vezette le, vagyis ugyanazt a tételt kétszer számolta el. Leszámítva a vagyonadót, amit a Fidesz teljes egészében fiktív bevételnek tekint, mivel „kormányra kerülése után azonnal eltörli”. A kormány baja, ha olyan bevétellel kalkulál, amiről hatályban lévő törvény rendelkezik.

A Költségvetési Tanács több rizikófaktort is látott a jövő évi költségvetésben, ilyenek itélve egyebek mellett a többségi állami tulajdonú vállalatok veszteségét (ami az uniós elszámolású hiánymutatóban nem is jelenik meg), illetve az önkormányzati szektor eladósodásának a veszélyét. Mindazonáltal megállapítja, hogy az uniós módszertan szerint számított 3,8 százalékos GDP-arányos deficitcél elérését közvetlenül megakadályozó tételek nem látszanak. Nagyobb kockázatokat fedezett fel a tekintélyes testület a 2011-es esztendőben: attól az évtől a személyi jövedelem évi 15 millió forintig csupán 17 százalékkal adózik, a változtatás mintegy 170 milliárd forintos lyukat üt a pénzügyi mérlegben.

A 2011-es szja-csökkentés valóban súlyos fejtörést okoz a Fidesznek, két okból is. Ha a törvényi passzuson nem változtat, akkor a kieső bevételeket kiadáscsökkentő döntésekkel kell ellensúlyoznia, ami nagyon nem illik az imidzsébe. Ha nem ezt teszi, és megváltoztatja az adótörvényt, akkor abba a dicstelen szerepbe kényszerülhet, hogy adócsökkentést ígért, ám adót emel... Mert bár fideszes körök szélteben-hosszában azt harsogják, hogy radikális adócsökkentésre volna szükség, erről már a mostani parlament döntött. Kétségkívül álnokul.

A Költségvetési Tanács fő kifogásai a jövő évi törvénnyel kapcsolatban nem számszaki, hanem jogi természetűek. Ezekre utalt Sólyom László is, nyílt és tudatos törvénysértéseket emlegetve. A tanács szerint a költségvetés a törvényi előírás dacára nem tartalmazza a 2009-es várható tényszámokat, a 2011-es és 2012-es egyenlegcélokat pedig nem számszerűen, hanem csak a GDP arányában adja meg. Felrója továbbá a tanács, hogy a felülről nyitott költségvetési kiadásokat a költség túlságosan lazán kezeli, ellentmondva ezzel az államháztartási törvény passzusainak. A pénzügyi tárca válasza hangsúlyozza, hogy ha például a gyorsforgalmi úthálózat fejlesztésére vagy a beruházásösztönzésre megállapított keretek zártak lennének, nem lehetne túllépni őket, akkor a beruházások az év közben leállhatnak. Ilyen értelemben valóban felmerül a sólyomi „tudatos törvénysértés” esete, ami nem szép dolog ugyan, de aligha hozható összefüggésbe a deficit-előirányzat megduplázásának orbáni víziójával.

A jövő évi költségvetést övező bizonytalanságok közül ezek volnának a legjobban átlátható, legkönnyebben értelmezhető passzusok (azt például egy év múlva pontosan meg lehet mondani, hogy a növekedési tényszámok és az adóbevételek Járai Zsigmond vagy Oszkó Péter prognózisát igazolták-e). A többi jóval puhább, maszatosabb tétel. Ilyen az önkormányzatok és a MÁV járandóságának radikális csökkentése, ami ellen a Fidesz rögvést tiltakozott. A vasúti szárnyvonalak megszüntetésének tervezetét hallva Fónagy János, a párt szakpolitikusa például azonnal bejelentette, hogy kormányra kerülve mindenütt újraindítják a forgalmat. Ugyanakkor Szapáry György a HBLF-rendezvényen azzal példalózkodott, hogy a Bajnai-kormány úgy vont meg súlyos tízmilliárdokat a MÁV-tól, hogy nem döntött a

vasúti szárnyvonalak felszámolásáról, nem változtatott a vasúttársaság működési szabályain.

Van sapka, nincs sapka.

Mindenkinek igaza van, aki azt állítja, hogy a 2010-es költségvetésben szereplő pénzügyi feltételekkel a MÁV tartósan nem finanszírozható, vagyis mérlegét előbb-utóbb konszolidálni kell. Eddig is ez történt: szűkösebb esztendőekben csökkent az állami támogatás, és nőtt a veszteség, ami egy kritikus ponton szinte kikényszerítette az állami tőkepótlást, hitelelengedést. Most is szűkösség van, és ha a MÁV-nál nem lesznek strukturális változások, előbb-utóbb beköszönt megint a szükség. Csak az a kérdés, hogy az új kormány hajlandó-e belenyúlni a vasúti közlekedés finanszírozásának struktúrájába, és megvárja-e, míg döntése hatásai megmutatkoznak, avagy elődje mulasztására hivatkozva súlyos tíz-, netán százmilliárdokkal rögtön egyensúlyba hozza – formálisan – a MÁV gazdálkodását. No és a BKV-ét, ahol nagyjából ugyanaz a helyzet.

A tavalyi és az idei esztendő kényszerű költségvetési megszorításai után se szeri, se száma a hasonlóképpen konszolidálandó területeknek. Ide tartoznak az önkormányzatok, amelyek szintén bízhatnak a Fidesz ígéreteiben. A Járai-féle listán ugyanis 110 milliárd forintos pótlólagos forrásigénnyel szerepelnek, újabb példát adva rá, hogy a kormányváltáshoz kapcsolt kárpótlási ígéret nem feltétlenül ösztönöz takarékosagra. Szomorúbb az egészségügyi intézmények helyzete, mert e soron az alultervezés miatti többletkiadásokat a fideszes közigazdák csupán 22 milliárd forintra teszik, holott a kórházak adósságállománya ennek a tripláját is elérheti. A Fidesz közeli kórházigazgatók és egészségpolitikusok is sokkal nagyobb plusztámogatásra számítanak.

Nem osztja a fideszes víziót a deficitcél tarthatatlanságáról a Magyar Nemzeti Bank sem, holott a Szijjártó-féle nyilatkozat őt is megidézi. A jegybank 2010-re és 2011-re egyaránt a hiány „kismértékű túllövését” feltételezi, azaz mindkét évben 4,3 százalékkal kalkulál. Sőt a banki nyilatkozatok szerint 2010-ben a 3,8 százalék is elérhető, feltéve, hogy a kormány a tartalékokat nem költi el. Mindazonáltal az államháztartáshoz köthető teljes konszolidációs igényt, a felhalmozott adósságok és kötelezettségek állományát – beleértve az önkormányzatokat és a közlekedési vállalatokat is – az MNB elemzése a GDP 2,7 százalékára becsüli. „Amenynyiben a konszolidációra részben vagy egészben a következő két évben kerülne sor, akkor ez a lépés átmenetileg megemelné a következő évek hiányát” – állapítja meg tényszerűen az elemzés.

A konszolidációs igények teljesítése vagy elutasítása nem a mostani számháború igazságtartalmán, nem a prognózison múlik, hanem kizárólag a kormányzati szándékon. Nyersen fogalmazva: akkora lesz az idei hiány, amekkorát az új kormány megfelelőnek tart. Ha a torlódó konszolidációs igényeknek a Bajnai-kormány 2009-ben eleget tett volna, a deficit már tavaly elérte volna a GDP 6-7 százalékát. Az idei hiány szintén megközelítené ezt a mértéket, ha a közkiadások megkurtítása helyett a kormány az egyes költségvetési területeknek nagyjából annyi támogatást adna az idén is, mint tavaly. De nem ad annyit, hanem kevesebbet, a kormányfő szóhasználatát idézve szinte „hadigazdálkodást” kényszerítve az állami szervezetekre. Mindezt a magyar gazdaságot finanszírozó befektetők és a kezük alá dolgozó elemzők meggyőzése érdekében teszi – vagyis a fizetőképesség megőrzése, a forint árfolyamának védelme érdekében. Nem is eredménytelenül, mert a piaci szereplők némelyike már-már ájult túlzásokba esve méltatja a Bajnai-kormány teljesítményét.

Ha választási győzelme esetén a Fidesz 2010-ben minden ígéretének, az állami és önkormányzati szféra teljes konszolidációs igényének eleget tesz, a deficit akár 10 százalék is lehet. Hivatkozási alapnak elég annyi, hogy tiszta lappal akar nekikezdeni a kormányzásnak. Döntéseinek egyetlen külső korlátja van csupán: mit szólnak a deficit lerontásához a befektetők, milyen mennyiségben és milyen áron hajlandók magyar állampapírokat vásárolni. A mostani közjáték a költség virtuális számairól, programozott gyengeségeiről részben a piaci szereplők és a nemzetközi szervezetek megpuhítását szolgálja. Részben pedig jó előre megokolja a választóknak, hogy Orbán Viktor kormánya miért nem képes várakozásaiknak – az általa keltett reményeknek – megfelelni.

P. S.: Régi dicsőségük

A nemzetközi szervezetek nem kedvelik ugyan a Fidesz-vezetők gazdasági populizmusát, de nem is veszik túlságosan komolyan az efféle megnyilvánulásokat. Emlékeikben egy olyan Fidesz képe él, amelyik fegyelmezett költségvetési politikát folytatott. Ezt bizonyítja az Eurostat hivatalos adatsora, amely szerint a deficit 1998-ban a GDP 7,8 százaléka, 1999-ben 5,4 százaléka, 2000-ben már csupán 3 százaléka, 2001-ben 4 százaléka volt. A hiány csak a 2002-es választási évben vált kedélyborzoló mértékűvé, hála az osztogatásban egymással rivalizáló Orbán- és Medgyessy-kormány felelőtlen ígéreteinek és költségeinek. Csakhogy a Fidesz-kormány teljesítménye valójában nem oly mutatós, mint ahogy az adatsorból következne. A Horn-kormány ugyanis nem hagyott brutális, 7,8 százalékos hiányt maga után, ahhoz kellett az Orbán-kormány közreműködése is: utóbbi 1998 novemberében úgy döntött, hogy a Postabank és a Magyar Fejlesztési Bank konszolidációjára 192 milliárd forintot, a gázközművagon privatizálása miatti kártérítésre további 50 milliárd forintot fordít, az extra kiadást az elődje mulasztásaival indokolva. Járai Zsigmond pénzügyminiszter az akciót a múlt szemete eltakarításaként jellemezte. Ezzel az akcióval az Orbán-kormány az államháztartás hiányát a GDP 2,7 százalékaival toldotta meg. Ezt az egyszeri kiadási tételt leszámítva 1999-re nemhogy mérséklődött a hiány, hanem néhány tizedszázalékponttal még nőtt is. További meglepő fordulat, hogy a Fidesz éppen 2000-ben produkált mintaszerű, 3 százalékos hiányt, amikor Matolcsy György meghirdette a gazdaság belső motorjainak bekapcsolását, s annak részeként beindult a lakástámogatási, valamint újraindult a sztrádaprogram. Utóbbi azonban az Orbán-kormány is a költségvetés megkerülésével finanszírozta – történetesen a Magyar Fejlesztési Bankra testálva ezt a feladatot. A csomag a 2001 őszi választási megfontolásból meghirdetett Széchenyi Plusz elnevezésű grandiózus pénzszerzésbe torkollott. Abban az évben a hivatalosan kimutatott deficit csak 4 százalékra nőtt, ám ez a mutató azokat a tételeket nem tartalmazta, amelyek az MFB-nél vagy más állami konglomerátumoknál voltak elrejtve. Az MFB 2002-ben csaknem 150 milliárd forintos veszteséget zúdított a Medgyessy-kormány nyakába, az akkori GDP 1 százalékát. Kormányzása alatt a Fidesz egyetlen évben sem készített az uniós szabályoknak megfelelő államháztartási mérleget; igaz, erre nem is kényszerült rá. „A magyar költségvetési elszámolás jelenleg még eltér az Európai Unióban használt statisztikai rendszertől. Azt vállaltuk, a csatlakozás időpontjában már az EU rendszerét alkalmazzuk, konkrét, precíz elszámolást adunk minden tételről. Mindazonáltal az MFB-nek és az ÁPV Rt.-nek nyújtott költségvetési támogatással az államháztartás hiánya valóban nagyobb lenne, ezzel szemben a magánnyugdíj-pénztárakban lévő

megtakarításokkal csökkenne” – mondta Varga Mihály, az Orbán-kormány pénzügyminisztere 2001 decemberében a HVG-nek.

Mindazonáltal az Orbán-kormány vitathatatlanul sokkal ügyesebben vont el feladatokat a központi költségvetéstől és telepítette azokat máshová, mint bármelyik utódja. A transzparenciát a kétéves költségvetés eleve lehetetlenné tette, kiválóan alkalmas volt a fiskális folyamatok kódosítására. Teljes titkolózás övezte az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt., az MFB vagy éppen a Magyar Posta tevékenységét, amelyek a központi költségvetésből áthelyezett funkciókat átvették. Közülük az MFB-re várt az a megtisztelő feladat, hogy a kormány által kedvelt területekre tulajdonosként is beszálljon, így aztán portfóliója Bábolnától a Defenden, a Siótouron át egészen az Újpest felfuttatni kívánt labdarúgóklubjáig terjedt.

Ps. II.: Régi dicsőségünk

Még el sem csitult a költségvetés alultervezettségéről szóló vita, Orbán Viktor gondolt egyet, és nyílt levelet írt egykori alelnökének, a Fidesz EP-képviselőjének, Schmitt Pálnak, konzultációt kérve tőle „egy leendő sportbarát kormány előtt álló legsürgetőbb feladatról”. A Magyar Olimpiai Bizottság elnöki szerepét is betöltő Schmitt Pállal aztán – a már ismert forgatókönyv szerint – január 5-én közösen meg is jelölték a célt: Magyarország továbbra is legyen az ötkarikás játékok első tíz helyezettje között, ennek érdekében a sportot stratégiai ágazatnak kell nyilvánítani, és mielőbb a költségvetés 1 százalékát kell sportra fordítani a mostani 0,2 százalék helyett. A költségvetési bevételek egy százaléka az idén 126 milliárd forint, a kiadásoké 135 milliárd. A sportra momentán durván 20 milliárd forint közpénz jut. A különbség a hiányt növelné.

Jó tudni, hogy szunyinyadnak még valahol tíz- és tízmilliárdok.

Más szóval: elég nagy bukfencet kell vetni ahhoz, hogy valaki egy héten belül előbb azt bizonygassa famulusai aszszisztálása mellett, hogy a hiányt a Bajnai-kormány alultervezte, majd néhány nap elteltével már súlyos milliárdokat ígérjen sportbarátainak. E gesztusával Orbán Viktor egy szemvillanás alatt hiteltelenítette leghűségesebb közigazdász-támogatóit – akik persze erre vélhetőleg ügyet sem vetnek.

Kapcsolódó írások:

1. Farkas Zoltán: Kényszerek és képzetek – A Bajnai-kormány öröksége Orbán Viktornak alaposan keresztbe tettek a görögök. Ha voltak is...
2. Farkas Zoltán: Helyre, tétre, befutóra – A válság, a Bajnai-kormány és az ellenzék A válság, a Bajnai-kormány és az ellenzék I. Állapothatározók „Szembenézve...”
3. Farkas Zoltán: Szemináriumi óra jövődő népszavazóknak Tisztelt Hölgyeim és Uraim, a 2008-as esztendőben népszavazás lesz. Referendum...
4. Farkas Zoltán: A kapitalizmust szeretni nem kell félnetek jó lesz... – Reflexiók Kornai János legújabb könyvéhez (Forradalmak szezonja) A rendszerváltás 17. évének májusára három véleményformáló és...
5. Farkas Zoltán: A Standeisky-teszt I. Ambivalenciák Talán nem bántom meg a kulturális elit és...

4. 2007 augusztus Tanulmány

Farkas Zoltán: A kapitalizmust szeretni nem kell félnetek jó lesz... – Reflexiók Kornai János legújabb könyvéhez

(Forradalmak szezonja)

A rendszerváltás 17. évének májusára három véleményformáló és befolyásos közéleti személyiség is leszámolt a kapitalizmussal. Mindhárman – életkoruktól függetlenül – a tranzíciós korszak nagy öregjeinek tekinthetők, ám nem képeznek közös halmazt, gondolkodói-politikusi pályájuk pedig olyan lényeges elemekben különbözik, hogy nem is volna illendő őket egy mondatban szerepeltetni (nem is teszem). Épp ezért tekinthető szimptomatikusnak, hogy ilyen vagy olyan megfontolásból, őszintén vagy álságosan, szóban vagy írásban, valamennyien eljutottak a Magyarországon fennálló rendszer tagadásáig; ami persze leegyszerűsítés, de erről majd később.

Névsorban az első rendszertagadó, levelező tagozaton, Csoóri Sándor volt, aki májusi chartájában úgy fogalmazott, “a demokrácia éppúgy szabadított föl minket, mint a szovjet hadsereg, s ugyanúgy fosztott ki és gyalázott meg mindnyájunkat”.¹ A többit nem részletezném. A második Orbán Viktor, aki legutóbbi beszédeiben és interjúiban a választások után megalakult kormányt illegitimnek, az 1989-es kerekasztal-tárgyalásokkal megalkotott alkotmányos intézményrendszert felülvizsgálandónak, az üzleti szemléletű gondolkodást a nemzeti érdekű gondolkodástól megkülönböztetendőnek, a piaci logikát pedig az emberi természettől idegennek tekinti. “Az a teljesítmény, amit ez a rendszer, ez a politika nyújtott, nem üti meg a polgárok által joggal elvárt mércét” – nyilatkozta például a Magyar Nemzetnek.² A harmadik Tamás Gáspár Miklós, aki egy rövidke, a Magyar Hírlapnak adott interjúban³ és röviddel rá a TV2 kamerái előtt is úgy fogalmazott, hogy a kapitalizmus pusztulásba vezet. Nem előzmények nélkül summázta imígyen véleményét: 2005-ben Kis Jánossal kétszer két cikkben⁴ szólalkozott össze, vele szakítva TGM már nyíltan megfogalmazta: “forradalmi politikára van szükség – azaz olyan politikára, amely a kapitalizmus meghaladására törekszik demokratikus úton és a szabadság irányában...”

Az új rendszerváltás, az új alkotmányozás jelszavait időközben utcai politikusok sajátították ki, lett is belőle ribillió tavaly ősszel és idén tavasszal. TGM javára írandó, hogy 2005-ös cikkeiben ezt szinte megjövendölte. Ez a hang- és másmylen zavar adja a háttérét a Harvard Egyetem professzor emiritusa, Kornai János legutóbbi tanulmánykötetének, amely *Szocializmus, kapitalizmus, demokrácia és rendszerváltás* címmel jelent meg az idei könyvhétre az Akadémiai Kiadó gondozásában, azzal az ambícióval, hogy tudományosan is tisztázza a címben felsorolt alapfogalmakat. Kornai mintha csak TGM neki címzett biztatására válaszolna: “A kapitalizmus ellenfelei elsősorban erkölcsi érveket használnak. Itt az ideje annak, hogy a magánvállalkozáson és szabadversenyen alapuló piacgazdaság hívei is előterjessék a maguk erkölcsi érveit” – írta Kornai-bomba⁵ című cikkében TGM, magát is az utóbbi eszmekör hívének vallva.

No nem a minap, de nem is tegnap: még 1989 novemberében, amikor Kornai *Indulatos röpirat a gazdasági átmenet ügyében* című könyve megjelent (amelyet összesen 16 nyelvre fordítottak le).⁶ “Én egy olyan politikai párthoz – a Szabad Demokraták Szövetségéhez – tartozom, amely indulatosan és türelmetlenül utasítja el a »harmadik út« különféle romantikus változatait»” – fűzte hozzá akkor TGM. S valóban: olyan párthoz tartozott, amely elsőként fogalmazta meg egy kis kék

füzetben A rendszerváltás programját, amelyben a szerzők, szerkesztők között feltűnik TGM neve. Annak idején Kornai is hivatkozott TGM-re mint olyasvalakire, aki helyesen mutatott rá a "harmadik utas" nézetek elméleti gyengéire. "A piaci szocializmus merő ábránd. Az állami tulajdont és piacot együtt követelő hangzatos jelszavak félreértést okoznak, és tápot adnak hamis várakozásoknak" – olvashatjuk *A reformszocializmus belső ellentmondásai* című, 1989-es, a mostani kötetben újraközölt Kornai-tanulmányban.

Akkor a közelmúltra vonatkozott. Most jelen időben értendő.

(Diagnózis és barikádharcok)

"A kutató egyik feladata az, hogy megfogalmazza, ami szinte a levegőben van, amiről az emberek beszélnek. A mindennapos tapasztalatban kell meglátni a szabályosságot, az állandó ismétlődést, és azután meg kell próbálni megkeresni, hogy mi ezeknek az állandóan ismétlődő, életünk normális részévé vált jelenségeknek, folyamatoknak az oka" – fejtegette Kornai, amikor *A hiány* megjelenése után kivételesen ráállt egy rádiós interjúra.⁷ No nem élőben és a stúdióban, hanem felvételtől és a lakásán.

Beszélgetés közben egyszer csak csengettek; szerelő érkezett a lakásba, valamit megbütykölt, szöszmötölt. Kornai pedig feszengett. – Mennyi borraivalót kell adni neki? – nézett rám. Fogalmam sincs, válaszoltam zavartan. Lehajtottam a fejem, valamit babráltam a magnómmal, amely volt vagy tíz kiló. UHER márkájú vasdarab, aki látta annak idején Antonioni híres filmjét, a Foglalkozása: riportert, tudja, mekkora.

Fiatalabbak kedvéért közbevetném, hogy a garanciális szerviz annak idején ingyenes volt, ám a szerelők elvárták a munka honorálását; nem adócsalók voltak, hisz mindez még a személyi jövedelemadó bevezetése előtt történt, egész egyszerűen keresetük kiegészítésének tekintették a munkaköpenyük széles zsebébe csúsztatandó bankókat.

Ma már nincsenek olyan széles, mély zsebek.

Nem tudom, hogyan oldódott meg a helyzet, mert nem néztem oda. Azóta sokat változott a világ: a privatizált szolgáltatások piacán teljesen, a benzinkutaknál majdnem eltűnt a borraivaló. Megmaradt viszont a hálapénz az egészségügyben, ám az is sokkal tisztább, piacosabb változatban: egyes beavatkozásoknak, eljárásoknak fix tarifájuk van. És egyes orvosoknak is.

Mindenesetre akkor éreztem rá, mennyire megalázó ez az egész borraivalódsi, hálapénzesdi. Ott áll szemben egymással az angliai Cambridge és a London School of Economics, az amerikai Princeton és Stanford vendégprofesszora, akit 1971-ben a Nobel-díjas Tinbergen kért fel a rotterdami Közgazdasági Főiskolán egy előadássorozatra, már akkor is irigyelt pályája csúcsán – és egy szerelő. És nem az utóbbi van zavarban.

Folytattuk az interjút.

- Mindannak, amit elfogyasztunk, felhasználunk, csak egy részét vesszük meg a piacon. A másik részét ingyenesen kapjuk meg, vagy pedig névleges áron, társadalmi juttatásként. Ha például a gyerek tanácsi vagy vállalati óvodába jár, azért rendkívül alacsony térítési díjat kell fizetni, sokkal kevesebbet, mint amennyibe a gyerek ellátása kerül. Névleges áron vagy ingyen adott juttatások esetében szinte elkerülhetetlen, hogy a kereslet telíthetetlenül nagy legyen – fejtegette Kornai.

- Ez azt jelenti, hogy semmit ne adjunk ingyen? – kotyogtam közbe, még mindig kábán.

- Nem ezt állítom! Külön megfontolás, politikai-társadalmi-kulturális és erkölcsi szempontokat igénylő megfontolás szükséges annak eldöntéséhez, mit kapjon a

lakosság ingyen, névleges áron, és miért fizessen igazi, hatékony árat. Csak azt kell tudnunk: ha úgy döntöttek, hogy ingyenesen vagy névleges áron juttatnak valamilyen szolgáltatást vagy terméket a lakosságnak, akkor ennek elkerülhetetlen kísérőjelensége lesz a hiány. Találkoztam olyan nézettel Magyarországon is és külföldön is, amely ellenszenvet érez a piaccal szemben, de hasonlóképpen ellenszenvet érez a bürokráciával, a központi adminisztrációval szemben is. Azt hiszem, hogy ebben a nézetben van naivitás. Mert az elosztásban nem lehet légüres tér. A javaknak valamilyen csatornán keresztül kell menniük, és ezek a csatornák vagy a piac, vagy valamiféle kiutalás, jegyrendszer; valaki vagy valamilyen hatóság dönt arról, hogy a javakban ki részesüljön. Ahol az elosztás egyik formája kiutalás jellegű, mellette legálisan, féllegálisan vagy illegálisan megszerveződik egy másik elosztási csatorna is. A párhuzamos csatornák létezése könnyíti a helyzetet, rugalmasabbá teszi az elosztást, az egyik csatorna bizonyos fokig kiegészíti a másikat, ám ez feszültségekkel is járhat. Ezt az előbbi példán is szemléltethetjük: akinek a gyerekét nem vették föl a tanácsi óvodába, és esetleg kénytelen magánóvodába íratni, irigykedik azokra, akik szinte nemzeti ajándékként, félig vagy teljesen ingyenesen helyezhették el a gyermeküket az óvodában. S megfordítva: akinek ugyancsak nem vették fel a gyerekét, de a magánóvoda költségeit nem tudja megfizetni, irigykedik azokra, akik ezt megengedhetik maguknak.

Két kommentár, 2007-ből. Egy: hát ilyen egyszerű tudomány a közgazdaságtan. Kettő: "Manapság lassan én, az 1980-ban írott *A hiány* című könyv szerzője leszek az utolsó kelet-európai, aki még visszaemlékszik a hiánygazdaságra, és igazi örömöt érez amiatt, hogy megszűnt." Kornai fakad ki imigyen új tanulmánykötetében, azon merengve, mennyire rosszul képes működni a kollektív és az egyéni memória. A kelet-közép-európai nagy átalakulás sikereiről és csalódásairól a Nemzetközi Közgazdasági Társaság elnökeként annak világkongresszusán, Marokkóban tartott előadást – 2005 augusztusában. Egy évvel később a feltűzött csalódottak Magyarországon megrohamozták, elfoglalták és feldúlták a Magyar Televízió épületét, és kezdetét vette az utcai harcosok féléves, nemzeti ünnepeinkre időzített akcióorozata.

Diagnózis és barikádharcok. Hadd idézzem vissza: a kutató egyik feladata, hogy megfogalmazza, ami szinte a levegőben van, amiről az emberek beszélnek.

(Reinkarnáció)

Mi tagadás, 1989 és 1990 fordulóján a rendszerváltás lényegét a politikusok többsége nemes egyszerűséggel elsumákolta, s mint kötetében Kornai megjegyzi, kerülték a kapitalizmus szó használatát, sokkal szívesebben elmélkedtek a többpártrendszer és a piacgazdaság nemes eszméiről. Ez az idő múlásával mit sem változott. Igaz, a szocializmusra sem utalgatnak vissza, de egyre szívesebben és gyakrabban játszanak olyan húrokon, amelyeken a régi idők retródallamai csendülnek fel. Csinálják a fesztivált, csakúgy, mint a Magyar Televízió műsorában Korda György és Harsányi Levente, valamint ifjú pályatársaik, akik édeskés, édesbús régi dalokat énekelnek új hangszereléssel és divatos jelmezben. Ám nem jobban, mint az eredeti előadók (kéretik ezt jelképes kiszólásnak tekinteni).

Vessünk egy pillantást az új Kornai-kötet 15. oldalán lévő táblázatra (ehhez persze előbb be kell szerezni azt)! Ez a klasszikus szocialista rendszer különböző jegyeinek oksági összefüggéseit ábrázolja. Ragadjunk ki önkényesen néhány – többnyire éppen Kornai munkáiból megismert – jelenséget! Megannyi nagy túlélőről van szó, már ha a fogalmak megszemélyesíthetők. A Kornaitól átvett címszavakat a saját kommentárjaimmal láttam el, igyekeztem az ő fogalmi körén belül maradni. Tán

elnézi nekem ezeket a flegma és elnagyolt megállapításokat, hasonlóakkal ő soha nem dobálódzna.

Erőltetett növekedés. A gondolat az Akadémiai Kiadó gondozásában 1972-ben megjelent *Erőltetett vagy harmonikus növekedés* című Kornai-kötetben bukkant fel először, s egyebek mellett azt részletezi, hogy az optimális gazdasági növekedéstől való eltérés, a gyorsítás milyen áldozatokkal, halasztásokkal és mulasztásokkal jár mind a jelen, mind a jövő generációra, milyen feszültségekhez vezet; az erőltetett növekedésre vezethető vissza a hiány, a termékek gyenge minősége, a szocialista gazdaság megannyi, lassan feledésbe merült jellemzője. Az elmúlt hat-hét évben a jelenség sajátos reinkarnációja figyelhető meg, mert bár megváltozott a rendszer, a növekedés erőltetésére ma is erős hajlamuk van a kormányzó politikusoknak. 1998-ban a Fidesz 7 százalékos gazdasági növekedés elérését tűzte ki célul, hogy – legalábbis az akkori szakértői számítások szerint – ne 35, hanem 25 év alatt érjük el az uniós átlagot. Ez nem nagyon jött be, mert kormányzása utolsó hónapjaiban a GDP alig 3,5 százalékkal nőtt, viszont ekkor kezdett szétesni a korábban többé-kevésbé fegyelmezett költségvetési politika. Az Orbán-kormány meghirdette és el is kezdte a büdzsét perspektivikusan özszeroppantó, állami támogatáson alapuló lakásépítési és sztrádaprogramot, utóbbit az államháztartásból elkülönítve, a Magyar Fejlesztési Bank kölcsöneiből finanszírozva.

“Magyarország többet érdemel” jelszóval 2002-ben az MSZP kiütötte a kormányból a Fideszt, ám folytatta az általa megkezdett politikát, és a közsférában beigért 50 százalékos általános béremeléssel, illetve más szociális juttatásokkal még rá is licitált, sajátos “jóléti fordulatot” próbált végrehajtani. Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy ennek nincs meg a bevételi fedezete, a sztrádaprogramot elődjéhez hasonlóan ki akarta szervezni a költségvetésből. Csakhogy ezt az ekkor már uniós tag Magyarországnak nem nézték el. Az állami túlköltekezést sem – az Európai Bizottság túlzottdeficit-eljárást indított. 2006-ban a kormány stabilizációs intézkedésekre kényszerült, ami az elmúlt időszak viszonylagos bősége után szélsőséges megszorításként vált érzékelhetővé. A jóléti és infrastrukturális ugrási kísérlet eredményeképpen 2001 és 2006 között mintegy 7 ezer milliárd forinttal nőtt az államadósság, nagyjából annyival, amennyi uniós forrás bevonására 2007 és 2013 között számítani lehet. Az adósságnövekedés pedig nem más, mint a következő generáció jövedelmének megcsapolása.

Tervalku. A fogalmat a nyolcvanas években Antal László terv- és szabályozóalkura finomította, és lényege, hogy a tervkészítés során s azt követően is az erős pozícióban lévő vállalatok vagy csoportok – afféle politikai tényezőkként – a maguk számára előnyös és kivételezett helyzetet tudnak kialakítani, olykor kizsarolni. Működésüket kiemelik a piaci hatások alól, fejlődésük és beruházásaik nem a ráfordítások-bevételek mérlegén múlnak, hanem alkupozícióikon. Bár a tervgazdaságnak annyi, ez a jelenség is újfent a kormányzati-vállalati viszonyok egyik jellemzőjévé vált. A legnagyobb magyar cégek ma is szüntelen alkuban állnak a kormányzattal – és viszont. Amikor a Matáv (ma Magyar Telekom) például megszüntette a legolcsóbb internetes csomag terjesztését, a kormány az informatikai lemaradástól való félelmében azonnal állami támogatással tette olcsóvá ezt a szolgáltatást. Az akció fő nyertese természetesen a piacvezető Matáv lett. A nagyvonalú lakástámogatási rendszer kialakításában szintén közreműködtek a kormány banki partnerei, az OTP-vel az élen, amelynek a nyeresége az olcsó, támogatott hitelek tömeges igénybevételével az egekbe szökött.

Amikor pedig fordult a kocka, és a stabilizációs csomag részeként a kormány bevezette a 4 százalékos, úgynevezett “szolidaritási adót”, az Audi Hungaria Motor

Kft. rögvest azzal fenyegetőzött, felfüggeszti Győrbe tervezett újabb beruházásait. Arra hivatkozott, hogy az Orbán-kormánytól 2011-ig mentességet kapott a társaságiadó-fizetési kötelezettség alól, és ennek érvényesnek kell lennie az új adóra is. Mivel az Audi a második legnagyobb magyar exportőr, képes komolyan megbillenteni a külkereskedelem amúgy is passzív mérlegét. A kormány tehát azonnal kompenzált, és egy törvénymódosítással lehetővé tette, hogy a kutatás-fejlesztési ráfordításokat le lehessen írni a szolidaritási adóból. Máig tűnődhetünk, kinek a számítása jött be inkább, a cégvezetésé avagy a kormányé. Tény, hogy néhány nappal később az Audi igazgatótanácsának elnöke bejelentette, Magyarországon kutatás-fejlesztési központot hoz létre. Idén júniusban az Audi vezetői már azzal büszkélkedtek, hogy Győrben az év végén megkezdődik egy új típus, az A3 Cabriolet összeszerelése.

A bevételnövelési kényszerrel járó stabilizáció során fordított alkupozícióba kerültek a bankok is: a korábbi lakástámogatással extra nyereséget bezsebelő pénzügyi szektorra a kormány különadót vetett ki, és nem ütközött különösebb ellenállásba. Készséges partnerei a kormánynak az energetikai cégek is: a Mol például önként vásárolta meg a földben lapuló, úgynevezett párnagázt, hogy a kormánynak legyen pénze a lakossági gázár-támogatási rendszer finanszírozására. De sem ez, sem a szintén lakossági ártámogatásra fordított Mol-bányajáradék nem volt ehhez elég; 2006-ban a kormány több lépcsőben bepótolta a korábbi, elmaradt áremeléseket, és átszabta a támogatási rendszert, amiből valóságos árrobbanás lett. Idén tavasszal a nemzetközi olaj- (és vele a gáz-) árak mérséklődtek, a magyarországiak viszont nem: a gazdasági tárca ezt azzal indokolta, hogy a szolgáltatók a korábbi években az alacsonyan tartott tarifával kvázi hiteleztek az államnak, amely ezt a kölcsönt most azzal fizeti vissza, hogy változatlanul magasán tartja az árakat. Gyanítható, hogy összességében a lakosság rosszabbul jár – és többet fizet -, mint ha a kormány politikai megfontolásból nem fogta volna le mesterségesen a világpiacon az árakat. Vannak más ipari áldozataik is a stabilizációnak: az egészségbiztosítási piac krónikus túlköltekezésének mérséklésére a kormány a gyógyszergyártókat ágazati különadókkal, extra befizetési kötelezettségekkel sújtotta, alaposan megnyesve a két tőzsdei cég, a Richter és az Egis nyereségét, egyúttal kiszolgáltatva őket egy esetleges ellenséges kivásárlásnak. Összességében az elmúlt hat-hét évben a Budapesti Értéktőzsde valamennyi vezető cége ki volt téve a kormányzati beavatkozás következményeinek: az OTP, a Mol, a Richter és a Magyar Telekom egyaránt sokat nyerhet-veszíthet a kormányzati különalkukon. Mostanság inkább veszítenek.

Paternalizmus. A tervgazdasági években az állam és a vállalatok viszonyára vonatkoztatott kapcsolat, amelynek lényege, hogy az állam, mint afféle jó szülő, állandóan beleszól vállalatai életébe, ha pedig baj van, kisegíti, magára vállalja a pénzügyi kudarc terheit. A jelenség poszt-socialista mutánsa az atyáskodó állam és az egyre bőségesebb kormányzati juttatásokban reménykedő választók viszonyává alakult.

Magyarországon az állami gyámkodás gondolkörének 1998 óta valóságos reneszánsza van, az akkori választási kampánytól kezdve egészen a 2006-os – természetesen csak a választásokat követően végrehajtott – fordulatig azon versengtek a politikusok, melyik kormány milyen célra mennyit adott a lakosságnak, az osztogatásnak melyek volnának a legüdvözítőbb technikái; mintha a jóléti programok kizárólag a kormányzati akaraton múlnának, nem pedig a költségvetési bevételeken. Az MSZP-SZDSZ-kormány tavaly nyár óta már a költségvetési kiigazítással van elfoglalva, igyekszik úgy tenni, mintha nem is vett volna részt a

voksvadászó licitben, a Fidesz-KDNP azonban a választási vereség után még rá is erősített a paternalista hangra.

Puha költségvetési korlát. Az 1980-as nagy hatású Kornai-alapmű, *A hiány* egyik kulcscategóriája, lényege úgy summázható, hogy az állami vállalatok még akkor is képesek életben maradni, ha veszteségesek, mert az állam előbb-utóbb megsegíti őket. Miközben a háztartások költségvetési korlátja kemény – csak annyit költhetnek, amennyi a bevételük -, a tervgazdaság vállalatai esetében ez a korlát felpuhul vagy felpuhítható, ha politikai különalkukkal vagy más technikákkal lehetőséget teremtenek a túlköltekezésre, a túlélésre, még tartósan veszteséges gazdálkodás esetén is. Az Antall-kormány érdeme, hogy a csőd- és felszámolási törvénnyel véget vetett a cégek kölcsönös körbetartozásának, új piaci viszonyokat teremtett, a veszteséges, menthetetlen cégek elvéreztek, ami hozzájárult a piac kitisztításához (és persze a munkanélküliség növekedéséhez); bár a legnagyobb vállalatok és pénzügyintézetek az adós- és hitelkonszolidációs program jóvoltából akkor is sajátos menlevelet kaptak. Az idő múlásával a puha költségvetési korlát jelensége más területekre volt jellemző, elsősorban az egészségügyre, ahol a kórházak már-már ritmikus és ciklikus eladósodása mindig azzal oldódott föl, hogy a kormány konszolidálta őket, azaz kipótolta a hiányzó forrásokat. A másik ilyen terület az önkormányzati szféra, ahol változatos eszköztárral siet a mindenkori kormány az eladósodott és működésképtelen települések segítségére. Ide sorolnám még a közoktatást is, azon az alapon, hogy nem működött semmiféle korrekciós mechanizmus, amely az ágazat méretét a csökkenő gyermekszámmal arányosan visszanyeste volna.

“A költségvetési korlát puhasága azt jelenti, hogy nem érvényesül a piaci verseny által kifejlesztett természetes szelekció, amely kiküszöbölné az életképtelen szervezeteket” – írta Kornai, hozzáfűzve, hogy minél keményebb a költségvetési korlát, annál inkább javul a gazdaság alkalmazkodóképessége, versenyképessége és termelékenységége; a pozitív példák közé sorolta Lengyelországgal és Észtországgal együtt Magyarországot, a negatívak közé pedig Oroszországot, Ukrajnát és Romániát.⁸ Ám a költségvetési korlát felpuhulása néhány éve már nem csupán az egészségügyre és az önkormányzati szférára, hanem a vállalati szektorra is egyre jellemzőbb. Az első rést a kemény költségvetési korlát pajzsrendszerén az Orbán-kormány által meghirdetett Széchenyi-terv ütötte, amelyben a sikeresen pályázó vállalkozók egy anonim zsűri jóvoltából, különösebben szigorú visszafizetési követelmények megállapítása nélkül tőkejuttatásban részesülhettek. Aki kapott pénzt, meggyorsíthatta cége növekedését, aki nem, lemaradt. Ezzel elkezdődött a bürokratikus szelekció visszacsempészése a gazdaságba. Az általa fontosnak tartott, ám csőd közelébe sodródott cégekbe az állami tulajdonú Magyar Fejlesztési Bank is egyre gyakrabban szállt bele; valamilyen oknál fogva – talán Orbán Viktor labdarúgás iránti rajongásához igazodva – még az Újpest focicsapatának működtetését is perspektivikusan nyereséges vállalkozásnak vélte. Az ingyenes tőkejuttatáshoz a kis- és középvállalkozói szféra hamar hozzászokott, olyannyira, hogy – az ellenzékétől is tüzelve – mindmáig nem nyugodott bele, hogy Gyurcsány Ferenc második kormánya erre nem sok hajlandóságot mutat. Más területen azonban engedékenyebb: amikor a Transelektro-csoport megborult, maga a gazdasági miniszter vezényelte a cég megmentésére irányuló tárgyalásokat. Amikor pedig a pénzbőség éveit tavaly a pénzszűke váltotta fel, a gazdaságban ismét kitört a kilencvenes évek elejére jellemző körbetartozási láz. Ma rosszabb a fizetési fegyelem, mint egy évtizede.

Gyenge érzékenység. A tervgazdaságban a jelenség arra vonatkozott, hogy a vállalatok nem, vagy nem elsősorban az árjelzésekhez, piaci hatásokhoz

alkalmazkodnak, hanem másfajta – például politikai, miniszteriális – elvárásokhoz. Ennek a jelenségnek is van posztoszocialista változata: nevezetesen a lakossági árak szerepének negligálása, ami az Orbán- és az első Gyurcsány-kormányt egyaránt jellemezte. Szociálpolitikai megfontolásokból évekig eltérítették a ráfordításoktól az áram, a gáz árát, valamint a közlekedési díjtételeket, és ezt tették az önkormányzatok is a helyi közlekedés tarifáinak vagy a víz- és csatornadíjak megállapítása esetén. Mi több, ezzel még büszkélkedtek is – kormánytagok és polgármesterek egyaránt -, azt sugallva, csupán gonosz politikusok nem kímélik meg a nemzetet az ársokktól. Még arra is volt példa Draskovics Tibor pénzügyminisztersége idején, hogy a benzinárak erőteljes emelkedését a jövedéki adók rugalmas mérséklésével ellensúlyozták, kiváltva ezzel az eurózóna e módszert testületileg elutasító pénzügyminisztereinek rosszállását.

A nyíltan meg nem hirdetett lakossági árstop tavalyi feloldása aztán valóban sokkoló volt: amikor az árszubszcenciós célú kormányzati és önkormányzati kaszszak fenntarthatatlan mínuszt mutattak, egyetlen év alatt 30-40 százalékkal drágultak meg a lakossági szolgáltatások. Márpedig a lakosság árérzékenysége nem tekinthető gyengének; alkalmazkodóképessége annál inkább. Főleg, ha azzal hitegetik, hogy az energiaárak szintje csak és kizárólag a kormány akaratán múlik, vö. a világgpiaci árak emelkedését megállítjuk az ország határainál, 1974.

A fenti jellemzőket – pontosabban azok tervgazdasági ősváltozatait – Kornai a szocialista rendszer struktúrájából eredezteti, és össze is kapcsolja az állami és kvázi állami tulajdon uralkodó pozíciójával. Csakhogy a magyar gazdaságban ma már mind az állami, mind a kvázi állami tulajdon elenyésző arányú, legalábbis nem nagyobb, mint bármely kapitalista országban. Vagyis a felsorolt jelenségek legfeljebb afféle posztoszocialista pötyöknek tekintendők az ország kapitalista arcúlatán. Ráadásul a fenti kormányzati eszközök némelyikét más, meglehetősen korú kapitalista országokban is alkalmazzák; ettől még sem ők, sem Magyarország nem sorolódik át a zsugorodó szocialista tömbbe. Ahhoz, hogy egy ország oda tartozzon, három szükséges és elégséges feltételnek kell teljesülnie – írja legújabb könyvében Kornai -, a köztulajdon domináló szerepének, a központosított vezérelt bürokratikus koordinációnak, illetve a monopolhelyzetben lévő marxista-leninista kommunista párt – amelynek programja a magántulajdonon és piacon alapuló kapitalizmus felszámolása – politikai uralmának.

Ezzel együtt a tervgazdasági sajátosságok reinkarnációját nem lehet egy kézlegyintéssel elintézni. Az erőltetett növekedés, az állami gyámkodás, a puha költségvetési korlát, a gyenge árérzékenység együttes következménye annak idején az volt, hogy a rendszer normális állapotára a hiány – áru-, nyersanyag-, munkaerő- és mindenféle egyéb hiány – volt a jellemző. Manapság a piaci hatások tompítása, a hatósági árak körében fennmaradt központi szabályozás, a gazdasági folyamatokba való zavaros és ellentmondásos beavatkozások, a költségvetési korlát visszapuhulása, az állami gazdaságpolitikai-pénzügyi eszközök és lehetőségek voluntarista túlértékelése másféle hiányjelenségekben ütnek vissza, nevezetesen a központi költségvetés, a társadalombiztosítás és a külső fizetési mérleg 2006-ban már-már összeomlással fenyegető deficitjében. De visszaütnek a gazdaság gyengülő alkalmazkodó- és versenyképességében, illetve a termelékenység lassú növekedésében is. Ám ez nem változtat az ország kapitalista politikai rendszerén, legfeljebb működése határfokát rontja – de nagyon.

Azon az sem változtat, ha az oktatás, az egészségügy vagy éppen a közlekedés állami monopolhelyzete – afféle idegen testként – akár évtizedekig fennmarad. De Kornai korábbi, a tervgazdasági reformok mélyéig hatoló elemzéseiből és a mostani

kötetben megjelent tanulmányaiból kiolvasható a következtetés: piaci környezetben aligha lehet arra számítani, és főképp arra berendezkedni, hogy a két tulajdonforma békésen éldelegél majd egymás mellett.

Ez persze önkényes olvasói interpretáció. Kornai az ilyen elnagyolt megállapításoktól immár 50 éve – első könyve, az 1957-ben megjelent és az 1968-as első reformokat elméletileg megalapozó *A gazdasági vezetés túlzott központosítása* óta – tartózkodik és idegenkedik. Napi eseményeket nem kommentál, nem szerepel a híradatban, beéri írásai hatásaival. Megteheti: angol nyelven ő a legtöbbet idézett magyar közgazdász, 1975 és 2001 között a Social Science Citation Index 2288 hivatkozást rögzített tőle⁹ (öt Bauer Tamás és Bródy András követi 282, illetve 210 hivatkozással).

(Virtuális népszavazás)

Jövőre Magyarországon népszavazás lesz arról, hogy a háziorvosi, fogászati és járóbeteg-ellátásért ne kelljen vizitdíjat, a fekvőbeteg-gyógyintézeti ellátás után kórházi napidíjat, az államilag támogatott felsőfokú oktatásért tandíjat fizetni. Arról is, hogy az egészségügyi közszolgáltató intézmények maradjanak állami, önkormányzati tulajdonban – netán még az Országos Egészségbiztosítási Pénztár is, ennek listára vételéről a Fidesz még nem döntött -, és hogy gyógyszereket csak patikákban árusítsanak. Továbbá hogy termőföld vagy tanya vásárlása esetén a családi gazdálkodókat első helyen illesse meg az elővásárlási jog. A referendum nem a szakmai kulcskérdések eldöntését szolgálja, célja – Orbán Viktor veretes megfogalmazása szerint – a kormány megbuktatása, előrehozott választások kikényszerítése.

Ezzel végzetesen félresiklott egy szemérmes és politikai értelemben gyámoltalan s épp ezért lezáratlan vita. Amely a nagyobb nyilvánosság előtt valójában még el sem kezdődött. Pedig a startjelet Kornai János már bő egy évtizede megadta.

Egy forró nyári napon, 1996 augusztusában sajtótájékoztatóra hívtak meg a Társadalomkutatási Informatikai Egyesülés (Tárki) kutatói, amelyen Az állam és polgárai című kutatás eredményeit ismertették. A szeánsz azzal kezdődött, hogy Kornai röpdolgozatot íratott velünk. Meg kellett tippelnünk, hogy mennyibe kerül egy egyetemista ötéves képzése, egy tíznapos belgyógyászati kivizsgálás hálapénz nélkül, a kifizetett nyugdíjak hány százalékát fedezik a dolgozók befizetéseiből, járulékaiból – és így tovább. Folyt rólam a víz, és nem csak a légkondi hiánya miatt. Mondanom sem kell, jól felsültünk. A kutatók – Kornain kívül Tóth István György és az azóta elhunyt Csontos László – azzal vigasztaltak, ők sem tudták a választ, ezért megrendelték a megfelelő adatokat a Pénzügyminisztériumtól. A tesztet kitöltették ezer megkérdezettel, nagyon tanulságos volt szembesülni vele, hogy az adófizetők nem tudták megtippelni, adóikból és járulékaikból mennyi jut egészségügyre, segélyezésre, felsőoktatásra.¹⁰

- Az állami programok költségeiről nem adóárainak terminusaiban beszélünk, nem mondják meg nekünk, mekkora egy adott program költsége általában, abszolút értelemben, és azt sem, hogy ebből mennyi jut egy adófizetőre – kezdte a tájékoztatót Csontos.

- Egy jól működő parlamenti demokráciában ezt pontosan tudniuk kellene a politikusoknak – folytatta Kornai, majd szigorú pillantást vetett ránk – és az újságíróknak is. Ám ez sem a politikai életben, sem a vitákban, sem a sajtóban nincs állandóan napirenden. A felelősség egyik része azokra hárul, akik ezeket a programokat az Országgyűlésben előterjesztik, a másik része azokra, akik velük vitatkoznak; az ellenzék sem szegez számokat a kormányzati számokkal szemben. A

lakosság azért felkészületlen, mert a tévében, az iskolában, a parlamenti közvetítésekben nem hall a szociális programok költségeiről.

Közbevetném: ma sem hall; sem az egyes évekre vonatkozó költségvetési törvényekben, sem a szaktörvényekben nincs efféle összegzés. Igaz, más jogszabályokban sem. Pénzügyi, környezeti vagy másmilyen, a témakörbe vágó hatástanulmány hosszú évek óta nincs mellékelve parlamenti (és persze önkormányzati) javaslatokhoz. Ha szigorúan vennék a képviselők az államháztartási törvény erre vonatkozó passzusait, az Országgyűlés jószerével egyetlen törvényt sem fogadhatna el – morgolódik az államreformról szóló, újabban egymást sűrűn követő tanácskozásokon Kovács Árpád, az Állami Számvevőszék elnöke. Egyszer lakonikusan azt is megjegyezte, az utóbbi években mindössze egyetlen alkalommal látott hatástanulmányt, az is a kémények füstérezékelőjére vonatkozott.¹¹

“A polgárok szisztematikusan alábecsülik a költségvetésből finanszírozott közjavak és állami programok adóterheit” – olvasható az 1996-os Tárki-felmérésben. Ezt Tóth István György azzal toldotta meg, hogy az állami újraelosztással kapcsolatos igényekhez nem rendelődnek hozzá az adóterhek, és az állampolgárok nem kötik össze az államháztartás kiadási oldalát a bevételivel. A kór hovatovább az alkotmánybírákra is áterjedt, legalábbis annyiban, hogy a költségvetést érintő kérdésekre vonatkozó népszavazást nem tekintik alaptörvénybe ütközőnek.

- Ha egy felmérés során azt firtatjuk, kötelező-e az államnak gondoskodnia az öregekről, a szegényekről, a betegekről, a gyerekekről, akkor a nagy többség igennel válaszol – bírálta az állami felelősségvállalásra vonatkozó általános felmérések metodológiáját Csontos. – Ám olyan ez, mint ha azt kérdeznénk, elfogad-e valaki egy ingyen mozijegyet, és igényt tart-e egy olyan utalványra is, amelyre a mozi után kap még egy kávé is ingyen, meg egy szendvicset.

Ezért a kutatók a hagyományos (és jövőre népszavazásra terjesztendő) kérdéseknél jóval tovább mentek. A felmérés során a tesztfeladatokkal tudatosították, hogy egy adózó mennyit fizet az úgynevezett jóléti programokra, majd feltárták, hogy 100 forint “fizetésből” a munkaadói és munkavállalói adók, járulékok levonása után mindössze 36-38 forint marad a zsebükben. Végül pedig felvázolták az állami ellátás – a gyámkodás – alternatíváit. Új dilemma elé állították őket: elfogadnák-e azt, hogy ne csak az állam finanszírozza a kórházakat, iskolákat, hanem azok is járuljanak hozzá a költségekhez, akik a szolgáltatásokat igénybe veszik; ragaszkodnak-e az állami nyugdíjrendszer fenntartásához, vagy hajlandónak mutatkoznak önálló nyugdíjbiztosítás megkötésére, öngondoskodásra is.

Az állam kötelességéről alkotott kép azonnal megváltozott, amint a kérdésekhez tétet rendeltek. Eleget költ az állam kórházakra? Dehogy. Növelje a beszedett adókat és járulékokat, hogy még többet költhessen rájuk? Ezen a ponton már elbizonytalanodtak az elvonások mértékére rádöbentett válaszadók. Kiderült – Kornai szavait idézve -, hogy a magyar lakosság sokkal kevésbé etatista, az akkori status quo nem élvezte az elsőprő többség támogatását. A tét nélküli kérdésre, miszerint kötelessége-e az államnak az öregekről gondoskodni, még 72 százalék válaszolt igennel. Az alternatívák felvillantása után a tiszta állami nyugdíjrendszerre voksolók aránya 21 százalékra csökkent... Az egyes modellek megismerése után a kórházi kezelés ingyenességéhez 35, a felsőoktatás tandíjmentességéhez 42 százalék ragaszkodott továbbra is. Utóbbira meglepően sokan voksoltak az akkori modellért, virtuális népszavazáson, ám erre kézenfekvő a magyarázat: Bokros Lajos pénzügyminiszter stabilizációs politikájának része volt a felsőoktatási tandíj bevezetése, ez a kérdés a politikai viták keresztüztüzebe került, a válaszok tehát pártszimpátiák szerint is szóródtak.

Ez a fő veszélye a 2008-ban esedékes népszavazásnak is: nem a reális mérlegelés alapján ikszelnek majd a választók, hanem pártirányításra.

Az úgynevezett nagy elosztórendszerek átalakítása a Tárki-felmérés idején már napirenden volt, ezt szondázták a kérdezőbiztosok. A Pénzügyminisztériumban Bokros Lajos, Draskovics Tibor, László Csaba, később Mihályi Péter és munkatársai bíbelődtek az államreform alapelveivel, Bokrosnak azonban csupán a tandíj puccsszerű és elsősorban jelképes bevezetésére jutott ideje. A tárcánál úgy-ahogy körvonalazódó megoldások közül a Medgyessy-kormány végül a nyugdíjreform bevezetésére szánta rá magát. Az államreformon ügyködő csapatot 1998-ban Járai Zsigmond pénzügyminiszter szélnek eresztette. Az Orbán-kormány a társadalombiztosítás államosításán, azaz államháztartásba illesztésén kívül nem hozott reformértékű döntést. Az államháztartási deficit megfékezhetetlenségét látva 2004-2005 óta a Járai vezette Magyar Nemzeti Bank számos vezetője – Szapáry György alelnökkel az élen – és a jegybank több kiadványa szorgalmazta, hogy a hovatovább finanszírozhatatlan oktatási és egészségügyi rendszert meg kell reformálni, mert nemzetközi összehasonlításban túl sok az ezer főre jutó kórházi ágy, és túl kevés az egy tanárra jutó diák; fölvetették az egészségügyben valamiféle önrész és a felsőoktatásban a tandíj fizetésének szükségességét is. Ma a kormány ilyesmiket rendel el. A Fidesz minden ilyen döntését ellenzi. Járai pedig mélyen hallgat.

Tíz éve az volt napirenden, hogyan lehetne hatékonyan a kapitalista rendszerbe illeszteni a szocializmusból megörökölt jóléti szisztémákat. Jövőre arról lesz népszavazás, betonozzuk-e a kapitalista rendszerbe az állami, mindmáig alapvetően szocialista módon működő intézményeket, fenntartsuk-e azok monopolhelyzetét. Talán mielőbb meg kellene ismételni *Az állam és polgárait* – ha lehet, nyolcmillió mintán. A mostani kormánynak – és valamennyi utódjának – pedig a figyelmébe ajánlom Kornai 1996-os ajánlásait.

“A reformot olyan irányba kell vinni, hogy alternatívákat kínáljunk, és ne kényszerítsük az állampolgárokat egyetlen, univerzális és központilag kitalált sémába. Választási lehetőséget kell adni. A demokratikus megoldás az én szememben nem az, hogy egy 51 százalékos többség rákényszeríti a véleményét a 49 százalékra, megállapítja, hogy milyen nyugdíj- és egészségügyi rendszer működjön. A lakosságnak az a része, amelyik az állami intézményekre akar hagyatkozni, hagyatkozhat továbbra is azokra. Aki azonban bízik a biztosítói rendszerben, köthessen nyugdíj- és egészségbiztosítást.

Sajnos a köztudatban – főleg az egészségüggyel kapcsolatban – hamis kép él. Az emberek azt látják, hogy vagy az állam fizet, vagy a beteg – a saját pénzéből. Sajnos a kilátásba helyezett változtatások is azt a benyomást erősítették, hogy nőni fog a páciens önrészesedése. Pedig létezik közbülső megoldás is: az önkéntes biztosítás, amikor a páciens nem a zsebéből fizeti a kórházat vagy az orvost, hanem a biztosítónak fizet, az ellátása pedig a biztosítás jellegétől függ.

A kérdezőbiztosok egy órán belül hipotetikusán elmagyarázták az alternatívákat. Ennél fontosabb, hogy a választási lehetőség a valóságban is megjelenjen, az emberek szerezzenek tapasztalatokat a biztosításról, a nyugdíjpénztárakról, a decentralizált egészségügyi ellátásról, hogy valóságos alternatívák közül tudjanak választani.”

(Kavafisztól Shleiferig)

Fogjuk fel naplóbejegyzésként. 2007. június 5-én kora délután a Collegium Budapest könyvtártermébe sietek, már amennyire a kánikula engedi. Itt lesz Kornai könyvének a bemutatója; néhány napon belül a második, mert múlt pénteken az Akadémiai

Kiadó már tartott egy könyvheti ünnepséget, Kornai pedig kiült dedikálni a felforrósodott Vörösmarty térre. Aligha hiszem, hogy erre korábban valaha is rászánta volna magát.

A Collegium Budapest portáján a divatdiktátori eleganciát sugárzó Surányi Györggyel futok össze, a padsorokban afféle későn érkező vendégként Pető Ivánt, Madarász Aladárt, az örökifjú Marjai Józsefet és Heller Ágnest, Várhegyi Évát, Kuncze Gábort és Bauer Tamást fedezem fel. Ha jól látom, a politikai jobboldalról senki nem képviselteti magát – de lehet, hogy tévedek, sokan vagyunk. Pedig a rendszerváltás után az akkor még liberális színezetű Fidesz politikusai nagyon odafigyeltek Kornaira, 1993-ban Orbán Viktor még merített is egyik cikkéből, amikor a költségvetési vita során elmondott híres parlamenti beszédében gazdasági félfordulatot szorgalmazott.¹² Bár Kornai memoárjából¹³ azt olvasom ki, fideszes hívei nem a legpontosabban interpretálták. “1992-ben a Magyar Hírlapnak írtam egy terjedelmes cikket az időszerű makrogazdasági folyamatokról. Nyomasztónak éreztem a gazdaság veszteglését, és óvatos kiigazítást, *félfordulatot* ajánlottam (...) A kifejezés sorsa igazolta a szememben, milyen kockázatos »bedobni« egy gondolatot vagy egy jól hangzó, szemléletes szóképet a politikai arénába” – emlékszik vissza Kornai. Kapcsolata Orbánnal akkor szakadhatott meg, pergetem vissza az emlékeimet, amikor 1995-ben bátran kiállt a Bokros-féle stabilizáció szükségessége mellett. Sőt ez ügyben – életében először – maga jelentkezett egy televíziós interjúra, hogy közérthetően megmagyarázza, mi tette szükségessé a sok fájdalommal járó kiigazítást. Vele szemben Orbán kormánybuktatási lehetőséget szimatolt meg a megszorításokat követő elégedetlenség légkörében. Ma sincs ez másképp: a Gyurcsány-féle kiigazítás fő irányainak helyességéről és a reformok dilemmáiról Kornai kétrészes cikksorozatát közölte a Népszabadságban, Orbán pedig újfent a kormány mielőbbi megdöntésére akarja felhasználni a forrongó indulatokat. A meghívó azzal kecsegtet, hogy a könyvet Szabó Katalin és Sajó András fogja ismertetni. Kiváló program ígérkezik tehát, és nagyon jól is kezdődik. Szabó Katalin minden közgazdászok nagyasszonya, sok-sok éve átlépte már az általa gyakorolt diszciplína határait, most is egy Kavafisz-idézettel kezd: “Ha majd elindulsz Ithaka felé / válaszd hozzá a leghosszabb utat, / mely csupa kaland és felfedezés... //Járj be minél több egyiptomi várost, / s tanulj tudósaiktól szüntelen / Csak minden gondolatod Ithaka legyen; / végső célod, hogy egyszer oda juss, / de ne siess az úttal semmiképp. / Inkább legyen hosszú, minél hosszabb az út, / hogy évekkel rakva szállj ki a szigeten / az út aratásával gazdagon...” Magyarán, Kornainak is el kellett távolodnia térben s időben a szocialista rendszertől, hogy megértse azt – és azt is, ami utána következik.¹⁴ Találó megállapítás: Kornait valóban ez emelte pályatársai és tanítványai fölé. Jelesül az, hogy képes volt megtartani a távolságot a tervgazdaság irányítóitól és politikusaitól, akikkel nem bocsátkozott semmiféle diskurzusba; az aktuális gazdaságpolitikai vitáktól, amelyeket nem kommentált; nem lábjegyzetelte a lényegét elfedő mozzanatokot, legyenek azok előrevivő vagy hátráltató természetűek. Méltósággal számolhat el minden mondatával (önéletrajzában ezt meg is tette).

Rápillantok a Kornaihoz hasonlóan szintén az Egyesült Államok egyetemlein professzorkodó Sajó Andrásra, őt személyesen alig ismerem, kétségbeesetten kapaszkodom egy régi emlékbe. Akkor hallottam róla először, amikor a Magvető kiadta a *Karácsonyi merényletet*.¹⁵ A kisregény elbűvölt; annak idején az Élet és Irodalom kritikusja azt találgatta, ki írta álneven, ha jól emlékszem, nagyon óvatosan Örkény Istvánra tippelt. Én magam is csupán Sajó második irodalmi műve, a *Terven felüli regény* megjelenésekor nyugodtam bele, hogy az akkor már ismert jogtudós és

a szépíró egy és ugyanaz a személy. A *Karácsonyi merénylet* 1800-ban játszódik, egy titkosügynök fiktív naplóján alapul, aki az akkor még csak első konzuli címet betöltő Napóleon elleni sikertelen gyilkossági kísérlet titkát igyekszik megfejteni. Jönnek-mennek az ügynökök, folyik az ármánykodás, míg végül két gyanúsított marad fenn a listán: a rendőrminiszter Fouché és maga Napóleon. A merényletet mindketten a maguk nemes politikai céljaira, úgymint tisztogatásokra, leszámolásokra, deportálásokra igyekeznek felhasználni, csak egymással nem bírnak. "Minden új kormány rendszerint valamely elhárított veszedelmet használ fel hatalma megszilárdítására és kiterjesztésére (...) Igazán fenyegető összeesküvés, amelyre hivatkozva minden vélt ellenséget elpusztíthatunk, csak az lehet, amit mi magunk irányítunk" – vágja Napóleon képébe Fouché, de hogy alaptalanul vagy jó okkal, maradjon titok.

- Nem közgazdasági, hanem par excellence társadalomtudományi műként olvastam *A kapitalizmus, szocializmus, demokrácia és rendszerváltást* – méltatja Sajó, majd Kornaihoz fordul. – Azt írod, hogy az átalakulás páratlan sikertörténet, ám elismered, hogy sok a vesztese. Az átalakulási elméletek közt akadtak mindenféle remek gondolatok, például a kuponos vagy vócseres privatizációé, amelyek szerinted sem váltak be. Ilyen volt a menedzseri, dolgozói tulajdonlás is, aminek az lett a vége, hogy a korábbi cégvezetők kaparintották meg az összes részvényt. Az oroszországi privatizáció nyertesei azt tartották szem előtt, nincs más választás, mint gyorsan és sokat lopni. Neked pedig csak udvarias kifogásaid vannak. Elegendő az, ha az olvasó maga vonja le a könyvedből a megfelelő következtetést, nem kellett volna helyenként keményebben fogalmazni?

Mivel a könyv tanulmányainak egy részét korábban már olvastam, tudni vélem, mire vonatkoznak Sajó kérdései. Kornai világtörténelmi kontextusban tartja "páratlan sikertörténetnek" a nyugati civilizáció fő fejlődési irányához – a kapitalizmushoz és a demokráciához – való visszatérést, mégpedig olyan értelemben, hogy az átalakulás teljes volt, vagyis a gazdasági és politikai struktúrára, az ideológiára, a jogrendszerre egyaránt kiterjedt, gyorsan, békésen és erőszakmentesen ment végbe. Ez nála nem zárja ki, hogy a mindennapi élet szemszögéből sokan vesztesnek érezzék magukat; a csalódottságot külön is elemzi. Ami pedig az átalakulás mikéntjét illeti, a gradualista megoldások szerint sikeresebbnak bizonyultak a sokterápiánál, a privatizáció gyorsítása – például a vállalati részvények ingyenes szétosztása minden polgárnak utalványok, vócserek formájában – pedig nem jött be igazán. Régebben azt mondták, tiéd a gyár, magadnak építed. Ha az övé, miért ne vihetné haza annak egy darabját? – veti fel könyvében Kornai a privatizáció egyik tipikus etikai dilemmáját. Számomra bizarr a kapitalista rendszer megteremtését egalitárius elvre építeni; ezzel szemben ha az állami vállalatokat eladják, a bevétel az állami tőkeszámlára kerül, vagyis nem csökken az állam vagyona, csak az alakját változtatja meg; a bevételt pedig a köz érdekében lehet felhasználni – érvel a honi gyakorlat mellett s az Oroszországban, de másutt is alkalmazott megoldásokkal szemben.

- És Shleifer? – vágja ki az adu ászt Sajó.

Az 1961-es születésű, orosz származású, ám már tinédzser korában az Egyesült Államokban letelepedett Shleifer Kornai professzortársa volt a Harvardon, a vócseres privatizáció híve, a kilencvenes évek közepén az orosz első miniszterelnök-helyettes Anatolij Csubajsz tanácsadója, aki a magánosítás bennfentes információit kihasználva tekintélyes vagyona tett szert. Az általa vezetett tanácsadói csapat részvényekkel üzletelt, Shleifer asszisztensének, Jonathan Haynek a barátnője pedig egy befektetési alapot vezetett, s minő véletlen, ez volt az első külföldi intézmény, amelyet Oroszországban bejegyeztek. 1997-ben az orosz kormány és az amerikai

Nemzetközi Fejlesztési Intézet, az USAID is megszakította az együttműködést a Harvard Nemzetközi Fejlesztési Intézettel; az amerikai adófizetők addigra már 43 millió dollárt költöttek az oroszországi tőkepiac kiépítésére.¹⁶

- Nem Harvard-tudósként, hanem az amerikai állam által finanszírozott projekt keretében hasznosította Shleifer a maga számára bennfentes információit; büntetőügy nem lett belőle, de az amerikai kormány ellene és a Harvard ellen is magánjogi pert indított. Meg is nyerte. A bíróság megállapította az összeférhetetlenséget, és hogy visszaéltek a konzulensi feladattal, de megengedte, hogy az amerikai államot megillető kártérítés összegéről a felek megállapodjanak. Shleiferék fenntartották álláspontjukat, és nem ismerték el, hogy jogszabályt sértettek volna – ismerteti az amerikai sajtóban közölt információkat Kornai.

Amennyire az internet segítségével megállapítható, a Harvard 26,5 millió dollár, Shleifer 2 millió, a felesége pedig már korábban 1,5 millió dollár kártérítést fizetett 2005-ben.

- Sokan a Harvardon úgy érezzük, hogy erkölcstelen dolog történt, és kár, hogy az egyetem nem foglalt nyíltan állást – kommentálja az eseményeket Kornai. – Ám a Harvard elnöke mégiscsak lemondott, és a feltételezések szerint részben emiatt. Shleifer egyébként a legidézettebb vagy a második legidézettebb közgazdász, kiváló kutatómunkájáért két évvel ezelőtt magas szakmai kitüntetést kapott, amikor az ügy még javában folyt. Ő dolgozta ki az orosz privatizációs modellt, de ha valaki a vócseres megoldás híve, akkor sem szabad összetévesztenie a tanácsadói szerepet a tulajdonszerzéssel. Ám arra nem tudnék válaszolni, hogy melyik privatizációs megoldás nyújt nagyobb lehetőséget a korrupcióra. Tény, hogy a vócseres megoldás Oroszországban elősegítette a példátlan tőkekoncentrációt, az oligarchia kialakulását. Számomra különösen elfogadhatatlan, ahogy a nem reprodukálható természeti erőforrások privatizációja megtörtént – fűz szóbeli kiegészítést a kötethez Kornai.

Szigorúan szakmai szempontból Kornai méltatja ugyan, hogy a privatizáció a rendszerváltó országok mindegyikében gyorsan lezajlott, de nem hagy kétséget, számára az állami tulajdon eladása – persze piaci áron – rokonszenvesebb megoldás, mint az ingyenes osztogatás. Aki megveszi a vállalatot, azért teszi, mert úgy véli, képes rentábilisan működtetni, és erre fog törekedni – hangsúlyozza egyik tanulmányában. Mi tagadás, az ingyenes osztogatás ideája 1990 körül kétségkívül látványos felvetés volt, akadtak hívei Magyarországon is, a harmadik utas megoldások prófétájául szegődött Síklaky Istvántól az Antall-kormány apparátusában margóra került, a Fidesz alapítói táborával rokonszenvező, fiatalon elhunyt Diczházy Bertalanig vagy éppen Bokros Lajosig; igaz, utóbbi még a Budapesti Értéktőzsde megalakításán fáradozva vetett fel ilyen praktikákat, pénzügyminiszterként már a készpénzes értékesítést preferálta. A szabad demokrata Tardos Márton – ellenzéki képviselőként – még az Országgyűlésben is javaslatot tett egy limitált vócseres változat törvénybe iktatására, eredménytelenül. Tőle sem tudom már megkérdezni, nem revideálta-e azóta a nézeteit, mert tavaly júniusban meghalt. Nagyon hiányzik a közéletből.

- A gyorsított átalakítással, a tömeges privatizációval szemben a szerves fejlődés gondolatát támogattam – ismétli meg Kornai. – Sajnos Oroszországban az előbbire voksoltak. Nem ez az első eset, hogy az általam képviselt álláspontot nem fogadták el – zárja le Sajó Andrásnak címzett válaszát. Ő pedig mintha bólintana.

(Szédítő távlatok)

Mi tagadás, engem is megszédített az először Csehszlovákiában intézményesített kuponos privatizáció tiszta, szép elméleti modellje, amiről még a tervezés

hónapjaiban interjút készítettem egyik dolgozójával, Pavel Stepanekkel, a szövetségi pénzügyminisztérium igazgatójával. “Minden privatizációhoz legalább négy tényező szükséges: a tőke, a menedzsment, a megfelelő technika és a piac. Ebből egyik sincs meg. Az eljárással nagyon gyorsan privatizálni tudunk” – érvelt. A kínálatot az állami vállalatok gyors – többnyire vagyoneértékelés nélküli, hisz arra nem jutott idő – részvénytársasággá alakítása jelentette, a keresletet pedig a minden állampolgár által ezer koronáért megvásárolható kuponfüzet, amellyel vagy ő maga, vagy valamelyik befektetési alap vásárolhatott részvényeket, bizonyos korlátozásokkal: egy személy egy cégben csak pénzügyi kerete egytizedét használhatta fel.

Tetszetős séma – csak éppen nem így működött. Több mint nyolcmillióan valóban beszálltak az össznépi capityalbe, de sokan közülük nem érezték magukat kellően jól informáltk, így az akkor megalakult befektetési alapokra bízták részvényekre jogosító kuponjaikat. A befektetési alapokat pedig vagy az állami bankok hozták létre, vagy pedig kalandvágó, olykor egyenesen kalandor magánszemélyek. Az előbbi megoldás azzal járt, hogy a privatizált vagyon a bankok magánosításáig megmaradt az állam tulajdonában, az utóbbi pedig azzal, hogy fölöttébb agresszív bróker csapatok centralizálták a kuponokat, azokon keresztül a tulajdon számottevő részét. Némelyikük nem bizonyult feddhetetlennek. Csehországban szép számmal voltak hívei a megoldásnak, Szlovákiában azonban a korabeli közvélemény-kutatások szerint a többségi vélekedés az volt: a privatizáció csupán a maffiákat erősíti, illetve, azzal csak a külföldiek járnak jól. A két állam különválásával Pozsony le is állította a kuponos privatizációt.

A kuponokból azonnal szert lehetett tenni némi fizetésekiegészítésre, például a prágai Harvard Capital & Consulting befektetőcégnél. Ezt az Egyesült Államokba emigrált és onnan hazatért Viktor Kozeny hozta létre 1990-ben, az ügyfelek bizalmának megszerzése végett felhasználva – ha tetszik, elbitorolva – a patinás amerikai egyetem nevét. A Harvard Capital a névérték tízszereséért vásárolta fel a kuponokat, az ügyfelek tizedét magához csábítva. A hatalmas hirdetések magam is láttam Prága megannyi frekventált pontján, ám újságíróként a Harvard Capitalhoz nem jutottam el. Pedig volt patrónusom: Karel Dyba, a szövetségi kormány minisztere, akit hosszú évek óta ismertem.

A kanadai Alberta Egyetemet megjárt Dybát az 1968-as invázió után egy akadémiai kutatóintézet sülyesztőjébe pakolták. Magyar tudóstársai pátyolgatták, így akadtam össze vele én is. A nyolcvanas évek közepén az egész Szovjetunióban kérelmelhetetlen szaktekintélynek számító Oleg Bogomolov akadémikus és pályatársa, Bognár József, a Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézetének igazgatója Budapest-Bécs konferenciát szervezett, erre meghívták előadni Dybát is. Bécsi fellépését tekintélyes pénzösszeggel honorálták. “Nem merem hazavinni, ha a határon elkapnak, többet nem engednek ki” – tipródott. Meghívtam vacsorára, megnéztünk a televízióban egy jó kis focimeccset, nálam hagyta a valutát letétbe (ami akkor mindkettőnk részéről minimum szabálysértésnek számított), azzal, ha legközelebb eljut Magyarországra, adjam oda neki, vagy a schillinget, vagy annak ellenértékét forintban. Két év múlva találkoztunk újra, a kezébe nyomtam a bankókat, köszönte, jókat röhögtünk az egészen. Amikor már gazdasági miniszter volt, interjút kértem tőle a kuponos privatizáció megértéséhez. Megjelölte a helyszínt: Vodickova utca, a Vencel tér közelében; jöjjen el, ő avatja fel az első csehszlovákiai McDonald's éttermet. Ott villogott az amerikai nagykövetség, édesanyám gyermekkori kedvence, Shirley Temple oldalán. Pezsgőztek.

“Végre a gyakorlatban is megvalósíthatjuk elképzeléseinket, átalakítjuk a parancsuralmi gazdaságot piaccgazdasággá. Az a véleményem, hogy a gyors privatizáció kevésbé kockázatos, mint a lassabb, de talán tökéletes magánosítás. Gyorsan, fürgén kell cselekednünk” – darálta a megnyitó után a pezsgőtől kicsit kapatosan, amikor végre leültünk interjúzni. Próbáltam felvetni neki a kuponos privatizáció ellentmondásait, például azt, mi lesz azokkal, akik csalódnak, mert rossz portfóliót vásároltak össze maguknak. “Aki óvatos, forduljon a befektetési alapokhoz, azzal megosztja a kockázatot másokkal. Tudod, nyolc és fél millió ember vesz részt ebben a játékban, és a Polgári Demokrata Párt tagjaként bízom benne, hogy a júniusban esedékes választásokon az emberek arra adják a szavazatukat, akik ezt a folyamatot elindították” – ütött meg számomra egészen új hangot. Leesett a tantusz: érdemi elemzésre nem számíthatok. Egy évvel később a tények kétségkívül jobb ismeretében ismét interjút kértem tőle. Halogatta a találkozást, végül a megbeszélt időpontban nem jelent meg. 1992-t írtunk. Azóta nem láttam. Dyba még négy évig miniszterkedett Václav Klaus kormányában, majd tanácsadói pályára lépett. Újabban a Genesis Consulting háromfős csapatát erősíti, a szakértők egyike az 1974-es születésű Jakub Dyba, aki akár a fia is lehetne. Nem tudom.

De vissza az általam megkörnyékezhethetetlennek bizonyult prágai Harvard Consultinghoz: négy évvel később Kozeny váratlanul eltűnt, a Bahamára száműzte magát, s mint a későbbi vizsgálatok kiderítették, cége az általa birtokolt vállalatokból minden értéket kirabolt. Később Kozeny tett még egy kísérletet Azerbajdzsánban is, hogy az ottani kuponos privatizáció során amerikai haverjaival az állami olajvállalatot lenyúlja, de a hatóságok még idejében észbe kaptak.¹⁷

Magyarországon nem volt sem Shleifer-, sem Kozeny-ügy, ám a privatizációt állandó korrupciós gyanú övezte. A rendszerváltás 17. évében pedig már végképp szitokszó a privatizáció, ami egyébiránt a közvélekedésben már az Antall-kormány idején is egyet jelentett a nagy lenyúlásokkal. Bár Csepi Lajos, az Állami Vagyonügynökség igazgatója igyekezett fenntartani a pályázati magánosítás rendszerét, az üzleti körökben tudni vélték, melyik befolyásos MDF-es – azóta a pártból eltávozott – vezetőt kell megkenni, aki a város egyik uszodájában fogadta ügyfeleit. A Horn-kormány legnagyobb botránya a Tocsik-ügy volt, amelyben csak a minap született ítélet: a privatizációs szervezet nevében eljáró, magát jogásznak kiadó hölgynek több mint 800 millió forintot vissza kell fizetnie. Az Orbán-kormány miniszterelnökét már családirag is belekeverték egy összeférhetlenségi gyanút keltő ügybe egyes tokaji érdekeltségek kapcsán. Gyurcsány Ferenc miniszterelnök és Kóka János gazdasági miniszter korábbi üzletei körül újságírók hada szaglászik, a feljelentéseket azonban eddig a hatóságok nem tartották megalapozottnak.

Gyanú és gyanúkeltés – kölcsönösen. A fő szabály vitathatatlan: aki kormányoz, a maga klientúrájának igyekszik kedvezni. Aki ellenzékben van, a korrupció szüntelen lebegtetésével operál. Mindeközben az ügyek átláthatatlanok, többségük mindmáig tisztázatlan, homályba vész. Ez önmagában is baj, nagyon nagy baj. Ám a privatizációellenes érzületekre parlamenti párt eddig még nem épített politikát, sem balról, sem jobbról; hiába operált már Csurka István is a tankok helyett a bankok jönnek típusú jelszavakkal, Antall nem játszott rá az indulatokra.

A konszenzusnak ezennel vége.

(Vissza a könyvtárba)

- A politikai rendszerekből nem lehet a nekünk tetsző vonásokat kimazsolázni – mondja a Collegium Budapest könyvtártermében Kornai -, a két rendszer elemeit nem lehet összeilleszteni. Ez illúzió. Lehet a kapitalizmust szeretni és gyűlölni, de bizonyos tulajdonságok vele együtt járnak. Ha verseny van, megpróbálják az orránál

fogva vezetni a vevőt. Ha a legnagyobb vevő az állam, őt is megpróbálják manipulálni. Ez ellen védekezni kell. Ám senkit nem lehet megbélyegezni amiatt, mert profitra akar szert tenni; a nem anyagias természetű kapitalizmus fából vaskarika. Tökéletesen emberarcú kapitalizmus nincs, a kapitalizmus genetikai kódjában benne van, hogy termeli az egyenlőtlenséget. Ez vele jár. Az egyenlőtlenség azonban lehet végzetesen nagy és aránylag moderált is, ez már az embereken múlik, a különbségek tompítandók, erre törekedni is kell, ám nem lehet teljesen eltüntetni.

Meggyőződésem, hogy a kapitalizmus az összes hátrányával együtt is jobb, elfogadhatóbb rendszer, mint a szocializmus – folytatja. – A rendszerváltásban leginkább azok csalódtak, akik olyasmit vártak a kapitalizmustól, ami illúzióknak bizonyult. A könyvvel az illúziórombolás volt a célom. Szerzőként akkor lennék elégedett, ha az olvasók többsége egyetértene velem, hogy érdemes ezekkel a kérdésekkel az általánosság szintjén is foglalkozni, nem csak úgy, hogy mi történt Magyarországon 2006 őszén. Szeretném az elméleti elemzés presztízsét visszaadni. Másrészt örülnék, ha megértenék, hogy bonyolult kérdésekre nincs egyszerű válasz. Harmadrészt nagyon fontosnak tartom a könyv hangnemét is, bizonyítani kívántam, hogy húsba vágó kérdésekről is lehet tárgyilagosan értekezni. Ha valaki nem ért egyet velem, rendben van, de nem kell rögtön átmenni ordítózásba. Elismerem, az is egy műfaj, nem akarom likvidálni, de léteznie kell mellette a nyugodt hangú, tárgyilagos, érvelő hangvételnek is – fejezi be könyvajánló monológját Kornai.

(Nyugodt hangon, tárgyilagosan)

Érteni vélem, Sajó András miért várt volna erőteljesebb morális igazságtételt Kornaitól. Gyakorlott olvasójaként azonban azt is tudom, műveiben az ítélet benne van. Benne volt valamennyi rendszerváltás előtti írásában is, a *Túlzott központosság*tól *A hiányig*.

Az íróasztalnál kiagyalt ötletektől, modellektől Kornai már akkor is idegenkedett, amikor egész apparátusok maszatoltak központilag bevezetendő reformokon. Sem 1968-ban, sem a későbbi nekibuzdulások során nem sikerült ebbe a munkába beráncigálni. A tervezeteket sem kommentálta, inkább azt elemezte, hogyan működik a szocialista gazdaság. Sokat tanultak tőle a gazdaságirányítás csúcs- és középvezetői, anélkül, hogy tanácsokat adott volna nekik. Abban, hogy egyre szabadabb terep nyílt a hazai vállalkozások előtt, hogy mérséklődött az áruhiány, létrejött a korszerű adórendszer, elkezdődött a tulajdonreform, Kornai elméleti cikkeinek óriási szerepe volt. Pedig ő mindig egy – vagy több – lépéssel az események előtt járt. Hivatalosan még csak a szocialista vállalatirányítási rendszer átalakítása, a tulajdonosi érdekeltség művi megteremtése volt napirenden, amikor ő egy szakcikkben nyíltan felvetette, hogy a gazdaságirányítási rendszer reformja kimerítette saját lehetőségeit, annak határaihoz ért. Néhány év múlva át is szakította azokat.

A rendszertagadóktól, az új rendszerváltást követelőktől azonban Kornai elvárná az őszinte beszédet; no nem az utca emberétől, még csak nem is a szépíróktól, de legalább a közgazdászoktól, szociológusoktól, filozófusoktól. "A szakmai felelősségérzet és az intellektuális tisztesség megkövetelné, hogy ha a kapitalizmus elvetésére buzdítják embertársaikat, mondják is meg, mégpedig a történelmi leckék gondos feldolgozása után mondják meg: milyen rendszert állítsunk a kapitalizmus helyébe? Álljanak elő konstruktív módon alternatív társadalmi tervrajzokkal! Vizsgálják meg lelkiismeretesen, hogy az ajánlott rendszer képes lesz-e működni! Reálisan számba veszi-e az emberi természetet? Számol-e a technika mai állapotával? Ha azt kívánják, hogy demokratikus kormányzati formában bonyolódjék

a politikai élet, van-e esélyük arra, hogy szabad választásokon az ő tervrajzukat támogatták majd a szavazatok? Vagy más kormányzati formákat ajánlanak? Ha lennének ilyen tervrajzok, el lehetne gondolkodni rajtuk, vitatkozhatnánk velük. Üres szólamokkal és utópiákkal nem lehet és nem is érdemes vitába szállni”¹⁸ – mondta 2007. február 13-án a Corvinus Egyetem zsúfolt termében megtartott előadásán, vagyis az őszi zavargások után és a tavaszi felzsongás előtt. Majd felidézett néhány megbélyegző kifejezést a politikai arénából: karvalytőke, luxusprofit, bankárkormány. “Tulajdonképpen miféle gazdasági rendszert szeretnének azok, akik ezekkel a szólamokkal akarnak hangulatot kelteni? Hogyan, miféle rendszabályokkal lehetne lefordítani a szlogenekben rejlő bírálatot a gyakorlat nyelvére? Csak galamblelkű kapitalisták kapjanak működési engedélyt, karvalylelkűektől meg kell tagadni. Legyen profit, de ne legyen luxusprofit! – emelte fel a hangját. – Ennek a retorikának nincsen bátorsága ahhoz, hogy elvesse a kapitalizmust, és nincs kellő intellektuális ereje ahhoz, hogy a kapitalizmus megvalósítható és hasznos reformjait terjessze elő.” Kíváncsi voltam, vajon erre a spontán kifakadásra, egyértelmű utalásra csak a hallgatóság feszült figyelme ihlette-e Kornait, avagy a tőle szokatlan aktualizálást előre megfontolt szándékkal követte el. Ha a karvalytőke-szöveg nincs benne a kötetben, akkor az előbbi történt, gondoltam, ha benne van, akkor az utóbbi. Benne van.

Jegyzetek

¹ Csoóri Sándor: Új, magyar szellemi front alakul. Magyar Nemzet, 2007. május 5.

² Az előre hozott választás ma a legfontosabb ügy, Magyar Nemzet, 2007. június 2.

³ 2 perces interjú: Tamás Gáspár Miklós, filozófus, Magyar Hírlap, 2006. június 5.

⁴ Kis János: Szolidaritás huszonöt év után, 2005. augusztus 27.; Tamás Gáspár Miklós: Lassú válasz Kis Jánosnak, 2005. október 1.; Kis János: Szocializmus, kapitalizmus, politika, 2005. október 8.; Tamás Gáspár Miklós: Az utak elválnak, 2005. november 6., valamennyi cikk a Népszabadságban jelent meg

⁵ Tamás Gáspár Miklós: A Kornai-bomba. HVG, 1989. november 11.

⁶ Kornai János: Indulatos röpirat a gazdasági átmenet ügyében. HVG Rt., 1989.

⁷ A műsor 1980 októberében hangzott el az éjszakai, úgynevezett értelmiségi sávban.

⁸ Kornai János: A költségvetési korlát megkeményítése a posztoszocialista országokban. Közgazdasági Szemle, 2000. január.

⁹ Wargo Közgazdasági Elemző Intézet: Magyar közgazdászok hatásának mérése, 1969-2002.

¹⁰ Az emlékeket egy akkor elhangzott rádióműsor és a HVG 1996. augusztus 10-i száma alapján idézem fel.

¹¹ A közpénzügyek reformja. HVG, 2007. május 12.

¹² “Aki azt gondolja, hogy a növekedés csak a pénzügyi stabilizáció után következhet, az téved. A növekedést kell tehát előtérbe tolni, óvatosan persze. Ezért vettük át Kornai »félfordulat» kifejezését«” – nyilatkozta Orbán Viktor Merényi Miklósnak (aki ma Kóka János minisztériumának szakállamtitkára). Vállalkozás és növekedés, Fidesz-brosúra, 1993.

¹³ Kornai János: A gondolat erejével. Rendhagyó önéletrajz. Osiris Kiadó, 2005.

¹⁴ Szabó Katalin: Hosszú és kalandos út. Élet és Irodalom, 2007. június 29.

¹⁵ Sajó András: Karácsonyi merénylet. Magvető Könyvkiadó, 1979.

¹⁶ Vida László: Orosz tőkepiaci viharok. HVG, 1997. június 21.

¹⁷ Kozeny azeri üzlete. HVG, 2000. április 22.

¹⁸ Kornai János: Szocializmus, kapitalizmus, demokrácia és rendszerváltás, 124. o.

Kapcsolódó írások:

1. Farkas Zoltán: “Gatyába kell rázni ezt a gazdaságot” Farkas Zoltán “Gatyába kell rázni ezt a gazdaságot” Bojár Gábor,...
2. Kornai János: Marx egy kelet-európai értelmiségi szemével Attól tartok, hogy Marx Károlyról már mindent megírtak, ami róla...
3. Kornai János: Liberté, Égalité, Fraternité – Gondolatok a szocialista rendszer összeomlását követő változásokról Bevezetés A francia forradalom célja a zsarnokság megdöntése volt. Most...
4. Kornai János: Hol a határ a független közgazdasági elemzés és az aktív politikai tevékenység között? – A független költségvetési tanácsok példája A magyarországi Költségvetési Tanács rendezésében Budapesten tanácskozást tartottak a „Független...”
5. Farkas Zoltán: Amítási mesterkurzus Egy a tábor, egy a zászló – ezt sugallja Szijjártó...

5. 2006 november Tanulmány

Békesi László: Gondolatok a magyar gazdaságról 2006 őszén

A szerkesztőség felkérése nyomán arra készültem, hogy összehasonlító elemzést írok a kormány konvergencia-, illetve az ellenzék új gazdaságpolitikai programjáról, feltárandó, hogy közgazdasági kritériumok alapján melyik szolgálja jobban az ország érdekeit. Le kellett mondanom az eredeti szándékról: e sorok írásakor – október 17-én – ugyanis nincs mit összehasonlítani.

A kormány konvergenciaprogramját – amelyet az EU brüsszeli bizottsága és a pénzügyminiszterek tanácsa ajánlásokkal és beszámolási kötelezettséggel elfogadott – jól ismerjük, közgazdasági elemzését, szakmai kritikáját a média széles körben ismertette, bemutatva erőnyeit és hiányosságait egyaránt.

Összevethető, alternatív gazdaságpolitikai program azonban mind a mai napig nem létezik. A Fidesz választási kampányban hangoztatott gazdasági céljai soha nem álltak össze koherens gazdasági programmá. Populista jelszavaiból – radikális járulék- és adócsökkentés, a hazai vállalkozások “patrióta” állami támogatása, a privatizáció leállítása, esetenként reállamosítás emlegetése, a hatósági árak körének bővítése, illetve az árak befagyasztása, a piac erőteljes korlátozása, a lakásépítés pazarló és finanszírozhatatlan állami támogatásának felújítása, a családi adókedvezmények visszaállítása stb. – legfeljebb arra lehetett következtetni, hogy vagy egy politikai voluntarizmus által vezérelt “vudu-vudu” gazdaságpolitikát (James Tobin Nobel-díjas amerikai közgazdász szellemes jelzője a gazdasági törvényszerűségeket sutba dobó irreális, önkényes gazdasági programokra és “sarlatán” képviselőire) akarnak ráerőltetni az országra, mint tették azt 2001-2002-ben, aminek az eredménye már rövid távon is pusztító pénzügyi krízis lenne, vagy farizeus módon a kampánnyal ellentétes, a mai konvergenciaprogramhoz hasonló gazdaságpolitikát akartak megvalósítani elmaradt választási győzelmük esetén, mondván: a gazdaság állapota – amelyet a kormány eltitkolt – olyan rossz, hogy sajnos nem engedi meg népboldogító terveik megvalósítását.

Orbán Viktor és a Fidesz kormány- és Gyurcsány-buktató stratégiájának erőszakos hajszolása rövid időre – a parlamenti bizalmi szavazás előtt – felvillantotta az esetleges politikai krízis és nyomában egy kormányváltás esélyét, ami a gazdaságpolitikában is megkövetelte volna az ellenzék részéről hiteles alternatíva bemutatását. (Ennek hiányában a gazdaság szereplői, a pénzpiacok, a nemzetközi szervezetek, az EU és a szakértők egyaránt demonstratívan kiálltak és kiállnak Gyurcsány és kormányának kétségkívül sok ponton nem optimális, ám jelenleg alternatíva nélküli konvergenciaprogramja mellett.) Orbán észlelve a valódi gazdasági program hiányának veszélyét, szirénhangokat hallatott egy zártkörű rendezvényen a gazdaság egyes hozzá közel álló szereplői előtt, mondván: készül a Fidesz alternatív, a gazdaságot stabilizáló és modernizáló programja, amely vállalja az államháztartás reformját is. A “reformalap” ki nem dolgozott és bontott, improvizált ötlete vagy a CEMI-dolgozat felhasználásának felvillantása is a szándék komolyságát volt hivatva demonstrálni. Ám a koalíció időközben egyhangúlag megerősítette a kormányt, a konvergenciaprogramot és a miniszterelnököt, így a gyors hatalomváltás esélye elszállt. Ebben a helyzetben a Fidesznek már nem érdeke népszerűtlen programot hirdetni, ellenkezőleg: azt kell sulykolni a nép előtt, hogy a népnyzó kormány egyetlen gazdasági intézkedésével és tervével sem értenek egyet, csak ők

lennének képesek a csodára (vudu-vudu!), hadd nőjön az elégedetlenség, hátha a sorozatos demonstrációk mégis megbuktatják a kormányt vagy legalább a fő ellenség Gyurcsányt. (Így aztán új gazdasági program helyett támadják a tandíjat, az egészségügyi reform minden meghirdetett elemét, az ártámogatások csökkentését, a racionalizáló létszámcsökkentéseket, a tervezett vagyonadót, belekötve az élő fába is, harsogó demagógiával nehezítve az egyébként se könnyű reformok megvalósítását. Az már üdítő kivételnek számít, ha egyesek eljutnak annak felismeréséig, hogy a nagy államháztartási hiány érdemi csökkentéséig nem lehet adót és járulékot csökkenteni, legfeljebb két-három év múlva.) Itt tartunk most, azaz nem áll rendelkezésünkre a konvergenciaprogrammal összevethető kidolgozott gazdaságpolitikai alternatíva.

A magyar gazdaság helyzetével, kilátásaival és az előttünk álló kihívásokkal azonban ennek ellenére sem felesleges foglalkozni, hiszen mindannyiunk jövőjéről, esélyeiről van szó. Ezért – a teljesség igénye nélkül – megkísérlek felvázolni néhány olyan területet és gazdaságpolitikai elemet, amelyek meggyőződésem szerint alapvetően befolyásolják a magyar gazdaság jövőjét.

A gazdaság teljesítménynövelésének feltételei

Magyarország, mint köztudomású, kicsi és nyitott gazdaság. Szűkében van a gazdasági teljesítmény növeléséhez nélkülözhetetlen termelési tényezőknek és piacoknak. Erőforrásai hiányosak, pótlásra, kiegészítésre, állandó bővítésre szorulnak. A gazdaság növekedéséhez egyre több tőkére, versenyképes technológiákra (tehát beruházásokra), képzett munkaerőre, nyersanyagokra és energiahordozókra, értékesítési piacokra van szükség. Egyikből sincs elég, mindegyik gyarapítására szükség van. A külvilágra vagyunk utalva a gazdaság minden területén. Függenk a világgazdaság – benne Európa – konjunktúrájától, a pénz- és tőkepiacok bizalmától, versenyképességünk szintjétől és változásától, tőkevonzó és -megtartó képességünk alakulásától, együttműködési készségünk és képességünk fokától. Eredményes gazdaságpolitikát a hozzánk hasonló országok nemzeti keretek között már nem képesek folytatni: a gazdasági integrációkban való hatékony részvételre és a globális gazdaság követelményeihez való gyors és rugalmas alkalmazkodásra van szükség.

A vállalkozások hatékonysága

Hazánkban közel 800 ezer önálló vállalkozás működik. Ezek 70 százaléka 1 főt "foglalkoztató", nagyrészt verseny- és piacképtelen, önfoglalkoztató kényszervállalkozás. Zömmel abból él, hogy megélhetési költségeit termelési költségként számolja el, adót és járulékot nem vagy alig fizet. Lényegében fejlődésképtelen. (Sajnos ez igaz – kevés kivétellel – a néhány főt foglalkoztató kisvállalkozásokra is.) A gazdasági potenciált képező, elvileg fejlődőképes középvállalkozások – 250 foglalkoztatott főig – száma 5000 (0,6 százalék), a nagyvállalatok – 250 fő fölött – száma 1000 (0,1 százalék) körüli. Ez a vállalati struktúra világosan mutatja: tartós gazdasági növekedés nem alapozható a magyar vállalkozásokra. Fejlődésünk üteme és annak mértéke attól függ, hogy a külföldi befektetések és vállalatbővítések milyen mértékben folytatódnak. (Ez a feltétele a bedolgozó – szolgáltató, részegységgyártó és logisztikai funkciókat ellátni képes – magyar vállalkozások fejlődésének is.) Ezt a határozott függőséget támasztja alá a gazdaság fejlesztéséhez nélkülözhetetlen fajlagos tőkeigényesség növekedése, illetve a versenyképes és hatékony – azaz piacképes – tevékenységhez szükséges permanens technikai és technológiai modernizáció.

Hazai forrásból egyik feltételt sem tudjuk megteremteni. (A tőkehiány adókedvezményekkel vagy állami támogatásokkal nem pótolható, friss, addicionális

tőkére van szükség, miként sajnos a legújabb, termelésben és szolgáltatások terén hasznosítható kutatási eredmények sem Magyarországon születnek – ettől még a k+f ráfordítások növelése nálunk is nélkülözhetetlen.)

Az aktivitási ráta növelése

Az egész fejlett világ – benne különösen a vén Európa – küzd a társadalom koröszszetételének visszafordíthatatlan átalakulásával. Közkeletű szóhasználat a modern társadalmak előregedése kettős kihívás elé állítja a fejlett államokat. A megváltozó korstruktúra drámaian csökkenti egy-egy ország természetes munkaerőbázisát – korlátozva így a gazdasági fejlődés lehetőségét -, egyszersmind ugrásszerűen növeli az egészségügyi ellátás és a nyugdíjrendszer kiadásait. (Erre az utóbbira az államháztartás elemzésekor még visszatérek.)

Magyarországon a kirívóan alacsony születési arányszám miatt bekövetkező természetes népességfogyás tovább súlyosbítja a demográfiai helyzetet.

Magyarországon ma 3,9 millió ember dolgozik és tart el 10 millió honfitársunkat. A 15 és 74 év közötti korosztály – az úgynevezett potenciális munkaerőbázis – 55,5 százaléka dolgozik, ennyi az úgynevezett aktivitási ráta.

Az összes népesség 31 százaléka – azaz 3,1 millió fő – nyugdíjas, 17 százaléka – tehát 1,7 millió fő – diák, ők alkotják az úgynevezett inaktív rétegeket. A munkanélküliek aránya a munkaerőbázishoz képest 7,5 százalék, körülbelül 420 ezer fő.

Az adatok önmagukért beszélnek: a magyar társadalom korösszetétele mellett lényegében nincs érdemi munkaerő-tartalék a gazdaság teljesítményének növelésére. A tartós munkanélküliek többsége nem tekinthető tartaléknak, hiszen képzetlen, gyakran valódi vagy funkcionális analfabéta, tehát átképzésre sem alkalmas. (A friss közgazdasági Nobel-díjas, Edmund Phelps egyik kutatási eredményét – a módosított Philips-görbét – magyar adatokra alkalmazva azt találtam, hogy 1995 és 2005 között az inflációs ráta és a munkanélküliségi ráta görbéje 5,5 százalékos mértéknél metszette egymást. Ez lényegében azt jelenti, hogy az 5 százalék körüli munkanélküliség nálunk már jelenleg kvázi teljes foglalkoztatás, azaz a bérek és az infláció további növelésével sem lehetne 5 százalék alá vinni a munkanélküliséget, hiszen ez a 300-400 ezer fős réteg hatékonyan sehol sem foglalkoztatható.)

A fiatalok képzési ideje nem csökkenthető, ellenkezőleg: a növekvő igények inkább bővítik a tanuló inaktív népesség részarányát. A foglalkoztatási ráta növelésének egyetlen lényeges forrása az aktív, munkában eltöltött idő, azaz a nyugdíjkorhatár növelése, illetve a karkedvezményes nyugdíjazás feltételeinek szigorítása.

A munkaerőbázis mennyiségi növelése önmagában még nem vezet az aktivitási ráta növeléséhez. Ehhez versenyképes munkahelyekre és felhasználható, képzett munkaerőre is szükség van. A munkahelyek számának gyarapodása a gazdasági konjunktúrától és addicionális befektetésektől, új munkaerő alkalmazása pedig a képzési, oktatási rendszer hatékonyságának javulásától függ. Ma egyik feltétel sem kedvező Magyarországon! Ha tartós gazdasági növekedést – tehát európai felzárkózást – akarunk, ezeket a peremfeltételeket javítanunk kell. Versenyképes gazdasági környezetre és hatékony oktatási rendszerre van szükség!

Az államháztartás állapota

Az államháztartás a magyar gazdaság “beteg embere”, leggyengébb láncszeme. Ez a betegség gyengíti a gazdaság egészséges elemeinek fejlődési lehetőségeit is, állandó pénzügyi és politikai krízissel fenyeget.

Az államháztartás kettős problémával küzd:

- erőteljes túlelosztást valósít meg, azaz magas hiánnyal és növekvő adósságállománnyal működik;
- az állam által vállalt kötelezettségeket, szolgáltatásokat csak hiányosan, romló színvonalon képes teljesíteni.

A magyar államháztartás tarthatatlan pozícióit jól jelzik a legfontosabb 2006-os adatok.

Az államháztartás folyó évi korrigált hiánya a GDP 10,1 százaléka, azaz 2330 milliárd forint. (Ez az adat a költségvetési törvényben jóváhagyott deficit mellett már tartalmazza az EU elszámolási szabályainak megfelelő tételeket – PPP-kötelezettségek, autópálya-építés kiadásai, Gripen-beszerzések stb. – is.) Miután a lakosság nettó megtakarításai körülbelül az éves GDP 2,5 százalékát teszik ki, az állami deficit finanszírozása a GDP 7,5 százalékának megfelelő külföldi forrás bevonását teszi szükségessé. (Ha a pénzforgalmi hiány valóban csak 7,5 százalékos, akkor a külső finanszírozási szükséglet a GDP 5 százaléka.) Ez a forrásbevonás növeli az államadósságot – ez évben már közelít a GDP 70 százalékához, a 2000. évi 58 százalékhoz képest – és a folyó fizetési mérleg hiányát. (Ez utóbbi ebben az évben körülbelül a GDP 9 százaléka lesz.) Az így kialakuló ikerdeficit finanszírozása csak magas kamattal és hozamokkal biztosítható. A magas kamatok drágítják a hiteleket, rontják az ország versenyképességét, tovább növelik az állam adósságszolgálati terheit, végső soron nehezítik a hiány csökkentését. Sőt jelenleg ennél is többről van szó! Ahhoz, hogy a hiány finanszírozható legyen – azaz a külföldi portfólióbefektetők vásároljanak és ne eladjanak magyar állampapírokat -, az MNB annak ellenére kényszerül a jegybanki alapkamat emelésére, hogy a konvergenciaprogram 2007-től már jelentősen csökkenti a hiányt és az aggregált keresletet. (Az államháztartáson és a reálbéreken keresztül.) A túlköltekező államháztartás tehát nemcsak drágítja a hiteleket, azaz rontja a versenyképességet, mérsékeli a gazdasági növekedést, hanem a növekvő kamatokon és a bevételeket növelő adókon keresztül még az inflációs nyomást is erősíti. Magyarul többszörös árat fizetünk az állami túlelosztásért.

Érdeemes kicsit alaposabban is szemügyre vennünk, hogy jön létre ez az Európában rekordmértékű, elképesztő hiány.

Ebben az évben az államháztartás a vállalatok és a lakosság jövedelmének a GDP arányában 44 százalékát vonja el adók és járulékok formájában – ez az államháztartás bevétele -, miközben a GDP 54,1 százalékának megfelelő kiadást teljesít. (Az előbbi a centralizációs, az utóbbi a redisztribúciós ráta mutatója.) A két mutató közötti különbség a hiány – 10,1 százalék -, aminek a nagy részét külső forrásokból finanszírozzuk. (Még durvább a két mutató, ha nem az EU-ban elfogadott, összehasonlítható, úgynevezett ESA statisztikai módszert, hanem a teljes jövedelemelvonást és -újraelosztást bemutató bruttó elszámolási módszert alkalmazzuk, amely nem nettósítja az államháztartáson belüli transzfereket, illetve az állami szolgáltatások GDP-hez való hozzájárulását. E teljes mutató szerint a centralizáció 54,6, a redisztribúció 61 százalékos! Konkrétan: 23 270 milliárd forint GDP mellett az államháztartás összes bevétele 12 704 milliárd, összes kiadása pedig 14 284 milliárd forint a jóváhagyott költségvetési törvény alapján. A tényleges hiány az évközi korrekciók miatt ennél már 740 milliárd forinttal nagyobb.)

Ha felbontjuk a magyar államháztartást nagy alrendszerre, a következő kép tárul elénk a jóváhagyott költségvetési törvény alapján:

- a nyugdíjbiztosítási alap 2000 milliárdos költségvetését a központi költségvetés 480 milliárddal pótolja (ennyi a nyugdíjalap hiánya a járulékbefizetések után),

- az egészségpénztár 1500 milliárdos költségvetését 300 milliárddal pótolja a központi költségvetés,
- az önkormányzatok 2900 milliárdos költségvetéséhez 800 milliárdot ad a központi költségvetés,
- a központi költségvetés 7500 milliárd forintos kiadásának fedezetéből hiányzik még 740 milliárd. (Ez már korrigált adat.)

Ha első megdöbbenésünk után kutatni kezdjük az okokat, még riasztóbb kép tárul elénk.

Az már ránézésre is világos, hogy az államháztartás nem tud annyi bevételt összegyűjteni, amennyi kiadásainak fedezéséhez szükséges. Mi jellemzi hát a bevételeket? Álljon itt két jellemző számpár:

- 3,9 millió kereső állampolgár közül és után 3,4 millió fizet élők-munka-arányos, azaz nyugdíj- és egészségbiztosítási járulékot, ebből 1,9 millió minimálbérnek megfelelő összeg alapján! (Hab a tortán, hogy 1,9 millióan minimálbérük után személyi jövedelemadót sem fizetnek, hiszen ez a jövedelem jelenleg adómentes!)
- 3,9 millió jövedelemmel rendelkező állampolgár közül 3,1 millió fizet valamilyen jogcímen adót!

Magyarul: 10 millió állampolgár egészségügyi ellátásának költségeit 3,4 millióan fizetjük, 3,1 millió honfitársunk nyugdíjának fedezetéből 1,9 millióan csak a minimálbér járulékait fizetik be, a járulékokon kívül pedig mindössze 3,1 millióan fizetünk adót és képezzük az államháztartás bevételeit. Ilyen arányok mellett nem csoda, hogy aki fizet, az sokat fizet. Túl sok a "potyautas" és az adócsaló! (Bár az élők-munka terhelése magas, 41 százalékos, és még így is deficitese mindkét nagy társadalombiztosítási pénztár, illetve a költségvetés többi alrendszere is növekvő deficittel küzd.)

Az első lépés tehát a bliccelők, adó- és járulékcsalók kiszűrése, csökkentése.

Helyesen teszi a kormány, ha – bármennyire is nem elegáns – megfordítja a bizonyítás terhét: legalább a minimálbér kétszerese után kér tébék-járulékot, és a gyorsan vagyonosodó, költekező "minimálbérből élők" elszámoltatja egyéb jövedelmeikkel. Aki bizonyítani tud, azt nem éri méltánytalanság.

A második lépés az indokolatlan adókedvezmények megszüntetése. Ma a társasági adó átlagos mértéke alig 12 százalék – a kulcs 16 százalékos -, a személyi jövedelemadóé 19 százalékos – a két kulcs 18 és 36 százalék. (2007-ben az évi 6 millió forint feletti jövedelemnél ismét belép a harmadik, 40 százalékos, úgynevezett szolidaritási adókulcs.) Kevesebb adókedvezményt és mentességet, kisebb mértékű adót – szól a modern adóztatás szlogenje. (Na és minél többen fizessenek egyre kisebb mértékű adót!)

Más megközelítésben: amíg az államháztartás hiányát nem csökkentettük a GDP 3 százaléka alá (maastrichti konvergenciakövetelmény), az adószint csökkentéséről nem álmodozhatunk. Aki pedig drasztikus adó- és járulékcsökkentést ígér, szimpla szélhámos. (Lásd: Fidesz-program.) De van lehetőség és szükség az adórendszer és struktúra módosítására az adórendszeren belül. Több adót a fogyasztás és a passzív – azaz nem termelő célú – vagyonállomány és annak növekedése után, kevesebbet a jövedelmek és profitok után. Ez versenyképességi, ösztönzési, érdekeltségi szempontok miatt fontos cél, javítaná az ország teljesítményét, tőkevonzó és -megtartó képességét. A konvergenciaprogramban csak a vagyonadó bevezetése szerepel. Ez kevés! A magyar adórendszer diszfunkcionális, alapvető funkcióját sem teljesíti – nem biztosítja az államháztartás bevételeit -, rontja a versenyképességet, alapos és teljes reformra szorul. A jelenlegi adórendszer ezt a

ciklust – 2010-ig – nem bírja ki. 2007 áprilisáig – az első brüsszeli határidő – az adóreformot is ki kell dolgozni!

A bevételek mellett górcső alá kell vennünk az államháztartás kiadásait is.

Évtizedek óta cipelt örökségünk itt is iszonyatos terheket ró ránk. A “koraszülött jóléti állam” (vö. Kornai János) összes csökevényének és az ingyenes állami szolgáltatások illúzióját kergető populista politikai költekezésnek az árát fizetjük az elszabadult deficit és magas adók formájában. Ahogy nincs ingyenebéd, úgy nincs ingyenes állami szolgáltatás sem. Vagy magasabb adókkal mindannyian, vagy térítési díjakkal, hozzájárulásokkal azok fizetik meg az állami szolgáltatások árát, akik azokat igénybe veszik. Más teherviselő nincs. (Ha pedig tovább növeljük az államadósságot, mai többletfogyasztásunk árát gyermekeink és unokáink kamatostul fogják visszafizetni.) Ezért egyáltalán nem mindegy, milyen állami szolgáltatásokat és mekkora intézményrendszert működtet költségvetése terhére az állam.

Mai túlköltekezésünkben benne van a sok felesleges, kihasználatlan intézmény finanszírozása – iskolák, kórházak, önkormányzatok, hivatalok – éppúgy, mint a pazarló kedvezmények és támogatások fenntartása. (A lakástámogatás egy részétől kezdve a gyógyszer, energia és személyszállítás ártámogatásán át az arra rá nem szoruló szociális támogatásáig.) Nem cipelhetjük ezeket a terheket sokáig, nem fékezhetjük egész gazdaságunkat egy túlsúlyos államháztartással.

Alig van olyan nagy elosztási rendszere az államháztartásnak, amely ne szorulna felülvizsgálatra és átalakításra. Az egészségügy, a közigazgatás, az önkormányzatok, a köz- és felsőoktatás, valamint a nyugdíjrendszer a legnagyobb reformra szoruló területek. (De nem maradhat változatlanul a szociálpolitika, a lakásépítés, a területfejlesztés és az agrárium támogatásának jelenlegi rendszere sem.) Kizárólag az illusztráció kedvéért, a mélyebb áttekintés érdekében, de a teljesség igénye nélkül példaként citálnám a mai magyar nyugdíjrendszer néhány ellentmondását.

Ha a jelenlegi modellt és paramétereket változatlanul hagyjuk, az eddig vállalt jövőbeni kötelezettségeket hiánytalanul teljesítjük, kizárólag a nyugdíjalap növekvő hiánya miatt az államadósság a GDP jelenlegi csaknem 70 százalékáról 2015-re 110 százalékra, 2020-ra 160 százalékra emelkedne. Azaz a nyugdíjrendszer mai konstrukciójában 2010 után már nem finanszírozható!

A potenciális összeomlás demográfiai és járulékfizetési – illetve elkerülési – okait az előzőekben már érintettem. Néhány demonstratív kiegészítés talán még szemléletesebbé és érthetőbbé teszi a lépéskényszert.

Ma a férfiak várható átlagos életkora Magyarországon 69 év, a nőké 77 év. (Az elmúlt 20 év alatt 5, illetve 8 évvel emelkedett.) A jelenlegi nyugdíjkorhatár 62 év, az évente nyugdíjba vonulók átlagos életkora alig 53 év! A 3,1 millió nyugdíjasból 800 ezer rokkantnyugdíjas, közülük 450 ezer a nyugdíjkorhatár előtt vált nyugdíjassá. Az újonnan nyugdíjba vonulók 40 százaléka nem éri el a nyugdíjkorhatárt! A foglalkoztatási ráta ma 55,5 százalék, a járulékfizetők kétharmada minimálbér után fizet járulékot, félmillió potyautas egyáltalán nem fizet. Erre nincs jobb jelző: abszurd helyzet.

Az utolsó jelentős reform, az 1997-es nyugdíjreform folytatása elkerülhetetlen és elodázhatatlan. Számos megoldás létezik, kezdve az önfinanszírozó tökefedezeti elem – NDC-szisztéma vagy pontrendszer alapján – erősítésétől az állami minimálnyugdíjon keresztül a korhatár felemelésén át egészen az inflációkövető valorizációig. Csak a változatlanság nem ad kezelhető alternatívát.

**A reformok sikerének záloga a cselekvés,
valamint a megértés és belátás képessége**

A ma létező egyetlen hiteles és hivatalos gazdaságpolitikai program a kormány konvergenciaprogramja. Ez a program két pillérre épül:

- rövid távú stabilizáció, az államháztartás hiányának gyors csökkentése,
- strukturális reformok, amelyek fenntarthatóvá teszik az államháztartás javuló egyensúlyát, és megalapozzák a tartós, dinamikus gazdasági növekedést.

Az első cél elérését 2009-re ütemezi a program a bevételek növelésével és a kiadások egyidejű kényszerű csökkentésével, a másik célt folyamatos feladatnak tekinti, amelynek a részleteit a következő hónapokban dolgozza ki és fokozatosan valósítja meg. (Ezek a nagy elosztó és szolgáltató rendszerek reformját jelentik.)

A rövid távú hiánycsökkentési program kiverte a biztosítékot a társadalom jelentős részében. Tiltakozásoktól, demonstrációktól hangos az ország, az ellenzék tömegek nyomoráról, családok ellehetetlenüléséről vizionál, elfogadhatatlannak tart minden "megszorítást".

Valójában miről van szó?

2001 és 2006 között, hat év alatt a magyar gazdaság teljesítménye mintegy 21 százalékkal nőtt (GDP), a termelékenység ugyancsak körülbelül 21 százalékkal emelkedett. (Egy főre jutó kibocsátás változatlan áron.) Ugyanezen időszak alatt a reálbérek 41 százalékkal, a reálfogyasztás közel 40 százalékkal emelkedett. (A bizonytalanságot a 2006. évi teljes adatok becslése jelenti.) Az előző számsor azt bizonyítja, hogy az elmúlt hat évben kétszer olyan gyorsan nőtt a lakosság reálkeresete és fogyasztása, mint a teljesítménye, azaz összesen mintegy 20 százalék teljesítménnyel alá nem támasztott, "fedezetlen", elkölthető és el is költött jövedelem van/volt mindannyiunk zsebében.

A konvergenciaprogram úgynevezett megszorító intézkedései – adók emelése, állami támogatások csökkentése, költségvetési kényszertakarékosság, költségvetési létszámcsökkentés, növekvő infláció – két év alatt (2007-ben és 2008-ban) összesen 7 százalékkal csökkentik a reálbéreket, azaz a fedezetlen 20 százaléknak az egyharmadát tervezik "visszavonni". (Ráadásul ezt is úgy, hogy a valóban rászorult, szegény rétegeket érintő negatív hatások nagy részét támogatásokkal célzottan kompenzálják.) Ez dönti nyomorba a magyar családokat, és hozza elviselhetetlen helyzetbe a társadalom nagy részét? Épeszű és a realitásokat legalább minimálisan figyelembe vevő és tisztelő ember nem állíthat ilyen képtelenséget! (Ha kritika érheti a kiigazítás programját, akkor az csak ellenkező előjelű lehet: a túlköltekezés mértékéhez képest nagyon is óvatos a "megszorítások" mértéke.)

Még bonyolultabb a helyzet a nagy reformok kidolgozásával és megvalósításával. Ezen a téren bizony rossz a helyzet, kettős értelemben is.

Egyfelől alig van kiérlelt, konzisztens és technikailag is megvalósítható, operacionalizált – törvénytervezet-mélységű – program a kormány asztalán. Nagyrészt egymással össze nem hangolt lépések és ötletek gyors, gyakran átgondolatlan napirendre tűzése jellemzi a nagy elosztó rendszerek reformjának kezdetét. Nem véletlen, hogy a konvergenciaprogram leggyengébb elemét éppen ezek a fejezetek képezik. (Ez az egyik oka, hogy Brüsszel a program elfogadása mellett árgus szemekkel figyeli a 2007-es költségvetés összeállítását, konkrét tartalmát, valamint jövő áprilisban az addig kidolgozandó és később megvalósítandó reformelemeket.) A jelenlegi koalíció elháríthatatlan felelőssége nemcsak az előző négy év elhibázott gazdaságpolitikája és a valódi fordulat halogatása, hanem a reformok előkészítésének, kidolgozásának és legalább szakmai vitájának elhanyagolása. Ma már időzavarral és komoly szellemi kapacitáshiánnyal küzd a koalíció. (Nehezíti helyzetét a kontraszelektált és elbizonytalanodott államigazgatás.)

Másfelől esély sincs a reformok gyors kidolgozását és megvalósítását támogató szakmai, pláne politikai konszenzusra. Alig van olyan elemzés, amely a sikeres reformok nélkülözhetetlen előfeltételül ne szabná a széles szakmai és társadalmi konszenzus megteremtését. Legyünk reálisak: oda jutottunk, hogy vagy széles körű egyetértésre törekszik a kormány, vagy belevág a reformok megvalósításába akkor is, ha azok nem minden részlete kidolgozott és nem övezi teljes egyetértés. Azaz: belátható időn belül Magyarországon nem lehet konszenzusra jutni alapvető reformok ügyében.

Amíg a felsőoktatási tandíj bevezetése, a felesleges és működésképtelen iskolák, kórházak, hivatalok stb. bezárása, a pazarló gyógyszerfelhasználás fékezése, a fedezetlen jövedelmek csökkentése, az adó- és járulékcsalók felderítése vagy a patikák feudális monopóliumának és extra nyereségének mérséklése miatt ellenzék és "érdekképviseltek", szakszervezetek és ágazati vagy szakmai lobbik képesek utcára vinni tömegeket és demagóg jelszavakkal uszítani a változtatások ellen, addig hiú remény konszenzusban bízni. Akkor hát feltartott kézzel nyugodjunk bele a megváltoztathatatlanba? Semmiképp. Ma cselekedni kell akkor is, ha minden részlet nincs összezsizsolva, ha sokan ellenzik a döntéseket, ha átmenetileg csökken a koalíció népszerűsége. A felelős kormányzás ma döntéseket jelent, a parlamenti többségre támaszkodva. A halogatás biztosan elvezet a pénzügyi krízishez, annak pusztító hatása pedig egy egész országot ítélt pótolhatatlan veszteségek elszenvedésére, tartós leszakadásra.

A reformok esélyt adnak a felemelkedésre, felzárkózásra, a gyorsabb ütemű fejlődésre – már középtávon is (2009-

2010). Ezért hát taktikai megfontolások és kommunikációs bűvészmutatványok – tohuvabohu magyarázatok – helyett érdemes nyíltan és világosan beszélni, megmagyarázni és megértetni a változtatások okát, következményeit és várható eredményeit. Ha világos a magyarázat, beláthatók a kilátások, eljuthatunk a megértésig, ami első lépcsőfok az elfogadás felé.

Nem szabad tovább hamis illúziókat táplálni. A reformoktól lehet jobb szolgáltatásokat, gyorsabb fejlődést, emelkedő jólétet várni, de nem ingyen. Kevesebb lesz az ingyenes szolgáltatás, több személyes erőfeszítésre, jobb munkára, több tanulásra, előrelátó takarékoskodásra, nagyobb egyéni felelősségre és fegyelemre lesz szükség ahhoz, hogy Magyarország ne a Balkánhoz, hanem Európa boldogabb feléhez közeledjen. Ez a perspektíva ma még messze nem irreális – de cselekedni kell!

Szerzőink könyvei

Kapcsolódó írások:

1. Rózsa Gyula: Egy magyar nábob (Korniss Dezső-művek a Nudelman-gyűjteményből. Modern Képtár Vass László Gyűjtemény, Veszprém, 2006. július 6. – szeptember 30.) Rózsa Gyula Egy magyar nábob Járom a galéria kiállítását Hlubokán,...
2. „Szép remények és vaskos realitás” – Békesi Lászlóval beszélget Rádai Eszter – Csináljunk képzeletbeli leltárt, nem a pillanatnyi, hanem a következő...
3. Kornai János: Liberté, Égalité, Fraternité – Gondolatok a szocialista rendszer összeomlását követő változásokról Bevezetés A francia forradalom célja a zsarnokság megdöntése volt. Most...
4. Rainer M. János: Otthonalanság, emlék, mű (Molnár Imre-Szarka László (szerk.): Otthonalan emlékezet. Emlékkönyv a csehszlovák-magyar lakosságcsere 60. évfordulójára. Komárom, 2007, MTA Kisebbségkutató Intézet-Kecskés László Társaság, 234 oldal, ár nélkül.) Rainer M. János Otthonalanság, emlék, mű Vannak könyvek, amelyek a...
5. Magyar László András: Életem története Magyar László András Életem története 1944. március 19-én, vasárnap anyai...

6. 2009 november Interjú

„Szép remények és vaskos realitás” – Békesi Lászlóval beszélget Rádai Eszter

– *Csináljunk képzeletbeli leltárt, nem a pillanatnyi, hanem a következő országgyűlési választások utáni állapotról: ha majd késő tavasszal vagy nyár elején föláll az új kormány, és körülnéz a „birodalmában”, mit talál, milyen örökséget? Nem azt kérdezem, milyen országot, hiszen azt mindenki a maga bőrén érzi, hanem hogy milyen gazdaságot, milyen viszonyokat, milyen mérlegeket, mekkora stabilitást, milyen állapotú államháztartást? És mit talál a kasszában?*

– Talán onnan érdemes kiindulni, hogy fél év múlva milyen lehet a világgazdaság. Ez is az örökség alkotórésze, amitől nem függetleníthetjük magunkat, bármilyen politikai kurzus következzen is.

Talán nem túl felelőtlen állítás, hogy addigra a globális méretű válság első nagy szakaszáról már múlt időben beszélhetünk. A pénzügyi krízis – vagyis a hitelezési válság, a likviditási vagy finanszírozási válság, a bizalmi válság, a pénzügyi intézmények, elsősorban a bankrendszer válsága – lezárul. Úgy tűnik, hogy minden olyan paraméter, ami ezt a krízist jellemezte, pozitív irányba változott. Bizonyára lesznek még bankok, amelyek portfóliója tartalmaz rossz követeléseket, amelyek veszteségeket fognak okozni, akár még néhány csontváz is kidőlhethet a szekrényekből, de ezek a problémák nem lesznek sem globális, sem regionális méretűek. Úgy tűnik, hogy az a mérhetetlen nagy áldozat, amit a kormányok és a jegybankok a pénzügyi rendszer stabilitásának helyreállítása érdekében vállaltak...

– *És általuk az országok lakossága...*

– ...természetesen, a kormányok a lakosság nevében vállalják, amit vállalnak, hisz az államok mögött – akár adnak, akár elvesznek – mindig a lakosság áll. De a lényeg, hogy az áldozat nem volt hiábavaló, elérte a célját, a pénzügyi rendszer összeomlását sikerült elkerülni. Most már olvad a jég, a bankközi piacokon elindult a hitelezés, a bankok egymásnak is hiteleznek, a kamatlábak rekord alacsonyra csökkentek. Ez rejt magában veszélyeket is, de erről majd máskor. A tőzsdék világszerte – talán kicsit túlságosan is – optimisták, ennek következtében a tőzsdeindexek folyamatosan emelkednek. Egyelőre a legkritikusabb helyzetben lévő országok – az Amerikai Egyesült Államok és a nagy nyugat-európai országok – bankkonszolidációs és gazdaságélénkítő csomagjait finanszírozó állampapírokat el lehet adni a piacon. Ebben meghatározó szerepe van Kínának, amely ismét lendületesen növekszik, így a piacra dobott hatalmas állampapír-mennyiség jelentős részét képes felvásárolni. Látszik, hogy lassan nemcsak a pénzügyi rendszerben nő meg a joggal hiányolt likviditás, hanem – ha nem is a kívánatos, főképpen nem a krízis előtti mértékben, de – a reálgazdaság hitelezése is elindult. Egyszóval nem nagyon látok olyan paramétert, amely alapján félni kellene a pénzügyi krízis esetleg még előttünk álló, második-harmadik hullámától.

– *Miközben léteznek ennél negatívabb forgatókönyvek is...*

– Mindig vannak vészforgatókönyvek, ahogyan vannak okos katasztrópropagandisták is, akik manapság nagyon népszerűek. Ők állandóan jósolják, hogy nincs vége a dolognak, a következő hullámban jönnek például a hitelkártya-bedőlések. Lehet, hogy lesznek ilyenek – főként az Egyesült Államokban –, de nagyságrendjük messze nem hasonlítható a jelzáloghitelek bedőléséhez, az ingatlanpiac összeomlásához vagy a befektetési bankok sorozatos csődjéhez. Ez inkább piár, ilyen szövegeket remekül el lehet adni, lehet velük a címlapokon szerepelni, de mögöttük már nincs komoly veszély. Ez azért nagyon pozitív dolog, mert ha a pénzügyi rendszer biztonságosan működik, és működése javul, akkor a reálgazdaság feltételei is javulnak.

– *Mikor, mekkora késéssel, illetve áttételekkel?*

– Ha nem is azonnal, de néhány hónapos késéssel biztosan. Csökkennek a kamatok, olcsóbbak a hitelek, hozzá lehet jutni friss forrásokhoz, és ha már érdemes, ismét lehet beruházásokat finanszírozni.

– *És nyilván nem egyszerre mindenütt...*

– Először a legversenyképesebb területeken, ami – mint minden gazdasági, túltermelési válság esetében – erőteljes szelekcióval valósul meg. Ez a Schumpeter által szellemesen „teremtő rombolásnak” elnevezett folyamat. Kétségtelen, hogy borzasztó, amikor munkahelyek szűnnek meg, kapacitások épülnek le, de közben az élet- és versenyképesek fejlődnek, megerősödnek. Tudom, hogy ez kicsit a Taigetosz-elméletre hasonlít, de a gazdaság már csak ilyen. És ne legyen illúziója senkinek, ilyen is marad, függetlenül attól, ki miről álmodozik. Még egy illúzió, amit fontos elosztatnunk: a pénzügyi rendszer stabilitásának, működőképességének helyreállítása soha többé nem jelentheti a válság előtti olcsó pénzbőség visszatérését. Hiszen az egy abnormális, az alaptörvényeket sértő, a normális üzletmenettel ellentétes hitelezési gyakorlat volt. Tehát ha ismét lesz pénzbőség a világban, azt olyan felelőtlenül igénybe venni soha többé nem lehet. Az üzleti hitelek már soha olyan olcsók és könnyen elérhetőek nem lesznek, mint a válság előtt...

– *Ezt most fenyegetésképp mondja vagy biztatásképpen?*

– Mint realitást. Mert sokan ma is abban reménykednek, hogy ha elmúlik a válság, akkor majd visszatér az „aranykor”. Nem, az az aranykor többé nem tér vissza.

– *Talán jobb is!*

– Hát persze, Isten őrizz, hogy visszatérjen! A kockázatviselő képesség persze – és ez a dolog lényege – fokozatosan javulni fog, de a hitelek visszafizetésének biztosítékait úgyszólván teljesen nélkülöző, lényegében fedezetlen hitelezés gyakorlatát többé már nem lehet megismételni. Magyarul: a pénzügyi rendszer erősen figyelni fogja, hogy milyen területekre helyez ki hiteleket. Ez nagyon fontos dolog, mert megakadályozza a későbbi csődöket. Persze ennek következtében nehezebb lesz hitelhez jutni. Nő a biztosítékok szerepe, reálisabbá válnak a futamidők. A hitel és a fedezet közötti arány meg fog változni, nagyobb és biztonságosabb fedezeteket igényelnek a bankok. Ennek láthatjuk Magyarországon is a jeleit, az MNB új deviza- és forinthitel feltételeinek kidolgozása például ennek az

elvnek az aprópénzre váltása, de ez világméretű tendencia. Valószínűleg szigorodni fognak a pénzügyi rendszer, a pénzintézetek működésének szabályai is. Így például a tőke megfelelési szabályok, a tartalékolási kötelezettség mértéke, az új termékek kibocsátás előtti auditálása, a hitelminősítés szabályai stb. Így lassan kialakulnak azok a nemzetközi standardok, amelyek az új pénzügyi felügyelet feladatát, hatáskörét fogják meghatározni. Megváltoznak a számviteli szabályok is, az auditorok sokkal nagyobb felelősséggel fogják minősíteni a pénzintézeteket, a termékeket, azok kibocsátását a reklámtól kezdve a „fogyasztóvédelemig”, ami most még nagyrészt divatos jelszó, de nem tartalmatlan. Mindemelllett a nemzeti pénzügyi felügyelet is sokkal szorosabban fognak együttműködni. Mindez azért lényeges, mert egyfelől jó hír, hogy a pénzügyi rendszer működik, hogy már vannak likvid források, amelyekhez hozzá lehet jutni, másfelől „jó hír”, hogy attól a felelőtlen hitelezéstől, ami majdnem csődbe vitte az egész világot, talán már nem kell tartanunk.

– *Kevésbé jó hír, hogy a második szakaszról a krízisnek, a reálgazdasági válságról még nagyon sokáig nem beszélhetünk múlt időben, az nagyon is jelen idő. Meddig?*

– Igen, ebben benne vagyunk, ezen a szakaszon távolról sem jutott túl a világ, még kevésbé Magyarország. Mi is itt a valódi probléma? Teljesen nyilvánvaló, hogy a felelőtlen hitelezés, a lényegében korlátlan mennyiségű olcsó pénz korszaka nem jön még egyszer vissza. De ez azt is jelenti, hogy akkora, mesterségesen felpumpált kereslet a piacon már nem fog megjelenni, mint a krízis előtt. Vagyis e felturbózott keresletet kielégítő kapacitások egy részének is meg kell szűnnie. De amíg ezek a kapacitások nem épülnek le és nem kerülnek egyensúlyba az új, szigorúbb kereslettel, addig a reálgazdasági válságnak nincs vége. Ezt ráadásul – hogy ne legyen olyan sokszerű – késleltetik is. Hiszen azok a nagy állami megrendelések, amelyek állami költségekkel teremtenek mesterséges keresletet – hogy átmenetileg csökkentsék a visszaesést, a munkanélküliség növekedését, a vállalati csődöket –, továbbá azok a keresletbővítő állami akciók – például a gépkocsik cseréjét ösztönző roncsprémium –, amelyek elkerülhetetlen leépítéseket késleltetnek például a gépkocsiiparban, nem tudják ezt a folyamatot megállítani, csak elodáztatni. Emellett a leépülő kapacitásokat felváltó új struktúrák is csak lassan, fokozatosan épülnek ki. Ezért ennek a válságnak nem vagyunk a végén.

– *Ez a kutya farka fokozatos levágásának esete? Minél tovább késleltetik, annál tovább fáj, annál tovább tart a baj?*

– A fene tudja! Vannak pozitívumok is. Nézzé, a teljes tudatosság, az abszolút precíz tervezés itt szinte lehetetlen, mert a folyamatok a piacon zajlanak, és azt pontosan soha nem lehet kiszámítani. Tendenciákat lehet megtervezni. Ha jól terveznek és szerencsések a kormányok, akkor elképzelhető például, hogy a még hátralévő kapacitás-csökkentés már egy enyhe fellendülési szakaszra toródik ki. Például az Opel belga, spanyol vagy holland gyárát vagy épp a magyar üzemet – most nagyon leegyszerűsíttem a dolgot – csak akkor fogják bezárni, amikor már egy enyhe föllendülés más iparágakban valamit felszív az elbocsátott munkaerőből. Az ilyen késleltetés kétségkívül tompítja a válság hatását. Csak itt is el kell kerülni azt az illúziót, hogy a kényszerű leépülést – a kereslet és a kínálat közötti egyensúly létrehozását – el lehet kerülni. Ez olyan, mint egy természeti törvény, mint az, hogy nulla fok alatt megfagy a víz. Ez is bekövetkezik, ha nem akarjuk, akkor is. De jól

csak akkor tud belőle kijönni a gazdaság – és erre vannak jelek, néhány országban különösen –, ha a leépüléssel párhuzamosan fokozatos struktúraváltás is végbemegy. Tehát nem ugyanazok az iparágak épülnek újjá, hanem bejönnek olyanok, amelyek a jövőt jobban képesek szolgálni. Ma már vannak jelszavak, kinevezett húzóágazatok is, nem is feltétlenül rosszak: ilyen a környezetvédelem, ilyen az energetika, a fosszilis energiahordozók részarányának a csökkentése, a környezetet kímélő energiahordozók részarányának növekedése, a végső felhasználásban a károsanyag-kibocsátás, valamint a nyersanyag- és energiaigényes termékek részarányának csökkentése, ilyen a legmodernebb technológiák elterjedése a biotechnológiától a lézereken keresztül sok minden. Magyarul: van egy egyensúlyteremtő kényszer a gazdaságban, amire jó esetben ráakad egy fokozatos átalakulás a gazdasági struktúrában. Ennek nem vagyunk a végén. Az, hogy jó néhány országban a harmadik-negyedik negyedévben már szerény növekedést is ki lehet mutatni, még nem jelenti, hogy az átalakulás végén vagyunk. 2010-ben már lehet a világ fejlett térségeiben arra számítani – Ázsiában már ebben az évben is –, hogy elindul egy lassú növekedés, ami – Ázsiát leszámítva – még nem dinamikus növekedés, hanem lassú kilábalás lesz. Ugye, emlékszik arra a vitára, hogy milyen lesz a krízis lefutását jellemző görbe alakja? Kezdetben V alakúnak gondolták, de csakhamar kiderült, hogy ilyen gyors föllendülés nem várható. Aztán volt az U, majd egyre többen az L elnyújtott változatára szavaztak, egy olyan L-re, amelynek a vízszintes szára enyhén emelkedik. Amiből az következik, hogy amikor nálunk sor kerül a választásokra, a világgazdaság – túl a pénzügyi krízisen – enyhe felszálló ágban lesz. Ezt elég nagy biztonsággal lehet mondani, ebben már szinte konszenzus van a komoly elemzők között. Nem beszélek a politikai bértollnokokról, mert azok azt mondják, amit megrendelnek tőlük, de a szakma ebben többé-kevésbé egységes. Persze Európa ebben az enyhén fellendülő szakaszban az utolsó helyen fog kullogni. Lesz növekedés, de a legkisebb, és számunkra azért mégiscsak ez a perdöntő. A válság, mint egy reflektor, úgy világít rá az európai gyengeségekre. Európa versenyképtelen költségoldalról, versenyképtelen technikai oldalról, és ez azt jelenti, hogy lassabban lábal ki a válságból. De ha lassabban lábal ki, akkor a számunkra meghatározó külkereskedelmi impulzusok is nyilvánvalóan gyengébbek lesznek. Vagyis Magyarország előre láthatólag nagyjából ebben a gyenge fellendülési szakaszban találja majd magát 2010 közepén.

– *Körülbelül a választások idején.*

– Igen, és akkor most tekintetünket fordítsuk végre Magyarországra, először a magyar gazdaságra! A magyar gazdaság gyengeségére és a versenyképességében bekövetkezett visszaesésre különösen éles fényt vetett a válság. Mi következik ebből ránk nézve? Leépülő kapacitások, struktúraátalakulás, lassan növekvő kereslet, keményebb feltételek mellett.

– *Ez mit jelent?*

– Hogy ezen a keresleten próbál meg osztozkodni mindenki, aki teljesítményt bocsát ki, aki kínálatot teremt, termel vagy szolgáltat. Vagyis – akár tetszik, akár nem – élesedik a verseny. Nálunk erről nem illik beszélni, mert a verseny nálunk szitokszó, holott a gazdaságot a verseny mozgatja, és ezután még inkább az fogja mozgatni. Az élesedő versenyben ki tud helytállni? Aki legalább három dolgot tud: kitűnő

minőséget adni olcsón, precízen és gyorsan. Magyarul: használati értékét és műszaki paramétereit tekintve világszínvonalú termékeket és szolgáltatásokat kínál olcsón, és ráadásul finanszírozni is tudja. Ezek a paraméterek azonban a magyar kibocsátásnak csak arra a részére jellemzők, amit a legmodernebb technológiával dolgozó multinacionális cégek hazai leányvállalatai állítanak elő. De mert ezek visszaesése az átlagnál nagyobb, hiszen a leginkább konjunktúraigényes és konjunktúraérzékeny területeken található – gépkocsigyártás, -összeszerelés, alkatrészgyártás, az informatika hardver része számítógéptől kezdve a televízióig – a Nokia telefonig –, itt a felfutás csak szerény mértékű lehet. Más területen – az egyetlen kivétel ez alól a magyar gazdasági struktúrában a gyógyszergyártás – mi nem tudunk versenyképesek lenni, sem költségoldalról, mert drágán termelünk, sem technikai oldalról, mert gyenge a fejlettségi szintünk, és nincsenek se tőke-, se egyéb tartalékaink. Következésképp a magyar gazdaság pozíciói nem jók egy növekvő verseny körülményei között zajló piaci küzdelemben a kilábaláshoz, pláne nem új piaci pozíciók szerzéséhez. Persze nálunk is elindul lassan a növekedés, vélhetően inkább 2010 második felében, a fáziskésés tehát a világ és köztünk 6-8 hónap, és a növekedés dinamikája is kisebb lesz, mint az unióé. Ha szerencsénk van, akkor a németeknek kicsit gyorsabban sikerül elindulniuk felfelé. Ha ők kicsit gyorsabbak, akkor mi is tudunk egy picit dinamikusabbak lenni, egyébként nem. Ez persze már nem visszaesés, ami nagy dolog, gondoljunk az ez évi drasztikus, majdnem hat és fél, hét százalék közötti visszaesésre meg a jövőre konzervatívan tervezett 0,9 százalékra, ami lehet akár jobb is, de ez még mindig csak a visszaesés megszűnése, és nem érezhető mértékű növekedés.

Tehát olyan gazdasági környezetben fog a magyar gazdaság működni, amelyben nagyon erős lesz a versenyképesség követelménye, mert csak így tudunk rácsatlakozni arra a lassú konjunktúranövekedésre, ami a világot és benne Európát jellemezni fogja. Magyarországnak tehát, ha viszonylag rövid idő alatt ki akar lábalni ebből a nagyon mély gödörből, úgy kell alakítania gazdasági szabályozóit, közgazdasági környezetét és minden mást, hogy valamennyi területen javítsa a gazdaság versenyképességét.

– Nem akarnám megakasztani a gondolatmenetét, csak jelzem, hogy a – minden valószínűség szerint – leendő kormánypárt, illetve kormányfő politikája, illetve ígéretei, hangoztatott elvei, elképzelései, már ami napvilágot látott belőlük, mindezzel épp ellentétesek.

– Ebben is legyünk precízek: verbálisan ma ez így van: amit ma a leendő kormánypárt és első számú vezetője hirdet, az előbbi követelményekkel valóban ellentétes. De mivel mindketten láttunk már karón varjút, és láttunk olyan Fidesz-kormányt és kormányfőt 98 és 2000 között, aki hihetetlen baromságokat mondott, és homlokegyenest az ellenkezőjét csinálta, egyáltalán nem zárom ki, hogy most is ez fog történni. De abban igaza van, hogy verbálisan ma pont az ellenkezőjét halljuk a Fidesztől annak, amit majd csinálni kell.

– Mekkora részét hagytuk magunk mögött – ha egyáltalán – a válság harmadik, a társadalom tagjaira közvetlenül ható szakaszának?

– Ennek nemhogy nem vagyunk a végén, de még a legmélyén sem, még befelé tartunk, a munkanélküliség mértéke például még biztosan növekedni fog, hiszen

további munkahelyek fognak megszűnni, további kapacitások fognak leépülni. De az egyensúlyteremtésnek nemcsak az állami megrendelések esnek áldozatul, hanem az állam jóléti kiadásainak egy része is. Ebben minden benne van a szociális támogatásoktól kezdve az állami szektorban dolgozók bérének keresztül az állami támogatással folytatható beruházásokig, megrendelésekig, beszerzésekig. Ezek mind szűkülnek, mert amikor egy életveszélyes eladósodási folyamatot kell megfékezni, súlyosan megbillent egyensúlyt kell helyreállítani, akkor egyszerűen nincs más megoldás. Ugyanez vonatkozik a bérekre, a költségekre: azok a cégek, amelyek talpon akarnak maradni, pláne ha versenyképesek is akarnak lenni, nem engedhetik meg maguknak, hogy ezekben az években bért emeljenek, vagy ha igen, csak nagyon szerény, a termelékenységnövekedésnél szerényebb mértékben. Vagyis a válság harmadik szakasza és benne a társadalmi feszültségek kiéleződése messze nem érte el még a csúcspontját. Itt nem egyszerűen az érdeksérelmek miatt utcára menőkről van szó, akik az állami takarékoság miatt úgy érzik, hogy az érdekeik az átlagnál nagyobb mértékben sérülnek, vagy a politikai háttérű megmozdulásokról, lásd például a gerjesztett önkormányzati vagy a szokásos MÁV-cirkuszt. A tiltakozások és követelések egy jelentős része reális alapokon nyugszik. Tényleg vannak területek, ágazatok, települések, társadalmi csoportok, családok, amelyek helyzete valóban romlik, esetenként kilátástalanná válik. Olyan körülmények között, amikor a gazdasági szükségszerűség nem engedi meg, hogy az állam nagyobb mértékben szálljon be a feszültségek csökkentésébe, akkor a mozgástér nagyon szűk, mert mindenki kiszolgáltatott és mindenki kényszereknek kell hogy engedelmesskedjen.

A feszültségek enyhítésének a rövid távú eszközei általában állami eszközök: az állam adjon több pénzt, adjon támogatást. Az állam azonban ezt nem teheti, mert – nehogy egy újabb pénzügyi csődöt idézzon elő – kénytelen keményen kézben tartani az állami kiadásokat. Ennek következtében sokan elvesztik a munkájukat, de aki nem, annak sem nő a jövedelme, a hiteltartozásait azonban fizetnie kell, elárverezik a házáat, elviszik az autóját, mondjam tovább? Tehát mindenki, az állam is, a polgárai is kiszolgáltatottak, illetve kényszereknek engedelmesskednek. Ilyen körülmények között aztán a társadalmi mozgások felgyorsulnak. Egyfelől végbemegy egy erős polarizáció, megjelenik vagy – nálunk például – felerősödik a populizmus és a demagógia, megjelennek a szélsőségek, az erő követelése, a bűnbakkeresés, a rendcsinálás vágya, amit ráadásul politikailag jól ki lehet használni, hisz az emberek mindezt szívesen hallják. Ezért a választási harc is – valószínűleg nem kis mértékben – ezeknek a jelenségeknek a nyilvános manifesztálódása lesz, hiszen azok a politikai erők, amelyek eljártsszák ezen valóban nehéz, kiszolgáltatott helyzetben lévő társadalmi rétegek érdekképviselőtét, természetesen szavazatokhoz fognak jutni.

Tehát miközben a válság három szakaszából egy befejeződött, a második mélypontja még előttünk van, de utána – szerencsés esetben – lassú kilábalás következik, a harmadik még hátra van. Ha úgy tetszik, ez rejti magában talán a legtöbb veszélyt és feszültséget. És most olyat hall tőlem, amit felelős közigazgató általában nem mond, vagy ha igen, akkor nagyon nagy a baj: én még azt sem zárom ki, hogy noha pontosan tudjuk, hogy a válságból való kilábalás, a gazdaság fellendítése érdekében milyen lépéssorozatra van szükség, ezt nagyon nagy mértékben fékezhetik vagy akár átmenetileg meg is akadályozhatják azok a

társadalmi feszültségek, amelyek itt vannak a nyakunkon. Ez bizony kőkemény realitás.

– *Amire – még ön is azt mondja – nem lehet nem tekintettel lenni?*

– Erre a helyzetre még a legelvakultabb technokrata közgazdász sem mondhatja, hogy „nem érdekel, éhséglázadás lesz-e, vagy tömegek ugranak-e egymás torkának az utcán”. A társadalom tűrőképességének van egy határa, és egyáltalán nem vagyok benne biztos, hogy nem vagyunk-e közel hozzá. Reszketve gondolok rá, hogy emiatt egyébként jól bizonyítható és szükséges lépéseket majd nem lehet megtenni.

De térjünk vissza a következő kormány gazdasági örökségéhez, ahhoz a gazdasági környezethez, amiben majd az új kormánynak el kell helyeznie magát. Mi lesz a helyzet a makrogazdaságban? Drasztikusan javuló egyensúlyi pozíciók, amiért nem lehet eléggé nagyra értékelni a Bajnai-kormány tevékenységét. Számomra nagyon kellemes csalódást okozott nemcsak a miniszterelnök személyisége, higgadt eltökéltsége, hanem főként az, ahogyan ezt a rendkívül nehéz feladatot nagyon szisztematikusan, minden akadállyal szemben végrehajtja, ezt a nehéz és a többség szemében hálátlan szerepet végigjátssza. Le a kalappal előtte!

– *Amiből nem von le semmit, hogy azért képes erre, mert nincs vesztenivalója a politikában, tehát ilyen értelemben szabad ember, nem foglya saját pártjának, általában a pártpolitikának. A gazdasági racionalitást nála nem kell hogy fölülírja a politikai racionalitás.*

– De ez a saját döntése, már elnézést! Ha ő egyszer válságmenedzsernek szegődött, akkor ezek a játékszabályok, és ezeket kell megtartani. De hogy ez az országnak sokat használ, az egy pillanatig nem kérdés. És az örökségnek ez az a része, amire nagy biztonsággal lehet építeni. Orbánéknak össze kéne tenniük a két kezüket és hálát rebegni azért, hogy Bajnaiék ezt végigcsinálják.

– *Nem lehet, hogy Orbán titokban hálát is rebeg?*

– A megnyilatkozásaikból úgy látszik, hogy nem értik és nem is értékelik ezt a missziót. Ami egyszerűen védhetetlen magatartás. Mert ha nem dicsérik is – amit értek, hiszen egy választás előtt elég nehéz az ellenfelet dicsérni –, akkor legalább hallgatni illenék, mint a sír, nem pedig mindent ellenezni, ami épp az ő pozíciójukat javítja, leendő gondjaikat enyhíti. A gazdaságpolitikai fordulatot a világ látja, a gazdasági élet szereplői látják és értékelik. Amennyire korábban a világ, benne az üzleti és pénzügyi élet szereplői megdöbbenve figyelték a magyar ámokfutást az elmúlt hét évben, most olyan lelkesedéssel ámuldoznak, sőt leesik az álluk: „Ilyen rövid idő alatt hogy mertek ezek ekkorákat lépni?” Ez azért fontos – amellet, hogy óriási szakmai és politikai tőke Bajnai Gordonnak –, mert megmentette Magyarországot a legnagyobb veszélytől: az ország bedőlésétől, egy olyan pénzügyi krízistől, amely tönkretesz mindent. Az utolsó pillanatban óvott meg milliós munkanélküliségtől, vágató inflációtól, vagyonok és megtakarítások teljes leértékelődésétől, a devizahitelek – cégek és egyének – tömeges csődjétől. Ettől mentette meg ez a politika az országot. Mert hét év után végre megértette azt, amiről

mindig is tudtuk, hogy elkerülhetetlen: mértéktelen eladósodás árán nem lehet se jólétet teremteni, se dinamizálni egy gazdaságot.

Ráadásul – miközben a világ nagy része a krízismenedzselésre óriási adósságokat halmozott fel, állami költekezéssel megnövelve a deficiteket, már-már ezek jövőbeli finanszírozását is kétségessé téve – Magyarország erőteljesen csökkentette a hiányát. 2010 után – ha nem változik a gazdaságpolitika lényege a választások után – az elsők között szorítja le a hiányt arra a mértékre, amit az euróövezethez való csatlakozás megkíván. Továbbá ha a lassú növekedés elindul, ilyen mértékű hiány mellett elkezd csökkenni az adósságállomány is, ami óriási dolog.

– *Sőt már most is alacsonyabb a GDP-arányos államadósságunk az EU átlagánál, az utóbbi az év végére a becslések szerint 100 százalék körül lesz.*

– De Magyarország 80 százalékos GDP-arányos adósságrátája súlyosabbnak minősül, mint, mondjuk, Belgiumban a 110 százalék, mert a magyar gazdaság meg a belga gazdaság teljesítménye és kiszámíthatósága között ég és föld a különbség. Ott azt is elviseli a világ, itt nem, ott azt is finanszírozzák, itt ezt sem.

Harmadik dolog, ami nagyon fontos: az egyensúlyjavítás bázisán végre elindulhatott a gazdaság számára nélkülözhetetlen és kedvező monetáris lazítás, azaz egy tartós kamatcsökkentési periódus.

– *Amit maga már tavaly decemberben nagyon hiányolt.*

– Persze, de most végre elindult. Természetesen ma is lehet a kamatcsökkentés ütemét, mértékét vitatni és a Bajnai-féle kormányintézkedések szakmai tartalmát is számos ponton kritizálni, a szakértők ezeknél bizonyára jobb megoldásokat is el tudtak volna képzelni... A szakmai részleteknél azonban momentán sokkal fontosabb, hogy végre megvalósul az elkerülhetetlen gazdaságpolitikai fordulat. Ez hatalmas minőségi különbség, óriási előrelépés ahhoz képest, amit hét évig ez a kurzus művelt. Csökken a hiány, javulnak az ország finanszírozási feltételei, süllyedő hozamok mellett tudunk a piacon állampapírokat eladni, elindult a kamatcsökkentés, lassan olcsóbbá válnak a hitelek, stabilizálódik a forintárfolyam. Az elmúlt fél évben az ingadozás nem lépte át az 5 százalékot, tehát 265 és 280 között mozog a forint árfolyama, és egyre inkább a 270 szűk környezetében marad. Mindezek következtében már az IMF-csomagot sem kell igénybe vennünk – ami óriási mértékben megnöveli az ország hitelét –, hisz annyi devizatartalékot halmozhatott föl a jegybank, amivel az ország biztonságosan finanszírozható nagyobb nemzetközi pénzügyi ingadozások esetén is. Az új kormánynak tehát semmiféle finanszírozási gondja nem lesz, ráadásul még az IMF-hitelt is meghosszabbították 2010 októberéig, amire valószínűleg nem lesz szükség, mert az államadósságot a piacról lehet finanszírozni.

– *Bár Varga Mihály most épp – a korábbiakkal ellentétben, amikor Fidesz-politikusok szégyennek nevezték – újabb IMF-hitel felvételének lehetőségét fontolgatja, mondván, ez olcsóbb pénz, mint a piaci hitel...*

– Ez ma már egyszerűen nem igaz. Fél éve még igaz volt. Mára már radikálisan csökkentek a hozamok, lényegesen javult Magyarország országkockázati

besorolása, csökkent a hibás gazdaságpolitika miatt fizetendő kamattelár. Ezért ma már a pénzpiacon is nagyjából az IMF-kondíciókkal azonos feltételekkel lehet hitelhez jutni. A piacról való finanszírozás ugyanakkor megnöveli a befektetők bizalmát, így azok ismét hajlandók befektetni nálunk és magyar állampapírokat vásárolni.

Az IMF-hitel abban a tekintetben biztonságot jelent – amit a Fidesz most következetesen elhallgat –, hogy egy ilyen szerződés és az abban foglalt kötelezettségek megtartásának szisztematikus ellenőrzése olyan külső kényszer, ami alól csak veszteségek árán lehet kibújni. Ha úgy tetszik, nemzetközi garancia, hogy az új kormány ne térjen le a helyes útról.

Összefoglalva tehát: amit a Bajnai-kormány csinált és – reményeim szerint – csinál még a választásokig, az lényegesen kedvezőbb helyzetbe hozza az új kormányt, mert eltávolítja az országot az igazi veszélyzónától. Ezért miközben nem lehet eléggé kárhozható a szocialista–szabad demokrata koalíció első hét évének gazdaságpolitikai hibáit, tévedéseit – azt a lényegében 2002-től 2008-ig tartó ámokfutást, hiszen a lassú kiigazítás is elégtelen volt 2006-tól –, nem lehet eléggé értékelni az elmúlt néhány hónapot és remélhetőleg a következőket is a választásokig, tehát azt a kevesebb mint egy évet, ami a Bajnai-kormányt megadatik.

Az a helyzet tehát, amelyben az új kormány majd megkezdheti működését, a gazdasági krízis eddigi menedzselése és a kilábalás feltételeinek megteremtése érdekében tett eddigi lépések következtében kifejezetten jó. Magyarország ezen a bázison a térség országai közül elsőnek kerülhet ki a pénzügyi válságból. Ráadásul az új kormánynak nem a nulláról kell elindulnia, hanem folytatnia kell azt, amit ez a kurzus elkezdett, hogy előbb-utóbb a növekedés is elinduljon. 2010-ben már a legjobbak lesznek az egyensúlyi pozícióink, és ha nem rontják el, 2011-től már teljesíteni tudjuk a maastrichti követelményeket is.

De nézzük, mely területeken kell rossz örökséggel számolnia a következő kormánynak. A költségvetési szigoron nem lehet enyhíteni – bármit hirdet is a Fidesz –, ez a szakemberek számára teljesen nyilvánvaló. Igen ám, de miközben a Bajnai-kormány ebben a rövid időszakban már nem vállalkozott, nem vállalkozhatott semmiféle gyökeres rendszerreformra, nagy átalakításra, ami hosszú távon is fenntarthatóvá teszi az egyensúlyjavítást, azokat egy következő kormány már nem tudja megúszni. Bajnaiék gazdasági kényszerrel most elindítottak fontos és megérett változásokat, például takarékosagra és szerkezeti változtatásokra készítetik az önkormányzatokat, a MÁV-ot, a BKV-t, számos közszolgáltatást nyújtó állami intézményt és természetesen a lakosságot.

– ...és ezért kénytelenek e nagy rendszerek bizonyos tekintetben magukat megreformálni...

– Így van, akár tetszik nekik, akár nem, mert egyébként képtelenek lesznek működni. A pénz- és szakemberhiány miatt működésképtelen meg a kritikus számú betegek hiányában felesleges kórházakat például nem szabad vegetálásra kényszerítve életben tartani, hanem be kell csukni. Ma már a kórházszakmai szervezetek is elismerik, hogy Magyarországon a kórházakban legalább négyezer fölösleges ágy

van. Majd most ki fog derülni – egyébként eddig is mindenki tudta –, hogy a MÁV nem azért veszteséges, mert magas színvonalú szolgáltatást nyújt, hanem mert irracionálisan működik, pazarol, és dilettánsok vezetik. Az is kiderült, hogy a BKV-t nemes egyszerűséggel szétlopják...

Mindez természetesen csak a felszín. A nagy szolgáltató és elosztó rendszerek gyökeres átalakítását, az eddig többnyire elutasított és elutált reformokat már nem lehet tovább halogatni. Nincs befejezve a nyugdíjreform. A rendszer a Bajnai-csomag néhány, a nyugdíjba menetel szabályait, a korhatárt, az indexálást érintő módosításával néhány évre fenntarthatóvá vált, de az átalakítás messze nincs befejezve. Aztán hátravan még az egészségügy teljes rendszerreformja: milyen biztosítási módszerek mellett milyen kapacitások kellene, milyen állami kötelezettségvállalás tartható fenn, milyen legyen a lakosság hozzájárulása stb. Valami az oktatási rendszerben is történt, de távolról sem annyi, ami elegendő. Aztán az önkormányzatokhoz sem lehet úgy hozzányúlni, hogy az önkormányzati törvényt és vele a jelenlegi struktúrát, valamint az ellátási kötelezettségek egész rendszerét ne változtassuk meg.

– *Orbán Viktor épp a napokban jelentette be, hogy ragaszkodik a kétszáz fős Országgyűléshez, és felére csökkenti az önkormányzati képviselők számát.*

– Ez mind jó, de nem elég! Nem lehet fenntartani 3200 települési önkormányzatot, nem szabad működtetni a kiürült megyei önkormányzatokat. Nem érdemes Budapesten 23 kiskirályságot pátyolgatni. Nem lehet olyan ellátási kötelezettséget róni a sok szétaprózott kis önkormányzatra, aminek sem a pénzügyi, sem a szakmai feltételei nincsenek meg: a kis kórházakban nincs orvos, a kis iskolákban nincs hozzáértő tanár... Mondjam tovább?

– *Mindezekről azonban ellenzékben a Fidesz hallani sem akart...*

– Sőt meg is akadályozott mindent, amire a kormány nagy nehezen elszánta magát. Holott neki sem lesz más választása...

– *De mi ebben a ráció? Nem engedni az ellenfélnek a népszerűtlen feladatokat, a „piszkos munkát” elvégezni, hogy az majd rá maradjon...*

– Ez a hatalmi politika logikája, ebben nincs racionalitás. Itt egyetlen cél van, azt kell mindenáron szolgálni. Azért kell bebizonyítani, hogy minden rossz, amit a másik csinál, mert ez is közelebb visz az áhított célhoz, a mindent felülíró kétharmados választási győzelemhez. Annak birtokában aztán át lehet szabni minden eddigi szabályt és struktúrát, ami lehetővé tenné, hogy az új kurzus hosszú távra rendezkedjen be Magyarországon – kerül, amibe kerül... A kétharmados győzelemhez csak népszerűtleneket szabad mondani, a reformok pedig nem népszerűek, ezért ellenezni kell őket, még ha maguk is tudják, hogy elkerülhetetlenek.

– *És – most valahogy az az érzésem – ha majd az Orbán-kormány terjeszti elő őket a megfelelő pillanatban és hangulatban, akkor „az emberek” akár népszavazással is megerősítik az addig olyannyira gyűlölt reformokat.*

– Kétharmad birtokában és kellő hangulati előkészítés után valóban mindent meg lehet csinálni. Racionalitás? Hatalmi érdek van, machiavellista módszerek vannak, de se őszinteség, se szakmai tisztesség, se világos beszéd nincs! Én már csak arra vagyok kíváncsi ezek után, vajon Orbán Viktor mikor mondja el a maga ősödi beszédét. Mert ha valakinek szüksége lesz majd egy ősödi beszédre, az sokkal inkább Orbán, mint Gyurcsány. Mert neki homlokegyenest az ellenkezőjét kell csinálnia annak, amit ígér, és valószínűleg csinálni is fogja, talán egy-két kivételtől eltekintve. És ne legyen kétségünk róla, hogy az a beszéd majd arról fog szólni, hogy „nem is sejtettük, hogy ennyire rossz a helyzet, sőt még annál is rosszabb, hiszen ezek hazudtak, félrevezettek mindenkit, mi nem tehetünk semmiről, de most aztán megbüntetjük azokat a gazembereket...” És majd indulnak a perek... A forгатókönyvet – még ha felfordul is tőle a gyomrom – természetesen értem, ám lényegét tekintve ez is csak egy ősödi beszéd lesz. Azokat a döntéseket ugyanis, amelyek fenntarthatóvá teszik a Bajnaiék által az egyensúlyjavítás és a pénzügyi stabilitás érdekében megtett lépéseket, már az új kormánynak kell meghoznia.

A másik rossz öröksége a következő kormánynak az állami elvonások mai, rendkívül magas mértéke. Amíg ez így marad, addig a magyar gazdaság nem lehet versenyképes, ami pedig minden későbbi dinamikus fejlődés alapja. Enélkül közelíteni sem lehet Európa fejlettebb feléhez. Az eredeti jövedelmek mostani, több mint ötvenszázalékos állami elvonását legalább tíz százalékkal kellene mérsékelni. Az pedig az államháztartás drasztikus átalakítása nélkül nem megy. Ehhez már nem elegendők a megszorító intézkedések, ezekkel nem lehet ötvenről negyven százalékra lecsökkenteni az újraelosztási rátát, ehhez már gyökeres reformok kellene. A Reformszövetségben mi kidolgoztunk egy programot, ami a redisztribúció nyolcszázalékos csökkentését jelentette volna négy év alatt, 2013-ig. Ez a minimum, aminél több kell, de ezen a nyomvonalon el lehet indulni. Azaz nem elutálni kell az államháztartás reformját, hanem megcsinálni. A Fidesz itt önmagával fog szembekerülni.

– *Emlékszem, Orbán Viktor rögtön az önökkel való találkozás után azt nyilatkozta, hogy a Reformszövetség egyetlen javaslata sem egyeztethető össze a Fidesz elképzeléseivel, ők már egészen más dimenzióban gondolkoznak, teljes megújulás kell, nem válságkezelő csomagok.*

– Pedig ha ez így van, ha nem tudja az állami kötelezettségeket csökkenteni, ha nem tudja a reformokat megcsinálni, akkor a magyar gazdaságból nem lesz versenyképes gazdaság. Akkor nem tud adót csökkenteni, pedig kellene, nem tud tovább járulékot csökkenteni, pedig azt is kellene. Az ugyanis nem megy, még ha ezzel a blöffel etetik is az országot évek óta, hogy – fejre állítva az adókulcsok növekedése és az adóbevételek közötti kapcsolatot leíró Laffer-görbét – először csökkentik drasztikusan az adókat és járulékokat, ami majd rövid időn belül – legutóbb már 6 hónapot mertek mondani! – akkora növekedést hoz, hogy utána az alacsonyabb centralizációs ráta mellett is növekedni fognak az állam bevételei. Ez nem egyéb szédelő porhintésnél, hasonlóan a másik Fidesz-gazdaságpolitikai tézishoz: először dinamizálni kell a gazdaságot, akár az államháztartás hiányának megduplázásával is, majd a növekedés birtokában javítani a megromlott egyensúlyt...

De visszatérve az örökséghez: a versenyképesség szempontjából az államháztartás a kulcskérdés. Ha ott nem csökkentjük az állami kötelezettségeket, akkor nem lehet

adót és járulékot csökkenteni, akkor pedig a magyar gazdaság szereplői változatlanul óriási versenyhátránnyal terhelten fognak részt venni a globális versenyben. Ez meggátolja a kapacitások bővítését, az új beruházásokat és befektetéseket, enélkül pedig nem növelhető a foglalkoztatás. Ha nem nő a foglalkoztatás, nem szaporodnak a munkahelyek. Ha nem szaporodnak a munkahelyek, akkor nem nő a GDP. Ebből a körből kell kitörni. Nos ebből a szempontból kifejezetten rossz pozíciókat örököl a következő kormány.

– *De vajon ezt ők is így gondolják? Vagy inkább úgy kérdezem: biztos, hogy eszerint fognak cselekedni? Van arra valamilyen garancia, hogy ne az ellenkezője következzen be?*

– Nézzük konkrétan az általuk már verbalizált programszilánkokat, amelyeket én inkább ötletrohamoknak gondolok, nem érzek mögöttük semmiféle konzisztens konstrukciót...

– *A program egyik fontos célkitűzéséről mindenesetre a leendő miniszterelnök Blikknek adott interjújából már értesülhettünk: egymillió új munkahely tíz év alatt.*

– Egemillió munkahely tíz év alatt. Jó lenne. Tíz év alatt persze sok minden elképzelhető, az ilyen tízéves távlati álmokat felelős program hiányában én nem tudom komolyan venni. Azt sokkal inkább, mit tervez a Fidesz a következő három évben. A negyedik évre vonatkozó ígéretre sem vagyok kíváncsi, mert az megint választási év lesz, de a következő három év, az igen, az sok mindent eldönt. Erről a következőket közli velünk Orbán Viktor. Első tétel: rövid távon először a gazdasági növekedést kell megindítani, majd utána javítani az egyensúlyt. „Ahogy ezt a világban mindenütt teszik”, mondja. (Nem igaz, hogy mindenütt, de sok helyen tényleg, csak nem a Magyarországhoz hasonló helyzetben lévő országokban.) Magyarul: fölemeljük a deficitet a duplájára, és először növekedünk, utána javítunk egyensúlyt. Nem fogadjuk el a nemzetközi szerződésekben vállalt 3,8 százalékos hiánycélt, azt a duplájára lehet emelni, ez lesz az első dolgunk, letárgyaljuk az IMF-fel, az atyaúristennel, az ENSZ-szel és mit tudom én, leginkább, gondolom, a Magyarok Világszövetségével...

– *A hiánycél megemlése teljességgel lehetetlen ön szerint?*

– Erre is mindjárt válaszolok, de előbb folytatom a gondolatmenetet: ha nem kell tartanunk magunkat a 3,8 százalékos hiánycélhoz, akkor belső keresletnöveléssel táplálni tudjuk a gazdaságot, beruházunk, támogatást adunk a kis- és közepes vállalkozásoknak, ezzel elindítjuk a növekedést, aztán, ha növekszik a gazdaság, majd csökkentjük a hiányt és az adósságállományt. Erre a gondolatmenetre alapozza a Fidesz az egyensúly javításával, a kiadások csökkentésével, a stabilizációval kapcsolatos Bajnai-féle megszorító intézkedések tagadását. Szerinte annak épp a fordítottját kéne csinálni, mert Anglia és Németország is ezt csinálja, meg Amerika is ezt csinálja stb.

Nézzük ezzel szemben a tényeket: ami a 2010-es, 3,8 százalékos hiánycélt illeti, azt – nem árt emlékezni rá, hogy az elfogadott IMF-szerződésben és a brüsszeli konvergenciaprogramban még 2,6 százalék volt – épp Bajnai IMF-fel folytatott sikeres tárgyalásainak köszönhetjük, amely során elment a szakadék széléig, és

elfogadtatta a szerződés módosítást. Tehát amiben a Fidesz reménykedik, azt Bajnai már elérte. Ezt a duplájára emelni egyszerűen vicc, ezen az alapon szóba sem állnak velünk. Ettől még persze egy új kormány és parlament kidobhatja a 2010-es költségvetésből a reális hiányszámot, ehhez nem kell hatályon kívül helyezni a költségvetést. Csinálhatnak egy pótköltségvetést, amiben kétszer ekkora deficitcél jelölnek meg, a hozzá tartozó kiadásnövekedéssel és adócsökkentéssel együtt. De mi lesz ennek a következménye? Attól kezdve nem lesz olyan nemzetközi pénzügyi befektető, amely hajlandó lenne Magyarországot finanszírozni. Az IMF természetesen ezt nem fogadhatja el, ilyenről tárgyalni sem lehet. Hiába kopogtatnak most különféle Fidesz-megbízottak különféle ajtókon, hiába puhatolóznak itt is, ott is, meddig lehet elmenni: nem lehet tovább, a most tervezett 3,8 százalék a felső határ. Négy százalék fölötti hiányról senkivel nem lehet tárgyalni. Ha pedig nem lehet, akkor ez azt jelenti, hogy amint Magyarország ezt – ne adj' Isten! – meglépi, abban a pillanatban a világ drasztikusan leértékeli a magyar adósságállományt, eladják a forintban nominált állampapírokat, drasztikusan nő a kockázati besorolás, a jegybank azonnal kamatemelésre kényszerül, az árfolyam pillanatok alatt elszáll, jóval 300 forint/euró fölé, elzárják a külföldi csapokat. Természetesen az IMF-hitel még fel nem használt részét sem lehet októberig igénybe venni, mert az ország nem felel meg a szerződésben vállalt kötelezettségeknek. Beláthatatlan távolságra kerülünk az euróövezettől, a devizaadósok tönkremennek, új befektetés nem jön, és az ország mégiscsak elszenvedti azt a pénzügyi csődöt, amit – nagy nehezen, komoly áldozatok árán – tavaly sikerült elkerülnie. Ez a helyzet. Tehát magyarul: a Fidesz programjának első tételét, hogy fölemeljük a deficitet duplájára, és először növekedünk, utána javítunk egyensúlyt, át kell húzni, mert lehetetlen megvalósítani.

És most nem is beszélek azokról az ígéretekről, például az ingatlanadó azonnali hatályon kívül helyezéséről, a kórházaknak odaígért 100 milliárdról, a családtámogatások azonnali megnöveléséről, a pazarló és finanszírozhatatlan lakástámogatási rendszer ígért visszaállításáról, a Széchenyi-terv felélesztéséről, az uniós és hazai források nyakra-főre osztogatásáról. Mindebből pillanatok alatt ezermilliárdos nagyságrendű többlet állami kötelezettségvállalás állna elő.

Ezek a lépések ha megvalósulnak, nemcsak az eddigi stabilizációs lépéseket teszik visszamenőleg értelmetlenné, de visszalökik az országot a szakadék szélére, vagy akár bele is lökik a szakadékba.

– *Matolcsy György, a Fidesz gazdasági programjának feltételezhető szellemi atyja, a volt Orbán-kormány második gazdasági minisztere a júliusi-augusztusi Beszélőnek adott interjújában három mintáról beszél, amelyeket szerinte „Magyarország három metszetére” használni érdemes. Az állami újraelosztásra, az adózásra a szlovák és a cseh térségi modelleket ajánlja. A gazdaságra szerinte „az észak-itáliai, bajor, baden-württembergi, osztrák, szlovén, akár a katalóniai családi középvállalkozások lehetnek a minták, ahol a munkahelyek többsége, az adóbevételek többsége, még az innováció többsége is a családi középvállalkozásokból jön”. A társadalmi modellben pedig „a magyar habitusnak nagyon megfelelő ázsiai családközpontú” mintát választaná, „ami jól megfér a családi tulajdonnal, de benne van a családi öngondoskodás is, s nem kell hozzá nagy állami újraelosztás, még csak nagy állami nyugdíj- és egészségügyi rendszer sem”.*

– Ez igen! Ez tipikus Matolcsy-féle gondolatkísérlet. Korábban a világ összes jól működő adórendszerének legjobb elemeiből akarta összerakni az új magyar adórendszert. Most meg mit is ajánl ezzel a három modellel? Az adózás, az újraelosztás szlovák modelljének követéséhez Magyarországon az 50 százalékos állami újraelosztást nem tíz százalékkal kéne csökkenteni, hanem 17-tel, mert az Szlovákiában 33 százalékos. Emellett egységes lineáris adót kellene bevezetni, nem a szlovák 19, hanem 18 százalékos mértékben. Ez valóban jó lenne. De hol vannak hozzá a feltételek? Az állami újraelosztás ilyen drasztikus csökkentése mellett hogyan akarja Matolcsy megvalósítani azokat a célokat, amiket a főnöke hirdet, a lakástámogatástól kezdve a szociális támogatások növelésén keresztül az egymillió munkahely létrehozásának állami támogatásáig? Hogy van ez?

De menjünk tovább, nézzük, mit ajánl nekünk a gazdaság felvirágoztatására a Fidesz gazdaságpolitikusa: a kis és közepes családi vállalkozásokat. Ezt komolyan tetszik gondolni? Hogy onnan jönne az innováció? Kétségtelenül jól működnek a kis családi vállalkozások a felsorolt régiók egy részében. Kétségtelen, hogy a dél-tiroli és a szlovén kis és közepes családi vállalkozások többsége virágzik egyetlen területen: ez az idegenforgalom és vendéglátás. Nálunk tőke, piac és tudás hiányában milyen innovációra lennének képesek, mit csinálnának ezek a vállalkozások?

– *Tájgazdálkodást.*

– Azt külföldön azért csinálják, azért tart mindenki öt darab tehenet, hogy igénybe lehessen venni az EU-támogatást. Nem azért csinálják, hogy eladják a húst meg a tejet, hanem hogy a támogatást fölvegyék. Ebből virágozna fel Magyarország? Lassan belepusztulunk abba is, amit nagy garral elindítottak, a gyógyvízprogramba, a ráépített panziók meg a wellnessüdülők nagyobb része veszteséges és csődbe megy, hacsak újabb állami mentőövet nem kapnak! Ez lenne „az üdvözítő modell”?

– *És mit gondol az ázsiai családközpontú társadalmi modellről mint követésre méltó mintáról?*

– Na, az meg mindennek a teteje. Ha átvinnénk az ázsiai modellből, ami tényleg segítene Magyarországon, még aznap kitörne a forradalom. Ez kéne a magyarnak? Fele bérért kétszer annyit dolgozni, mint eddig, a fogyasztást ötven százalékkal visszavenni, ezenkívül még takarékoskodni és „öngondoskodni”? Magyarországon? Ahol azért adósodnak el sokan, hogy még annak is plazmatelevíziója legyen, aki egyébként élelemre meg ruhára sem keres elég pénzt? Ezt a modellt adaptálni nálunk? Na ne!

– *Az előbb azt mondta, láttunk már karón varjút, 98 és 2000 között az Orbán-kormánynak csak a retorikája volt képtelen, a gazdaságpolitikája nagyon is racionális. Most mire számít? Szükségesek-e, egyáltalán léteznek-e, létrehozhatók-e garanciák a nagy áldozatok árán elért pozíciók megőrzésére?*

– Bár a nemzetközi feltételek kevés lehetőséget hagynak bármiféle ámokfutásra, én mégis úgy gondolom, a Bajnai-kormány a remek válságmenedzselés mellett a hátralévő időszakban – amennyire az gazdaságilag racionális, és ameddig az MSZP-frakcióval elfogadtatható – meg kellene még hoznia néhány olyan hosszú távon ható döntést, amelyekkel korlátokat állít mindenfajta felelőtlen gazdaságpolitikai váltás elé.

– Például?

– Először is, nem szabad engedni azokból a kemény makroparamétereiből, amelyekre a 2010-es költségvetés épül. Vigyázat, ez még nincs zsebben. Már látom, hogy egy csomó, egyébként nyilván indokolt belső átcsoportosítás során hozzányúlnak a 310 milliárdos céltartalékhoz. Pedig azt érintetlenül kéne hagyni, mert még konzervatív tervezés mellett is sok a jövő évi bizonytalanság. A kormány ezt helyesen mérte fel, Oszkó Péter jól csinálta, hogy 310 milliárd négy jogcímen szerepel tartalékként a költségvetésben, amiben a bevételek ingadozása, a várható kiadások, az esetleges országotkockázati felárak miatti többletek is benne vannak. Nagy baj, ha ezt vagy ennek egy részét most szétszítják. Az MSZP-frakció már eddig is elköltött ebből 50-60 milliárdot. A távhő ötszázalékos áfája például teljes abszurdum. Ez azt jelenti, hogy a jövedelmi helyzettől függetlenül, automatikusan mindenki olcsóbban jut hozzá – egyébként csökkenő árak mellett – ehhez az energiahordozóhoz. Ehelyett néhány milliárddal az igazán szegény lakótelepi lakásban lakó nyugdíjasokat, családokat kellene támogatni, hogy ki tudják fizetni az áfa miatt növekvő árat. (Ami egyébként a gázár csökkenése miatt egyébként is csökken.) Erre azt mondanám, rendben van. Azonban automatikusan mindenkinek, és ezért 20 milliárdot kidobni az ablakon? Ez örület! A gyermekétkeztetés normatívájának növelése is rendben van, nem nagy pénz, 5-6 milliárd, oda kell adni, de nem a tartalék terhére, máshol kell megkeresni az ellentételét, miként az egészségügy 30-40 milliárdos többletének is meg kellene keresni a fedezetét.

– *De ez a pénzügyminiszter szerint már amúgy is kifeszített költségvetés.*

– Ez igaz. De 13 500 milliárd forintból mindig lehet 50-60 milliárd átcsoportosítható forrást találni. De folytatom: növekedni fog a nyomás önkormányzati oldalról is. Nyilván beindulnak a szocialista polgármesterek is – nemcsak a fideszesek –, itt aztán végképp nem szabad engedni a makroszámokból. A nettó 85 milliárd elvonást kőbe kell vésni. MÁV: az aztán végképp nem megy, ami ott szakszervezeti vonalon zajlik. Tessék tudomásul venni, hogy ha felhalmozott adósságai miatt pénzügyi csődbe jut a MÁV, akkor csődbe kell vinni. Egy csődfelszámolás és egy a MÁV élére állított megfelelő kormánybiztos erős kormányzati támogatással és felhatalmazással talán rendet tudna csinálni! Így soha, amíg a társaság ellentétes politikai érdekek béklyójában vergődik. És ugyanez vonatkozik a BKV-ra. Az egészségügybe tényleg kellett többet adni, az teljesen rendben van, de annak a fedezetét azokból a járulékokból kell megteremteni, amelyek a többlet-járadékbevallásból jöhetnek jövőre, és nem enyhíteni a követelményeket.

Tehát azt akarom mondani: az első garanciális elem, hogy ne lazuljon föl a költségvetés. Azt gondolom, egy dologban biztos nem fog fellazulni, a miniszterelnök abból nem fog engedni: hogy 3,8 helyett 4,1 legyen a hiány. De ha a tartalékok kritikus mértékűre csökkennek, akkor nagy lesz a bizonytalanság, és ezt már a piacok sem fogják honorálni. Most azért tetszik mindenkinek, mert egyrészt a makropálya jó, szinkronban van a költségvetéssel, az egyensúlyi pozíciók jók, megfelelnek a nemzetközi kötelezettségnek, és van benne annyi tartalék, amivel a szükségszerű kockázatok menedzselhetők. Ha ez a tartalék lecsökken, a kockázat megnő.

Ez tehát az első feladat, amit az eredmények megőrzése érdekében a Bajnai-kormánynak meg kell oldania. Ha reális az elfogadott költségvetés, akkor tovább erősödik az országgal szembeni bizalom. Folytatható a monetáris politika lazítása, a kamatcsökkentés, anélkül, hogy az finanszírozási vagy árfolyamromlási kockázatokkal járna. Közben csökken a hiány, és 2010 második felében elindul a lassú növekedés. 2011-től az államháztartás bruttó hiánya elkezd csökkenni, a GDP-arányos államadóssággal együtt. Stabilizálódik és tovább javul az árfolyam, nő a befektetési és beruházási kedv, egyre többen fognak magyar papírokat vásárolni. Drasztikusan csökken az ország külső finanszírozási igénye, mert kicsi a költségvetés hiánya, a nagy import-megtakarítások miatt remek a folyó fizetési mérleg pozíciója. A külső kereslet élénkülésével az export is bővülni fog, ami lehetővé teszi az import növekedését anélkül, hogy romlana a fizetési mérleg egyensúlya. A csökkenő forintkamatok lehetővé teszik, hogy a nagyon kockázatos devizahitelek lassan forinttá legyenek konvertálhatók, mert előbb-utóbb nem lesz drágább a forinthitel a devizahitelnél. Én azt gondolom, 2010 közepére ez a szint 5–5 és fél százalékos kamatszint mellett elérhető. Ami azt jelenti, hogy nagyságrendekkel csökken az ország kitétsége, ami a magyar deviza instabilitását okozta sokáig. Spekulálni már nem lesz érdemes, mert lehet, nagyon drága lenne, eredmény nélkül, hiszen a jegybank tartalékai túl vannak a 31 milliárd eurón. Ilyen feltételek mellett már be lehetne lépni az euróövezet előszobájának nevezett ERM 2-be. Annak ugyanis nem az a feltétele, hogy két évnél tovább nem lehet benne tartózkodni. Két évig minimum benn kell lenni, de tovább is lehet.

– *Azt mondja, ezt a lépést már a Bajnai-kormánynak kellene megtennie?*

– Én ezt tanácsolom. Ami nyilván nem könnyű dolog, le kell tárgyalni Frankfurttal, meg kell egyezni egy középárfolyamban. Az Európai Központi Bank az új csatlakozóknál nyilván abban érdekelt, hogy azok lehetőleg ne gyenge, hanem erős árfolyamon lépjenek be az övezetbe, hogy az exportban az ösztönzés kicsi legyen. Nekünk az lenne az érdekünk, hogy ilyen, 270 forint körüli euróárfolyamon lépjünk be, de ez tárgyalás kérdése. Nem tudom, hogy hova lehet eljutni, de erről nem kell sokat beszélni, ellenben sokat kell tárgyalni és közben hozzá a feltételeket is megteremteni.

– *Az egyik legnagyobb amerikai bank, a J. P. Morgan szerint a következő években a régióban Magyarország költségvetési helyzete lesz a legjobb, riválisainál egy évvel korábban vezetheti be az eurót, feltéve, hogy az új kormány is megfontolt költségvetési politikát folytat majd.*

– Erről beszélek. Ha az ERM 2-be még a választások előtt be tudunk lépni, akkor az nemcsak stabilizálja a forintot, hanem létrehoz egy eurócsatlakozási menetrendet is, mert az feltétel. Ez lehet egy hároméves program, aminek a végrehajtása lehetővé teszi, hogy 2014. január 1-jén bevezessük az eurót. Erről a pályáról már nem lehetne lelépni, vagy ha igen, csak óriási gazdasági és politikai veszteség árán. Ez tehát egy jó értelemben vett kényszerpálya, aminél komolyabb és természetesebb garancia nincs a következő kormány esetleges kalandorkodása ellen. A nemzetközi hatás meg a piacok hatása nagyon erős, a felelőtlen gazdaságpolitikáért rendkívül nagy árat kellene fizetni.

Mindent összevetve azt hiszem, hogy erre kéne koncentrálni, a folyamatokat fölerősíteni, a tárgyalásokat elkezdni, megkísérelni kidolgozni azt a hároméves programot, ami alapján végig lehet menni ezen az úton. Frankfurtban most még nyilván nagynak érzik a kockázatot, bár – rögtön hozzáteszem – Magyarország jelenléte az ERM 2-ben erősítené az eurót, mert nálunk lesz a legkisebb az államháztartási hiány meg a GDP-arányos államadósság. Tehát nem mi jelentünk kockázatot, hanem esetleg a politikai váltás. Ezért lehet, hogy Frankfurtban most azt mondják: jó, jöjjenek a magyarok, de várjuk meg, mit csinál az új kormány. Mert egy ilyen program elfogadása egyben azt is jelzi, hogy a nemzetközi pénzvilág bízik Magyarországon, ugyanakkor garanciákat vár arra nézve, hogy nem tér le a vállalt pályáról.

– *De akkor a választás előtti belépés az ERM 2-be az új – feltehetően Orbán Viktor által vezetett – kormány számára akár újabb jó hivatkozási alap is lehet: „a gonosz Bajnai-kormány tehet arról, kedves nép, hogy még mindig, nekünk is sanyargatnunk kell benneteket”.*

– Továbbá ez arra is garancia, hogy Magyarország a Fidesz-kormány idején léphet be a monetáris unióba, és akkor az eurót Orbán Viktor vezetheti be, mondjuk, 2014. január 1-jén, miközben az alapjait a Bajnai-kormány rakta le.

De hagyjuk egyelőre a szép reményeket, és térjünk vissza a vaskos realitás világába, a garanciákhoz: keményen kordában tartott 2010-es költségvetés, belépés az ERM 2-be, még a választások előtt, és egy erre épülő hároméves eurócsatlakozási program. Az egyikhez, a 2010-es költségvetéshez közel vagyunk, a másik nagyon kétes dolog, de keményen kéne rajta dolgozni. Ha megcsinálja, Bajnainak szobrot kell emelni.

Kapcsolódó írások:

1. “Saját érdekeinket akarjuk-e szolgálni, vagy leckéztetjük partnereinket?” – A magyar külpolitika mozgásteré – Valki Lászlóval beszélget Rádai Eszter - Mennyivel szűkebb a magyar külpolitika mozgásteré, mennyit kellett feladnunk...
2. “Előnyök, stallumok, hitbizomány, kegydíj, örökös legfőbb ügyészi fizetés, akármí” – Majtényi Lászlóval beszélget Rádai Eszter - Hogyan döntötte el egy fiatal jogász valamikor a hetvenes...
3. „Kiírjuk magunkat Európából” – Göncz Kingával beszélget Rádai Eszter – A Nézőpont Intézet elemzése szerint ön az elmúlt évben...
4. „Ha a populizmus bele nem piszkál” – Bajnai Gordonnal beszélget Rádai Eszter – Számolja-e már, mennyi van hátra a miniszterelnökségéből? – Ha...
5. „Szólamokal tele a padlás” – Romsics Ignáccal beszélget Rádai Eszter – Lehet-e történelemként tekinteni egy épp magunk mögött hagyott időszakra,...

7. 2008 január Tanulmány

Várhegyi Éva: Butaságok a gazdaságpolitikában

Általában is nehéz szétválasztani az emberből természeténél fogva felszínre törő butaságot a szándékolt hülyeségtől, de a politika színterén különösen nehéz. A politikus megnyilvánulásai ritkán tükröznek koherens, logikailag konzisztens, mindenki számára átlátható cselekvéssort. Ha – tegyük fel – a kormányprogram felállításakor még törekednek is erre a politikusok (vagy legalábbis programíróik), a végrehajtás során, a napi események hatására óhatatlanul bekerülnek olyan homokszemek (esetleg kősziklák) a gépezetbe, amelyek szétzilálják az előre megálmodott rendet. Emiatt a politikai cselekmények még akkor is zűrzavarossá, áttekinthetelenné válnak, ha valami szerencse folytán nem keverednek közéjük kifejezetten buta megnyilvánulások. Az esetek zömében azonban a napi politizálás hatására még a jól megtervezett lépéssorozatot is tönkreteszik az alkalomszülte butaságok.

Alkalom szüli a butaságot

Nincs ez másként a gazdaságpolitikában sem. Pedig elvileg van rá lehetőség, hogy okos programok készüljenek, amelyek nemcsak önmagukon belül koherensek, de még a való világgal is köszönő viszonyban vannak. Ennek ellenére már az is ritkaságszámba megy, hogy egy gazdaságpolitikai program, legyen kormányé vagy ellenzéké, mentes a szédelgéstől, vagy legalábbis az együgyűség határát súroló naiv optimizmustól.

Melyek a kormányprogramok tipikus gyermekbetegségei? A meghirdetett programok általában abból indulnak ki, hogy az elődtől átvett állapot maga a pokol, ahonnan a bölcs kormány vezényletével pontosan négy év alatt juthatunk el a mennyországba. Ahhoz persze, hogy kikeveredjünk a mélységből, ahová az előző kormány taszította az országot, bizonyos társadalmi csoportoknak nagy áldozatokot kell hozniuk. Az áldozatvállalás időszaka mintegy három évig tart, ezt követően viszont bizonyosan eljön a jutalmazás időszaka. A kényszerű áldozatokkal annak árát fizeti meg a társadalom, hogy négy évvel korábban, buta módon, magára az ördögre adta voksát ahelyett, hogy az aktuális koalíció pártjait hagyta volna a hatalomban, amely éppen a jó irányba fordította a kormányrudat.

A fent leírt modell a váltógazdálkodás időszakában, 1990-2006 között volt érvényes. 2006-ban annyi módosulás történt, hogy az akkor hatalomra került kormány nem közvetlen elődjét (vagyis gyakorlatilag önmagát) okolta a rossz induló helyzetért, hanem az azt megelőző, egy ciklussal korábban regnáló kormányt, valamint a közvetlen előd (vagyis önmaga) ellenzékét. Ez a sajátos kiindulópont már eleve gellert vitt az érvelésbe. Mert hiszen bármilyen gátlástalan választási ígéretháború borzolta is a magyar társadalom idegeit 2001-2002 fordulóján, a 2002-ben felálló új kormány mandátuma nem a komolytalan (mert megalapozatlan) ígéretek megtartására szólt, hanem a felelős kormányzásra, amely az ország hosszú távon

fenntartható fejlődését szolgálja. És hasonlóképpen, bármilyen ordas eszmék segedelmével készült is a hatalomátvételre 2006-ban az ellenzék, a 2004-ben felállott régi-új kormány nem mentesült az adósságspirálba került államháztartás rendbetételének felelőssége alól. Márpedig maga is jól tudta, hogy a 100 lépés programjában foglalt tiltóli megoldások aligha hozhatják rendbe, ami a korábbi évek rövidlátó, buta gazdaságpolitikája miatt súlyosan elromlott.

Milyen alkalmak szülnek butaságokat a váltógazdálkodás korszakában? Például az, ha a külső körülmények nem a legjobb, legoptimistább forgatókönyv szerint alakulnak. Amikor, mondjuk, kiderül, hogy a világgazdaság szárnyalása nem húzza magával örökké a magyart, hanem időnként maga is alábbszáll. Ilyenkor jönnek elő azok az ötletek, amelyek állami költségekkel próbálnák felturbózni a leülő gazdaságot, holott józan ésszel tudni lehet, hogy a kiagyalt módok előbb-utóbb az egyensúly felborulásához vezetnek, és ezzel megakadályozzák, hogy a világméretű konjunktúra újabb hulláma újból fellendítse a magyar gazdaságot. Jó példát láttunk erre az Orbán-kormány idején, 2001 tavaszától, amikor az állami aktivitás növelésével (Széchenyi-terv) próbálták pótolni a külső kereslet, az exportlehetőségek bővülésének lanygulását, miközben fölöttébb kreatív könyvelési trükkökkel igyekeztek azt a látszatot kelteni, hogy mindez a költségvetési egyensúly megbomlása nélkül is lehetséges.

Ugyanezt a szembekötős, buta gazdaságpolitikát folytatta a Medgyessy-kormány a 2002-ben meghirdetett száznapos programjával, amelynek vállalásai alig voltak köszönő viszonyban a magyar gazdaság adottságaival. Hiába szólaltak meg az egyensúly borulását jelző vészcsengők, a kormány a hatalomban is rendületlenül folytatta a választási stratégiáját: minden csoportnak ígérni valamit, aztán majd csak lesz valahogy. Az önkormányzati választások megolajozására újabb száznapos csomagot dobott be (az előzőnél azért szerencsére jóval szerényebbet), majd amikor már úgy nézett ki, hogy eljött végre a felelős kormányzás időszaka, kirukkolt a tízpontos Európa-tervvel.

Mindeközben a Medgyessy-kormány nemhogy leépítette volna az Orbánék által újból felélesztett paternalista államot, hanem még meg is erősítette. Miközben szociáldemokrata hajlamától vezérelve az alacsonyabb jövedelmű rétegek előtt is megnyitotta a szociálpolitika állami csapjait (családipótlék- és nyugdíjemelés, közalkalmazotti béremelés), az Orbánék által felkarolt középosztály állami jussát nem csorbította: nem szigorította a lakáshitelezés magas jövedelműeket érintő támogatási feltételeit, a jómódú polgárookra sem merte ráterhelni a gázáremelés teljes összegét. Mindezzel azt sugallta: az állam mindenkiről gondoskodik, akár rászorul, akár nem. Egy olyan, erősen versengő világban, ahol az ország felzárkózásának esélye (és egyáltalán: a fejlődésének lehetősége) a gazdaság versenyképességén áll vagy bukik, mi ez, ha nem butaság?

És mit sem tanulva az elődök hibáiból, az első Gyurcsány-kormány ahelyett, hogy szakított volna a rossz hagyománnyal, miként eleinte még bízhattunk benne, az ökör következetességével folytatta elődje rövidlátó gazdaságpolitikáját, pedig addigra már a vak is láthatta, hogy az semmi jóra nem vezet. Illetve dehogy: sokan, és ami a fő baj, maga a kormányfő és tanácsadói köre is úgy gondolták, hogy a makrogazdasági egyensúly vesztes felborulása és – esetleg – a pénzügyi válság kockázatát a kisebbik rossz, szemben a nagyobbikkal, az ellenzék hatalomra

kerülésével. Ennek a hazárdjátéknak a nemzetközi klíma kedvezett: a hitelminősítők és a vészesen növekvő pénzügyi hiányokat finanszírozó befektetők bizalmat szavaztak a regnáló kormányra, vagy legalábbis a kivárási taktikáját választották. A befektetők támogatás fenntartásában sokat segített az ellenzék eklektikus, a neokonzervatív és a kádárista-etatista gazdaságpolitika egyvelegét ígérő választási programja, amely nemcsak az állami támogatásokat növelte volna (például a gázárak örök időkre szóló befagyasztásával), hanem emellett a tóbéjárulékok drasztikus csökkentésével élénkítette volna a gazdaságot. Vagyis borítékolt volna a totális államcsődöt.

Egy hibás axióma: a választók mindenkor megvásárolhatók

A közkeletű nézet szerint a férfiak a gyomrukon keresztül foghatók meg. Azonban az is tapasztalati tény, hogy a szerelmes férfi számára a legsilányabb étel is felmagasztosul, ha azt a hön szeretett nő tálalja föl neki. Ez persze nem zárja ki a Szindbád-szindrómát: a megunt hitveshez a jó étekért (és a megértő, már-már anyai szeretetért) érdemes lehet vissza-visszatérni. A politika nyelvére lefordítva az allegóriát: a politikusok gyakran azt hiszik, hogy a szavazatok a választók lekenyerezése révén szerezhetők meg legegyszerűbben, holott erre csak a kihűlt szerelmek idején lehet számítani, ha lehet egyáltalán. Számos példáját láthattuk annak, hogy a választók jobban orientálhatók ideológiai vagy zsigeri-indulati-érzelmi alapon, mint racionálisan; ilyenkor pedig a szavazatvásárlás teljesen hatástalan marad. Minél inkább hiszterizálódik a közhangulat – és 2002 nyarán, a választási csalás = illegitim kormány” tétel meghirdetésével ez a folyamat megállíthatatlanul beindult -, annál inkább az irracionális érzelmek és zsigeri indulatok irányítják a szavazócédulákat kitöltő kezeket.

Az eddigi ciklusok közül mindegyikben megfigyelhető volt a szavazatvásárlás szándéka, de ez az esetek többségében nem jött be, illetve amikor eredményesnek látszott, akkor valójában más motivációk is közrejátszottak benne. Vegyük sorra az eddigi kormányzati ciklusokat!

1990-ben a választási küzdelemben a szavazatvásárlás még nem terjedt ki a gazdasági előnyökre, mivel a hangsúly a rendszerváltáson volt, és még mindenki hitte, hogy az viszonylag gyorsan kézzelfogható, az anyagi jólétben is érzékelhető eredményekkel jár. A szavazatszerzés fő terepe ezért politikai síkon folyt: a kormányzásra esélyes két fő rendszerváltó párt közül az SZDSZ az antikommunista érzelmekre apellált (emlékezzünk a Tomot a színről kisöprő Jerry's videoklipre), az MDF pedig éppen ellenkezőleg, a félelmeket próbálta csitítani (osztályvezetőtől lefelé mindenki a helyén maradhat). 1994-ben azonban már előjött a gazdasági eszközökkel történő lekenyerezés: a Boross-kormány – az ország katasztrofális pénzügyi egyensúlyi helyzete ellenére – még a választások előtt gyorsan megemelte a közalkalmazottak bérét. Ez azonban már nem befolyásolta a – már az Antall-kormány első hónapjaiban, az őszi önkormányzati választásokra – kiábrándult választópolgárok szavazatát: az MDF csúfos vereséget szenvedett.

A Horn-kormány, miután megkésve bár, végül kényszerűen lenyomta a társadalom torkán az elkerülhetetlen stabilizációs programot, a hírhedt Bokros-csomagot, a

választások közeledtével a szokásos szavazatvásárlási módozatok (nyugdíjasok utazási kedvezményei, jelentős nyugdíjemelést biztosító törvény megalkotása) mellett egy sajátos, ha tetszik, közvetett módszert is kipróbált: a Vatikánnal kötött megállapodással a magyar választókra legnagyobb befolyású egyházat próbálta lekenyerezni. Miközben a piarista diák Antall József ügyesen elhárította az egyházak reprivatizációs igényét, és csupán időben elhúzódó kárpótlási folyamatot helyezett

kilátásba, a kommunista (és ennél fogva antiklerikális) örökséget hurcoló Horn egy a római katolikus egyház számára igen előnyös anyagi feltételeket teremtő megállapodással próbálta maga mellé állítani a klérust, amivel a többi egyház számára is kedvező tárgyalási alapot teremtett. A választási kampány jól tükrözte az erőfeszítés hiábavalóságát: az egyházak esetenként nemcsak burkoltan, hanem nyíltan is letették voksukat a jobboldali pártok mellett.

Orbán Viktor jóval tudatosabban építette föl a választókat a hasukon keresztül megfogó politikáját. Az 1999-2000-ben tanúsított szigorú költségvetési politikát követően már 2001-ben megkezdődött a „mindenkinek adunk valamit” című társasjáték. A választások közeledtével a polgári kormány mindinkább magáévá tette a késő kádári állam társadalmi békét teremtő filozófiáját: támogatok, tehát vagyok. Egy kis állami kezdőlökés, néhány könnyen érthető üzenet, és már kész is az életelixír, az új magyar gazdasági modell, amelynek „lelke és motorja” a Széchenyi-terv. A „vállalkozói tenni akarást” a közvetlen támogatások mellett adókedvezmények sora buzdította: a gazdaság motorjává a polgári érásban is az állami támogatás lépett elő. A paradox módon éppen a polgárosodást propagáló Széchenyiről elnevezett etatista, osztogatási akció keretében nemcsak a budai úri közönség cukrászdája és a kormányfő közeli könyvkiadó vagy – az „Európai Unióhoz való csatlakozásra történő felkészülés” (sic!) jegyében – a Magyar Katolikus Rádió Alapítvány kapott támogatást, de akkor kezdődött meg a termálvizekre alapozott wellness-központok és -szállodák építésének tetemes állami támogatása, amelyek – látogatók hiányában – manapság fuccsolnak be sorra, ékesen bizonyítva a tételt, hogy a bürokratikus állam nem lehet jó vállalkozó.

Medgyessy Péter rossz tanítványa volt Hornnak és Orbánnak. Csak azt tanulta meg, miként kell a népszerűséget hajszolni, de azt nem, hogyan kell élni vele. A Horn-kormány átfogó megszorítással nyeste le a gazdaság lehetőségeit szétfeszítő többletjövedelmeket, Orbán hatalomra jutását követően visszavonta választási ígéreteit, sőt még a jelentős nyugdíjemelést biztosító törvényt is módosította, és folytatta az államháztartás rendbetételének Hornék által megkezdett folyamatát. Bár a választási győzelmét inkább a Fideszből való kiábrándulásnak, mint kecsegtető ígéreteinek köszönhette (hiszen ellenfele is hasonló szép jövőt ígért a minden korábbinál jobban elszabadult kampányban), a tartós fejlődést megalapozó egyensúly megőrzésénél Medgyessy mégis fontosabbnak tartotta „adott szava becsületét”, és elkezdte tételesen végrehajtani választási ígéreteit, újabb és újabb programokkal kiegészítve. Úgy érezhette magát az állampolgár, mintha permanens választási kampányban élne. Mintha nem az egész négyéves ciklus produktuma és az ország hátrahagyott állapota számítana, hanem – a kiscserkészhez, úttörőhöz hasonlóan – a mindennapi jótétemények minősítenék a kormányt. A sok jótétemény gyümölcse a politikai bizalom megrendülése lett: Medgyessynek távoznia kellett, méghozzá nem a D 209-ügy, hanem a katasztrofális gazdaságpolitika miatt.

A 2004 őszén belépő Gyurcsány-kormány – a teendők zömét áttolva a következő ciklusra – hamar beleszaladt a szokásosnál is korábban megkezdődött és kiélezettebb választási küzdelembe. Itt azonban új stratégiával állt elő: programjában az állam visszaszorítása és a piac hatókörének növelése mellett lépett fel, miközben végnapjaiban minimálisra szorította a szavazatvásárlási célú, lazító intézkedéseket (a kritikus mértékig leromlott pénzügyi egyensúlyi helyzetben megalapozatlan áfacsökkenés). Az ellenzéki pozícióból licitáló Fidesz-Magyar Polgári Szövetség azonban ígéletzönével minden addiginál magasabbra tette a lécet, szinte minden réteget tetemes földi javakkal kecsegtetve. A gazdáknak a magyar föld védelmezését ígérte a gaz külföldi tőkével szemben, a magyar vállalkozóknak egyharmadával csökkenő járulékelvonást, a Széchenyi-terv bővítését, továbbá a közbeszerzési törvény őket előnybe hozó újraszabását. Az „embereknek” – úgy általánosságban – teljes foglalkoztatást és százezer forintos minimálbért, az egészségügynek 670 milliárd forintnyi extraapanázst, a nyugdíjasoknak 14. havi ellátmányt, az egyetemistáknak olcsóbb diákhitelt, a nőknek részfoglalkozást, a gazdag családoknak több adókedvezményt.

És mit tesz isten, a választók – ha nem is meggyőző, de azért a kormányzáshoz elégséges – többsége ellenállt a szirénhangoknak: nem az avított ideológiával fűszerezett állambarát és piacellenes polgári szövetségre adta voksát, hanem a modernizációt ígérő koalícióra. Ennek talaján a második Gyurcsány-kormány viszonylag nyugodt körülmények között foghatott volna hozzá az államháztartás konszolidációjához, és indíthatta volna be az ellátórendszerek reformját. A 2002 nyara óta az ellenzék által végtelenségig szított politikai hisztéria, a kormány által folytatott buta és felelőtlen gazdaságpolitika ismeretében és a minderre egy lapáttal rátett őszödi beszéd következtében már meg sem lepődhettünk, hogy nem így történt. Az ellenzék parlamenti bojkottja, utcai demonstrációk és sztrájkok fenyegetése közepette s ennek nyomán normális társadalmi párbeszéd nélkül, a józan gondolkodást gátló, ideges hangulatban zajlott és zajlik a kormányzás. Ami kétszeresen is megnehezítette a második Gyurcsány-kormány dolgát. Egyrészt a szakadék szélére csúszó, válságos állapotú gazdaság rendbetétele már csak súlyos érdeksérelmekkel (reálbércsökkenés, munkahelyek leépítése) vált csak lehetségessé. Másrészt a példátlanul ellenséges társadalmi közegben a mégoly szükséges és hosszabb távon előnyös reformokat is nehezebb átverni, mint nyugodtabb körülmények között. De az igazsághoz az is hozzátartozik: a legprímább közhangulatban is fölöttébb nehéz olyan reformokat véghezvinni, amelyek immár nemcsak a leginkább elesett rétegeket érintik, mint a kilencvenes években a szocialista nagyipar összeomlásának idején, hanem a középosztályok és nagy értelmiségi rétegek munkahelyeit is (egészségügy, oktatás, kultúra).

Best of” válogatás

A gazdaságpolitikai butaságok többségét, mint láttuk, többnyire a választók lekenyerezésének vágya hozta felszínre, még olyankor is, amikor erre semmi szükség nem volt. Van azonban arra is példa, hogy a gazdaságpolitikai butaságra még politikai mentség sem adható. Egy „best of” válogatásba én az első helyre a forint árfolyamsávjának 2003. júniusi eltolását tenném, amelyre semmi épkezláb magyarázatot, indokot, vagy legalábbis mentséget nem sikerült fellelnem. Ez a

kormány és a jegybank közös akciója volt, bár a kezdeményező szerep nyilvánvalóan a kormányé volt. Az is nyilvánvaló, hogy a nemzeti valuta leértékelését szorgalmazó magyar exportőröknek kívántak kedvezni azzal, hogy lehetővé tette (mintegy 2 százalékkal) gyengébb irányba tolják el az amúgy igen széles (± 15 százalékos) sávot, amelyben az árfolyam a pénzügyi hatásokra szabadon mozoghat. Minderre ráadásul éppen akkor került sor, amikor a forint piaci árfolyama már magától is lejtmenetbe váltott. A kormány a szó szoros értelmében pütkösdí királyságot ült: a nagy politikai sikerként elkönyvelt megállapodás egy nappal sem élte túl pütkösdí hétfőjét – kommentáltam az eseményt korabeli publicisztikámban. – A túlzott forintgyengülés megállítására már kedden kamatot emelt az MNB, amivel a kormány számára is jelezte, hogy a monetáris politikában csak az lehet tartósan a király, akinek a kezében folyamatosan bevethető eszközök vannak. Az, aki kamatot tud változtatni, és aki devizapiaci műveletekkel is képes az árfolyamot befolyásolni.” (Pütkösdí királyság. Népszabadság, 2003. június 21.)

A gazdaságpolitikai butaságok „best of” válogatásában a második helyre a gázártámogatás kormányokat átívelő történelmét tenném. Nem akarom bagatellizálni az ügyet, hiszen – hála a hatvanas évek gázakciójának, amely kékké varázsolta a főváros füsttől szürkülő egét, a magyar háztartások többsége korszerű gázfűtést használ, ami miatt érthető, hogy a kormányok a tűznél is jobban félnek a gázártámogatás csökkentésétől. Csakhogy azt is tudják, hogy nem lehet örök időkre fenntartani a pazarlásra ösztökélő és alapjában igazságtalan (a többet fogyasztót jobban támogató) szisztémát. A szociális szempontokra is figyelő óvatosság tehát indokolt, az viszont közröhej, hogy Orbán Viktornak és pártjának sikerült érinthetetlen szentséggé, egyfajta szent tehéné magasztosítani a gázárak ügyét a 2002-es választási kampányban, sőt azt is sikerült elérnie, hogy azóta csak szemlesütve lehessen megpendíteni a kérdést.

Ilyen előzmények után a Medgyessy-kormány eleinte nem mert szembeszállni az érinthetetlen gázár orbáni szentségével, holott az áremelést éppen elődje mulasztása, no meg a világpiaci árak változása indokolta volna. Amikor már nem lehetett tovább halogatni az áremelést, ezt csak olyan nagyvonalú, a legtehetősebbeket is támogató kompenzációs rendszer mellett merte megtenni, amely az ésszerűnél kevésbé csökkentette az állami támogatásokat, miközben a pazarló fogyasztásnak sem szabott gátat. Így végül a minden elődjénél kiélezettebb politikai légkörben kormányzó második Gyurcsány-kormányra maradt a rászorultság elvének érvényesítése a gázárak támogatása során.

A best of válogatás harmadik helyére a lakások kamattámogatási rendszerét tenném. Az Orbán-kormány utolsó évében az állami osztogatásra a kádári lakástámogatás jó évtizede befuccsolt modelljének felélesztése tette fel a koronát. Az infláció ütemét meghaladó támogatás révén a betéti kamatok alá lenyomott hitelkamatokkal a kormány megadta a kegyelemdőfést az éppen kifejlődött hazai pénzügyi piacnak, és nehezen kiheverhető zűrzavart zúdított a lakáspiacra, miközben a költségvetést is évekre előre jócskán megterhelte. A polgárisított modell éppúgy híján volt minden gazdasági ésszerűségnek, mint a szociálpolitikai ihletésű kádári őse. Tény viszont, hogy a modell valóban polgári gellert kapott: a gálánsan megtámogatott jelzáloghitel plafonja ugyanis harmincmillió forint lett, tehát az állami támogatás fő haszonélvezőivé a polgári otthonuk megteremtői válhattak.

A Medgyessy-kormány több mint egy éven keresztül nem mert hozzájárulni elődje elrontott lakástámogatási politikájához, holott tudta, hogy nemcsak ésszerűtlen, de egyúttal társadalmilag igazságtalan is a rendszer. Nem mert felvállalni annak ódiáját, hogy a legmagasabb jövedelműek szűk csoportjától megvonja az indokolatlanul bőkezű kamattámogatást, amely a használt lakások vásárlásához kapható harmincmillió forint hitelhez is járt. Inkább vállalta, hogy a növekvő költségvetési kiadások fedezetét a társadalom tágabb körét érintő adóbevételek növelésével teremtse elő. Végül a támogatások miatt mind nyilvánvalóbban (és tartós hatással) növekvő költségvetési kiadások késztették jobb belátásra a kormányt 2003 második felében.

A válogatás még folytatható volna olyan nem dobogós versenyzőkkel, mint az egy év leforgása alatt (csaknem) ugyanazon kormány által megtett áfacsökkenés és -emelés (első és második Gyurcsány-kormány), vagy régebbre visszatekintve a Postabank problémáinak kormányokon átívelő kezelése. Ez utóbbi, tudjuk, a társadalmat terhelő súlyos pénzügyi konzekvenciák ellenére is túlmutat a gazdaságpolitikán: tiszta (vagy inkább piszkos) politika. Ilyenekkel meg végképp Dunát lehetne rekeszteni.

Kapcsolódó írások:

1. Várhegyi Éva: Píár a gazdaságpolitikában “Én átlátok a szitán, öregem, engem nem tudnak átverni, csak...
2. Várhegyi Éva: Kormány a pácban Várhegyi Éva Kormány a pácban A magyar gazdaságpolitika nehézségei Rég...
3. Várhegyi Éva: Illúziók és csalódások a gazdasági rendszerváltásban Várhegyi Éva Illúziók és csalódások a gazdasági rendszerváltásban Hazudnék, ha...
4. Várhegyi Éva: Egy nehéz nap éjszakája Várhegyi Éva: Egy nehéz nap éjszakája Április 8/9. A választás...
5. Leszakadás, felzárkózás, döntéskényszerek Bauer Tamás és Veres János a Fapados Szalonban – Moderátor Várhegyi Éva Leszakadás, felzárkózás, döntéskényszerek Bauer Tamás és Veres János a Fapados...